

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM HUKUKUNDA NİSAP KAVRAMI
VE TESPİT ÖLÇÜLERİ**

**Hazırlayan
Talat İLBAHAR**

**Tezi Yöneten
Yrd. Doç. Dr. Şükrü Selim HAS**

**Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Nisan 2007
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM HUKUKUNDA NİSAP KAVRAMI
VE TESPİT ÖLÇÜLERİ**

**Hazırlayan
Talat İLBAHAR**

**Tezi Yöneten
Yrd. Doç. Dr. Şükrü Selim HAS**

**Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Nisan 2007
KAYSERİ**

Yrd.Doç.Dr.Ş.Selim HAS danışmanlığında Talat İLBAHAR tarafından hazırlanan “İslam Hukukunda Nisap Kavramı ve Tespit Ölçüleri” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

20 /04/ 2007

JÜRİ:

Danışman :Yrd.Doç.Dr.Ş.Selim HAS

Üye :Prof.Dr.H.Yunus APAYDIN

Üye :Doç.Dr.Habil NAZLIGÜL

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 25.05.2007 tarih ve .../S ... .. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

... 25 / 05 / 2007

Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Ekonomik, sosyal ve siyasi yönleri ve önemli fonksiyonları bulunan zekât mali bir ibadet olup İslam'ın beş şartından biridir. Bu önemi dolayısıyla Kuran-ı Kerim'de defalarca namaz ile birlikte emredilmiş, Rasûlullah'ın hadisleri arasında önemli bir bölümü oluşturmuştur. Zekât çağımızda insanlığın uğraştığı önemli ekonomik ve sosyal problemler arasında bulunan fakirlik, işsizlik, geri kalmışlık, bozuk gelir dağılımı, aşırı tüketim ve israfı ortadan kaldırmak için hâlâ en iyi çözüm olarak gözükmektedir.

Ancak burada çözülmesi gereken bazı problemler de hallolmadan zekâtın toplumda en güzel şekilde uygulanırılığını sağlamak mümkün olmayacaktır. Bu problemlerin başında Rasûlullah döneminde tutarlı ve mantıklı olarak tespit edilen nisap konusu bulunmaktadır. Çünkü gerek altın, gümüş gibi nakitlerde, gerekse koyun, sığır ve deve gibi hayvanlarda veyahut da buğday, arpa gibi tarım ürünlerinde Rasûlullah tarafından hükmedilen nisap miktarları değer olarak birbirine denk idi. Ayrıca bununla beraber gerçekten zenginliğin kıstası olma karakterini taşıyordu. Fakat günümüzde nisap miktarları arasındaki bu denge aşırı derecede bozulduğu gibi, ilaveten bazı nisap miktarları zenginlik yerine fakirliğin ölçüsü haline gelmiştir. Nisabın tespitinde esas kabul edilen maddelerin değerlerinin sürekli değişmesi, nisabın tespitinde güçlüklerle ve dolayısıyla ihtilaflara sebep olmakta, bu durum da fakirlerin aleyhine sonuçlar vererek sosyo-ekonomik dengenin bozulmasına yol açmaktadır. Nisap miktarları arasındaki bu farklılık zekât vermek isteyen Müslümanların zihninde bir çelişki oluşturduğundan bu faydalı müessesenin işlerliğini büyük ölçüde engellemektedir. Fakir ve zengin arasındaki çizgiyi belirleyen nisabın az veya çok olması bazı hak ve yükümlülükleri beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla onun hassas olarak tespit edilmesi önem arz etmektedir. İslam âlimlerinin bu konudaki görüşlerinin derli toplu olarak ortaya konulması gerekmektedir.

Tezin giriş bölümünde; nisaba esas teşkil eden ölçü, tartı ve paralar ile Nisap kavramı ve ortaya çıkışı, vergilerdeki nisap konusunun İslam öncesi ve sonrasındaki tarihsel gelişimini araştırdım.

II

Birinci bölümde; İslam hukukunda Nisap kavramı, Kur'an ve sünnetteki nisap ölçüleri konusunu işledim. İkinci bölümde; malın mahiyeti ve Nisap mevzuları, zekat, fitır sadakası, vergi, diyet, hırsızlık haddi ve mehir gibi konulardaki Nisap hususu üzerinde durdum. Üçüncü bölümde ise ihtiyacın mahiyeti ve günümüzde Nisap konusunu inceledim. Sonuç kısmında ise değerlendirme yaparak tezimi tamamladım. Tezin hazırlanması esnasında mümkün olduğu nispette ölçü ve nisap miktarlarını karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacıyla tablolarla ifade etmeye gayret ettim. Ayrıca tezin sonuna günümüzdeki fakirlik ölçüsü, açlık sınırı ve yoksulluk sınırı ile ilgili bazı doküman ve tabloları ekledim.

Tezin hazırlanması esnasında bana yardımcı olan, emeği geçen başta tez danışmanım Yard. Doç. Dr.Şükrü Selim HAS olmak üzere, Prof. Dr. H.Yunus APAYDIN, Prof. Dr. Halit ÜNAL, Dr. Rahmi YARAN, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi Şükrü ÖZBUĞDAY, diğer hocalarıma ve İSAM Kütüphanesi Çalışanlarına şükranlarımı arz eder, hazırladığım tezin yeni çalışmalara basamak olmasını temenni ederim.

15.04.2007

Kayseri

İSLAM HUKUKUNDA NİSAP KAVRAMI VE TESPİT ÖLÇÜLERİ

Talat İLBAHAR

ÖZET

Tez giriş, üç ana bölüm, sonuç, bibliyografya ve eklerden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde; İslam öncesi dönem ile İslam'ın zuhurundan sonraki dönemde ölçü, tartı, para birimleri ve nisap kavramının ortaya çıkışı incelendi.

Birinci bölümde; ölçü , tartı ile ilgili ayetler ile zekat, fitır sadakası, diyet ve ganimetlerdeki nisap konusu ile ilgili hadisler araştırıldı.

İkinci bölümde; İslam hukuku açısından nisabın tarifi ve bölümleri ele alınıp, zekata tabi malların nisabı ile fitır sadakası, kurban, diyet, hırsızlık haddi, zıhar kefareti, mehir ve nafakada nisap konusu incelendi.

Üçüncü bölümde; temel ihtiyaçlar, ihtiyaçların zamana göre değişmesi araştırılıp, Hz. Muhammed dönemi ile günümüzdeki ihtiyaç kavramı karşılaştırıldı.

Sonuç bölümünde ise somut olarak ne yapılması gerektiğini ifade edilerek tez bibliyografya ve yoksulluk sınırları ile ilgili araştırma ve istatistikleri ihtiva eden eklerle tamamlandı.

Anahtar kelimeler: Nisap, ölçü, tartı, zekat, ihtiyaç

**CONCEPT OF NISÂB IN ISLAMIC LAW AND CRITERIA OF ITS
DETERMINATION**

Talat İLBAHAR

ABSTRACT

This thesis which is submitted for an MA degree consists of an introduction, three main chapters, bibliography and appendices.

In the introduction we have studied the emergence of the systems of measurements and monetary units during the period before Islam and after it. We have also researched the emergence of the concept of nisâb which means the minimum income above which certain Islamic duties become applicable.

In the first chapter we have researched on the Qur'anic verses and Prophetic traditions regarding measurements, weighing, alm tax, war booties, etc.

In the second chapter we gave the definition of nisâb according to Islamic law and studied its divisions. We also studied property and income which are subject to alm tax and minimum wealth limit for the payment of alms of Ramadan, religious sacrifice, blood money, punishment for theft and dowry.

In the third chapter we have tried to determine the basic needs, whether these needs vary according to time and place and we made a comparison between the basic needs during the time of Prophet Muhammad and that of our present time.

In the conclusion we have made some suggestions as to what should be done today to re-assess the concept of nisâb.

The thesis ends with a bibliography and appendices.

Key words: Nisâb, measurement, weighing, alm tax, needs.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	I
GİRİŞ	
TARİHTE ÖLÇÜ, TARTI VE NİSAB KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI	
I. İSLAM ÖNCESİ DÖNEM:	1
A. İslam Öncesi Dönemde Ölçü ile Tartılar ve Paranın Ortaya Çıkışı:	1
B. İslam Öncesi Dönemlerde Vergi Nisap Ölçüleri:	3
1. Eski Mısırlılar ve Batlamîlerde Ölçü ve Tartılar:	4
2. İlk Çağlarda Vergilerin Ortaya Çıkışı:	5
3. İbraniiler Tarafından Kullanılan Ölçü ve Tartılar:	6
a. Tevrat'ta Geçen Tartı Ölçü ve Para Birimleri:	7
b. Tevrat'ta (Ahd-i Atik'te) Vergi Nisap Ölçüleri:	9
4. Romalılar Tarafından kullanılan Ölçü ve Tartılar:	10
a. Yunanistan ve Roma da Uygulanan Vergi Nisap Ölçüleri:	11
b. Bizans'ta Uygulanan Vergi Nisap Ölçüleri:	11
5. a. İncil'de Geçen Tartı Ölçü ve Para Birimleri:	14
b. İncil'de Geçen Vergi Nisap Ölçüleri:	16
6. Sâsânî'lerde Vergi Nisap Ölçüleri:	16
7. İslam'dan Önce Arap Yarımadasında Uygulanan Vergi ve Nisap Ölçüleri:	17
II. İSLAMIN ZUHURUNDAN SONRAKİ DÖNEM:	
A. İslam'ın Zuhurundan Sonra Kullanılan Ağırlık Ölçüleri ve Paralar:	19
1. Dirhem:	19
2. Dinar (Miskal):	21
3. Ağırlık Ölçüleri:	22
4. Hacim Ölçüleri:	27
B.İslam Hukukunda Nisap Nedir?	30

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA “NİSAB” KAVRAMI

I. Kur'an'da Ölçü, Tartı ve Nisap	32
A.1. Kur'an-ı Kerim'de Ölçü ve Tartı ile ilgili ayetler	32
II. Sünnette Nisap Ölçüsü	
A. Zekât:	34
1. Altın, Gümüş Para ve hayvanların zekât Nisabı ile ilgili hadisler:	34
2. Tarım Ürünlerinin Zekât Nisabı(Öşür) ile ilgili hadisler:	38
3. Altın Madeni, define, bal ve ticaret eşyasının zekât Nisabı ile ilg. hadisler:	38
B. Fıtır Sadakası Nisabı ile ilgili hadisler:	38
C. Diyet Nisabı ile ilgili hadisler:	40
D. Ganimetler ile ilgili hadisler	41

İKİNCİ BÖLÜM

MALIN MAHİYETİ TASNİFİ VE NİSAB MEVZULARI	42
Mal Kelimesinin İfade Ettiği Mana:	42
Nisabın Tarifî ve Bölümleri:	43
I. NİSABI İSTİĞNA:	43
Nisâb-ı İstiğnanın Tarifî:	43
Nisâb-ı İstiğna Hakkındaki Görüşler:	43
A. Fakir Olup Çalışabilen Kimseler:	43
a. 24 Saatlik Yiyeceği Bulunanlar:	45
b. 40 Dirhen Parası Bulunanlar	45
c. 50 Dirhem Parası Olanlar:	45
II) NİSAB-I ĞİNÂ:	49
Zekâta tabi Mallar:	49
A. Zekât Nisabı:	50
1. Gümüşün Nisabı:	51
2. Altının Nisabı:	52
3. Devenin Zekâtı:	54
4. Sığırın Nisabı:	56
5. Koyun- Keçinin Nisabı:	57
6. Atların Nisabı	59

VII

7. Toprak Mahsullerinde Nisap	60
a. Buğdayın Nisabı:	62
b. Arpa, Mısır, hurma, kuru üzüm gibi, diğer Ürünlerin Nisabı:	62
8. Baklagillerin Nisabı:	65
a. Baklagillerden Zekât Lazım Gelmeyeceği Görüşünü Savunanların Dayandıkları Deliller:	65
b. Baklagillerden Zekât Vermek Gerekliği Görüşünü Savunanların Delilleri:	66
9. Sebzelerin Nisabı:	67
10. Öşür ve Haraç Topraklarının Zekâtı	68
11. Ziyet Eşyasının Zekâtı:	70
a. Ziyet Eşyasının Zekâta Tabi Olmadığı Görüşünü Savunanlar:	70
b. Ziyet Eşyasında Zekât Lazım Geldiğini Kabul Edenler:	71
12. Define ve Madenlerin ile Petrol ve Petrol Ürünleri Zekâtı:	73
13. Deniz Ürünlerinde Nisap:	76
a. İnci, mercan ve anber gibi deniz ürünlerinin Zekâtı:	76
b. Balıkların Zekâtı:	77
14. Ticaret Malları:	78
a. Gelir Getiren Fabrika, Bina, Makine vs. de Nisap	81
b. Çok Ortaklı Şirketler de Nisap	83
c. Zekâta İlave olarak Verilen Zorunlu Vergiler ve Zekât:	86
d. Alacak Malların Zekâtı	90
15. Bal ve Diğer Hayvan Ürünlerinde Nisap:	91
16. Maaş ve ücretlerde Nisap	92
B. Fıtır Sadakası Nisapı:	94
1. Fitre	94
2. Fitrenin Nisâbı:	92
3. Fitrenin Miktarı:	96
4. Fitrede Kıymet Ödemek	98
5. Günümüzde Fitre nasıl ayarlanmalıdır.	100
C. Kurbanda Nisap:	106
D. Diyet, Hırsızlık Haddi ve Mehir Gibi Diğer Muamelatta Nisap	109
1. Diyet: 109	
2. Hırsızlık Haddi	114

VIII

a. Hırsızlık Suçunda Çalınan Malın Nisâbı:	114
b. Hırsızlık haddi ile ilgili olarak mezheplerin dayandıkları deliller:	116
c. Hırsızlık Haddi Nisâbı Konusunda Mezheplerin Görüşünden Sonra Çıkarılan Sonuç:	121
3.a. Evlilikte Mehrin Nisabı:	122
b. Müt'anın Nisabı:	124
4. Zihar Keffaretinin Nisabı:	124
5. Nafakada Nisap:	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİSABIN KONULUŞ GAYESİ VE GÜNÜMÜZDE NİSAB KONUSU	131
A.Temel İhtiyaçlar	131
B.İhtiyaç- Örf İlişkisinin Zamana Göre Değişmesi	139
C. Rasulullah Döneminde İhtiyacın Mahiyeti	142
D. Günümüzde İhtiyaç ve Nisap Konusu	146
SONUÇ	148
BİBLİYOGRAFYA	151
EK -1 SOSYAL GÜVENLİĞİ BULUNANLARIN YOKSULLUK DURUMU	156
EK-2 TÜİK VERİLERİNE GÖRE 2006 YILI HAZİRAN AYI AÇLIK SINIRI	157
EK-3 TÜRK HARB-İŞ SENDİKASI POLİTİKALAR ARAŞTIRMA MERKEZİNE GÖRE HAZİRAN 2006 İTİBARIYLA YOKSULLUK SINIRI	157
EK-4 TÜRKİYE KAMUSEN HESAPLARINA GÖRE KASIM 2005 YOKSULLUK SINIRI	160
EK-5 TÜRK-İŞ'İN ARAŞTIRMALARINA GÖRE AÇLIK VE YOKSULLUK SINIRI:	160
EK-6 DİE İSTATİSTİKLERİNE GÖRE 2002 YILI YOKSULLUK ÇALIŞMASI SONUÇLARI:	161
EK-7 GEÇİNME ENDEKSİ HESAP TABLOSU	171
ÖZGEÇMİŞ	173

GİRİŞ

TARİHTE ÖLÇÜ, TARTI VE NİSAB KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Araştırmamızın konusu “İslam Hukukunda Nisap Kavramı ve Tespit Ölçüleri” olunca öncelikle İslam Hukuku daha uygulanmaya başlamadan önceki devirlerde ölçü ve tartı olarak nelerin kullanıldığı, hangi çeşit ve oranlarda vergi uygulandığı, İslam Hukukunun uygulandığı dönemlerde kullanılan ölçü, tartı ve nisaplar ile daha önceki tarihlerde kullanılan ölçü, tartı ve vergi oranlarını karşılaştırma yapmak fevkalade önem arz etmektedir. Bu sebeple tezimin giriş kısmında zihnimize oluşan bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

Şimdi konumuz ile doğrudan ilgisi olmamasına rağmen, İslam hukukunun uygulandığı dönemlerde kullanılan ölçü ve tartı birimleriyle karşılaştırma imkanı sağlaması açısından, nisap konusu için çok fazla önem arz eden ölçü ile tartılar ve paranın ortaya çıkışını tarihsel açıdan ele alalım:

I. İSLAM ÖNCESİ DÖNEM:

A. İslam Öncesi dönemde Ölçü ile Tartılar ve Paranın Ortaya Çıkışı:

Tarih öncesi ağırlık ölçülerinin mazesinin 7000 yılı aşmakta olduğu tahmin edilmektedir. Mezopotamya’da Asurîlerin bir ölçü ve ağırlık sistemi kurdukları bilinmektedir. Günümüze intikal eden sistem bunun zaman ve mekâna göre geçirmiş olduğu çeşitli değişikliklerden meydana gelmiştir. Hintlilerin 581 buğdaylık (grain) Pala’sı, Çinlilerin 578 buğdaylık Tael’i ve Etrüsklerin 579 buğdaylık ağırlık birimi aşağı yukarı Asurîlerin 580 buğdaylık Talent’ine muadildir. Ağırlık ve ölçü birimlerinin taksimat ve benzerliği karakteristik noktalarından her ne kadar her intikalde tedricen değişmişse de modern ağırlık ölçülerinin izlerine Mezopotamya ve havalisinden başlamak suretiyle, Eski Mısır, Eski Yunan ve Roma İmparatorluğunda rastlamak

mümkündür. Nitekim Fransa ve İngiltere'ye bu sistem Romalılardan aldıkları sömürgeler vasıtasıyla geçmiştir.¹

Ağırlık ölçülerinin yanında alışverişlerde alınan mal karşılığında verilen değer olan paranın gelişimi de hayli ilginçtir. Ticarete alışveriş önceleri karşılıklı mal mübadelesi şeklinde sağlanırken, zamanla bunun zorluğu nedeniyle ödeme aracı olarak para kullanılmaya başlanmıştır. Peki, o zaman para nedir? diye soracak olursak:

Para, Farsça bir kelime olup “pare ve parça” demektir. Bir iktisat terimi olarak; devlet tarafından tedavüle çıkarılmış, üzerinde sayı değeri yazılı, kâğıt veya madenden yapılmış ödeme aracına “para” denir. Paranın bir değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kullanılması, yüzyıllarca süren bir gelişme sonucunda olmuştur.

Tarihin eski çağlarında mal mübadeleleri trampa usulü ile yapılıyordu. Alışverişte bir malın bedelini başka bir malla ödemeye “trampa” denir. İlkel toplumlarda kabileler tüketim ihtiyaçlarını kendi üretimleriyle karşıladıkları için dış alemle ticaret ilişkileri azdı. Fakat iş bölümünün sınırları genişleyince mal mübadelelerinin hacmi de artmış ve trampanın ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldığı görülmüştür.²

Para, mal ve hizmet değişiminde, genel olarak, kabul edilen herhangi bir şeydir. Paranın değişim işlemindeki başarısının zorunlu koşulu, borç ödemelerindeki kabul edilebilirliğidir. Paranın bu şekildeki tanımı ekonomik, yasal veya fiziksel olmaktan çok psikolojik ve davranışsal açıdan yapılmaktadır. Halkın para olduğuna inandığı her şey paradır. Kuşkusuz birçok faktör neyin para olduğu, neyin para olmadığı konusunda halkın görüşünü etkilemektedir. Temelde psikolojik düşünce, halkın parasal araca güvenmesinde en önemli yeri işgal etmektedir. Halkın paraya olan güvenini de paranın yerine getirdiği işlevler tayin etmektedir.

Paranın genel olarak altı işlevi olduğu kabul edilmektedir. Paranın daha az kullanıldığı önceki asırlarda paranın “*hesap birimi, mübadele aracı, tasarruf aracı veya gelecek dönemler için bir ölçüt*” olmak üzere üç temel işlevinden söz edilmektedir. Günümüzde ise para ekonomisinin boyutlarının genişletilmesi paranın işlevlerini arttırmıştır.

¹ Mahmut Esen, “**Eczacılıkta Kullanılan Ağırlık Ölçülerinin Tarihsel Gelişimi**”, *Eczacılık Bülteni*, IV, Sayı. 10, I.Bölge İstanbul Eczacı Odası, İstanbul 1962, s.147

² Hamdi Döndüren, **Delilleri ile Ticâret ve İktisat İlmihali**, s.361

Yukarıda sayılan üç geleneksel işleve üç yenisi eklenmiştir: Bunlar; “*paranın ekonomik faaliyetleri teşvik etmesi veya desteklemesi, geliri yeniden dağıtma ve egemenlik*” işlevleridir.³

Ölçü tartı ve para birimlerinin İslam öncesi durumu ve gelişimi ile ilgili bu girişten sonra şimdi de bu ölçü ve tartı ve para birimleri kullanılarak uygulanan vergilerdeki nisap konusunun İslam öncesi dönemlerdeki uygulama farklılıklarını ve tarihsel gelişimini inceleyelim.

B. İslam Öncesi Dönemlerde Vergi Nisap Ölçüleri:

Özellikle servet vergilerinin tarihi gelişimini incelerken, bunun ilk şekillerine İlk ve Orta Çağlardaki Avrupa’da rastlamaktayız. Bu verginin Amerika’ya geçişi ve tam Amerikan tarzında bir vergi olarak gelişmesi daha sonraki devirlere rastlar.

Buhran ve harp vergilerinin en eski şekli olduğu söylenen servet vergisi daha eski Yunan ve Roma devirlerinde, hatta Roma’da muhtemelen daha krallar zamanında ortaya çıkmıştı.

Servetin o zamanlardaki basit bünyesine uygun olarak verginin ağırlık merkezini de gayrimenkuller teşkil etmekteydi. Bununla beraber sürü hayvanları, o devirde mal şeklinde mütalaa edilen köleler, ev eşyası, ziynet eşyası ve madeni paralarda vergi mevzuu içindeydi.

Roma İmparatorluğu’nun halefi olan Roma-Cermen Devletleri önceleri bu vergi sistemini aynen kabullendiler. Fakat şahsi vergilerin tarh ve tahsili bu milletlere esaretin bir işareti olarak görüldüğünden direnişler başladı ve bu tip direnişler sistemi aşamalı olarak çöküşe götürdü.⁴

Bu genel girişten sonra şimdi de daha özele giderek Rasulullah gelmeden önceki medeniyetlerde kullanılan ölçü, tartı, para ve vergi nisapları hakkında bilgi edinmeye çalışalım.

³ İlker Parasız, **Para Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, s.1

⁴ Selahaddin Tuncer, **Teoride ve Pratikte Servet Vergileri**, İstanbul 1966, s.36, 37

1. Eski Mısırlılar ve Batlamilerde Ölçü ve Tartılar:

Eski Mısırlılarda üretilen malların mübadelesinde bir iç, bir de dış memleketlerdeki pazarlar mevzuu bahistir. En eski devirlerde mübadelenin ne suretle yapıldığına dair belgeler pek yoktur. Bu bakımdan acaba muayyen mallar için depolar mı, yoksa dükkânlar mı vardır? Bu pek bilinmiyor. Fakat Mısır'da hükümet teşkilatına ait, tahıl ambarları daima mevcut olmuştur. Ticaret için zaman zaman pazarlar kurulduğu ve malların orada birbirleriyle değiştirildiği anlaşılıyor. Bu işler herhangi bir sisteme göre yapılmıyor, herkesin isteğine ve ihtiyacına göre mübadelen ediliyordu. Mesela bir balığa kaba bir kap, bir yelpazeye bir deste soğan gibi. Fakat daha kıymetli eşyalar için muayyen ölçüde altın ve bakır halkalar, para gibi kullanılıyordu. Yalnız bunlar, devlet damgasını taşıyan bildiğimiz para sisteminde değildir. Memleketin iç ticareti, böylece şehirlerde ve eyaletler arasında daima yapılmıştır.

Dış ticarete gelince; bu ticaret, en eski devirlerden itibaren başlamıştır. Mısır'ın dış memleketlerden getirtmek ihtiyacında olduğu mallar, ilkel mallardır. Bilhassa her nevi madenlerdir. Fakat aynı zamanda Ege ve Ön Asya medeniyet merkezlerinde imal edilen ticari eşyaların, bilhassa Fenikeliler vasıtasıyla, Mısır'a ithal edildiği arkeolojik buluntularla anlaşılmaktadır. Buna mukabil Mısırlılar, işlenmiş eşya veya hububat veriyorlardı. Orta İmparatorluk zamanında, Sami kabilelerden bazı grupların maden ve diğer eşyalarını, tahıl ile mübadele etmek üzere, Mısır'a getirdikleri anlaşılıyor. Mukaddes kitaplarda anlatılan bazı hikâyelerde, (İbrâhîm ve Yûsuf) Mısır'da bulunan o devirlere ait yapılmış duvar resimleri arasında, ilgi olması icap eder.

Dış ticaretin büyük gelişme gösterdiği devir, yeni İmparatorluk zamanıdır. Bu devirde ticaret tamamıyla devletin elindedir. Çünkü uzak memleketlerde gönderilen gemiler, ancak hükümet teşkilatı içinde idare ediliyordu. İç ticaret tamamen serbest olarak fertler elinde olduğu halde, dış ticaret devletin hakkı idi. Mısır'a tâbi olan memleketlerden gelen haraç ve vergiler esasen devletin hazinesini zenginleştiriyor ve bunların mübadelesi memleket pazarlarında yapılmış oluyordu. Mısır'a tâbi olmayan memleketlerde (Kıbrıs, Girit, Sudan ve Punt gibi) yapılan ticari mübadeleler, Devletin tertip ettiği deniz seferleriyle mümkün olabilmiştir. Getirilen mallar madenler, ağaç, kereste, fildişi, deriler ve kuş tüyleri ve bazı mamul eşyalardır. Buna mukabil, emaylı ve cam ziynet eşyaları ve bütün Mısır'da meydana getirilen sanayi eşyası ve bilhassa tahıl

dış memleketlere sevk edilmiştir. Dış ticaret geliştiği nispette, Mısır zenginliğe ve refaha kavuşmuş ve memleket içindeki üretim ve sanayide işlenen maddelere ihtiyaç duyulmuş ve bunlar daha çok miktarda yapılmaya devam edilmiştir. Bu ticaret hayatı Mısır'a yeni pazarlar temin etmiş, fakat o nispette de çeşitli malların Mısırlılarca tanınmasına ve aralarında yayılmasına sebebiyet vermiştir.⁵

Eski Mısırlılarda kullanılan ağırlık ve hacim ölçülerini araştırdığımızda çok detaylı bilgilere ulaşamıyoruz. Bize ulaşan kısır bilgilerden anlıyoruz ki; bir zira' küp veya bir kadem küp ağırlık ve hacim ölçüsü olarak kullanılıyordu. Çünkü bir birim küp suyun ağırlığı da bir birim idi. Günümüzde +4 derece saf suda bu teorinin doğru olduğu tespit edilmiştir.⁶

Firavunlardan sonra Mısırı ele geçiren Batlamiler kullanılagelen ağırlık ve hacim ölçülerini hiç değiştirmemişlerdi. Kullandıkları "men" 354 grama eşitti. Bu da firavunlar zamanında kullanılan 100 dirheme, ya da 25 miskâle eşitlik anlamına geliyordu. Hacim birimi olarak Mısırdaki "irdeb" kullanılıyordu. Bu da 4,5 müd demektir.⁷ (Bkz. Tablo G.1)

Tablo G.1 BATLAMİLER DÖNEMİNDE AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ TABLOSU				
	DİRHEM	DİNAR	MEN	GRAM
BATLAMİYUS RITLI / MEN	100	25	1	354
DİRHEM	1	¼	1/100	3,54
DİNAR	4	1	1/25	14,16

2. İlk Çağlarda Vergilerin Ortaya Çıkışı:

Devlet, içtimai bir tezahür olarak ortaya çıkışından itibaren kendi fonksiyonlarını ifa için muhtelif mali kaynaklara muhtaç olmuştur. Bu mali kaynaklar arasında vergi, hassaten ehemmiyetli bir yer işgal etmiş ve bilhassa ilk çağlarda istisnasız bütün siyasi teşekküllerin müracaat ettikleri en mühim bir mali gelir kaynağı olmuş bulunmaktaydı.

⁵ Afet İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, TTK Basımevi, Ankara,1992, s.213-215

⁶ M. Necmüddin el-Kürdi, **Şer'î Ölçü Birimleri ve Fıkhî Ölçüleri**, Çev. İbrahim Tüfekçi, Buruc Yay. İst.1996, s.19

⁷ el-Kürdi, **age**, s.20

Milattan çok evvel yaşamış mer'î vergi ahkâmı, kanun ve kaidelerine dair müteferri malumata sahip değilsek de bu cemiyetlerde verginin mevcudiyetini bize haber verecek rastlamaktayız. Cemiyetten cemiyete değişik olarak, ister toplumun başında bulunan ferdin mutlak kuvvete dayanan şahsi arzusundan, ister dini cemiyetlerde ruhani icaplardan, ister bir tarafın diğerine galip gelmesinden ve isterse ödeyenin tamamen şahsi rızasına dayanmasından neşet etsin, Babil, Mısır, İran, Arap Yarımadası, Yunanistan, Roma ve nihayet Çin gibi devletlerde tahsil olunan muhtelif vergilere gayet sarih rastlamaktayız.

Ruhani-asker-hakim vasıflarını nefsinde cemetmiş bu gibi cemiyet başkanlarına fertlerin yaptığı sunuların amme menfaati olan işlere sarf edildiğini tespit edebilmekteyiz.

İlk Çağlarda yaşamış bu devletlerin yapısı umumiyetle dini idi, dine dayanır bütün kuvvet ve hayatiyetlerini dinden alırdı.⁸

Velhasıl, İlk Çağların bütün toplumlarında, türü ve alınış şekli farklı olmakla birlikte, vergilemenin mevcut olduğu bilinmektedir.

3. İbraniler Tarafından Kullanılan Ölçü ve Tartılar:

M.Ö. 1276 yıllarında Hz. Mûsâ İbranileri Mısırdan çıkarıp yeni ülkelerine götürdüğünde Mısırlıların kullandıkları ölçü ve tartı birimlerini götürmüştü. Temel birim “miskâl” idi. “Men”, “kikar”, “baka” İbranilerin kullandıkları ağırlık ölçüleri idi.

Men 60 miskâl, kikar 3000 miskâle denk olan kantar ağırlığındaydı. Buna Firavun Kantarı deniyordu. Baka ise yarım miskâl ağırlığında idi. “Rab’a” ve “cir’a” ölçüleri ise ağırlık birimlerinin en küçüğü idi. Bu ölçü birimleri miskâl cinsinden ifade edilecek olursa 1/20 miskâldi yani bir dirhemden daha azdı. Çünkü bir miskâl 4 dirheme eşitti.⁹ (Bkz. Tablo G.2)

⁸Salih Tuğ, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, AÜİF, Ankara 1963, s.2;

⁹ el-Kürdî, **age.**, s.20

TABLO: G.2 İBRANİLERDE AĞIRLIK ÖLÇÜ BİRİMLERİ TABLOSU						
	RAB'A/ CİR'A	DİRHEM	BAKA	MİSKAL	MEN	KİKAR
RAB'A/CİR'A	1	1/5	1/10	1/20	1/1.200	1/60.000
DİRHEM	5	1	½	¼	1/240	1/12.000
BAKA	10	2	1	½	1/20	1/6.000
MİSKAL	20	4	2	1	1/60	1/3.000
MEN	1.200	240	120	60	1	1/50
KİKAR/FİRAVUN KANTARI	60.000	12.000	6.000	3.000	50	1

a. Tivratta Geçen Tartı Ölçü ve Para Birimleri:

Burada Tivratta kullanılan ölçü, tartı ve para birimlerinin neye tekabül ettiğini araştırmak yerine sadece ayetlerinde geçtiği şekilde ortaya koymakla yetineceğiz.

“Yargılanırken, uzunluk ve sıvı ölçerken, ağırlık tartarken haksızlık yapmayın.”
(Levililer, 19:35)

“Doğru terazi, ağırlık taşı, efa ve hin kullanın. Mısırdan sizi çıkaran Tanrınız Rab benim.” (Levililer, 19:36)

“Kurallarımın, ilkelerimin tümüne uyacak ve onları yerine getireceksiniz. Rab benim.”(Levililer, 19:37)

“Bir kimse ailesinden kalan tarlanın bir bölümünü Rabbe adamak isterse, tarlaya ekilecek tohum miktarına göre değer biçilecektir. Bir Homer arpa tohumu ekilebilecek tarlanın değeri elli şekel gümüş olacaktır.”(Levililer, 27:16)

“İbrâhîm Efron'un önerisini kabul etti. Efron'un Hititler'in önünde sözünü ettiği dört yüz şekel gümüşü tüccarların ağırlık ölçülerine göre tarttı.”(Yaratılış, 23:16)

“Adam başına beşer şekel al. Kutsal yerin yirmi geradan oluşan şekelini ölçü tut.”¹⁰
(Çölde Sayım, 3:47)

“Avşalom saçını kestirdiği zaman tartardı. Saçı ona ağırlık verdiği için her yıl kestirirdi. Saçının ağırlığı krallık ölçüsüne göre iki yüz şekel çekerdi.” (2. Samuel, 14:26)

” Adak ekmeklerinden, tahıl sunusu için kullanılan ince undan, mayasız ince ekmekten, sacda pişirilen yiyeceklerden ve zeytinyağıyla karıştırılan sunulardan, her tür hacim ve uzunluk ölçülerinden onlar sorumluydu.”(1. Tarihler, 23:29)

” Bunun gibi suyu da belirli zamanda, ölçüyle, bir hinin altında biri kadar içeceksin.” (Hezekiel, 4:11)

”Sonra doğuya bakan kapıya gitti, basamakları çıkıp kapı eşiğini ölçtü. Eni bir ölçü değneği kadardı.” (Hezekiel, 40:6)

”Bekçi odalarının her birinin uzunluğu ve genişliği bir ölçü değneği kadardı. Odaların arasındaki duvarın kalınlığı beş arşındı. Tapınağa bakan eyvanın kapı eşiği bir ölçü değneği uzunlukta idi.”(Hezekiel, 40:7)

”Tanrı'nın Tapınağı için attığı temel, eski ölçülere göre altmış arşın uzunluğunda, yirmi arşın genişliğindeydi.”(2. Tarihler, 3:3)

“Doğru ölçüler kullanın, kullandığınız efa, ve bat, doğru olsun.”(Hezekiel, 45:10)

” Efa, ile bat aynı ölçüde olsun. Bat homerin onda birine, efa da homerin onda birine eşit olmalı. İkisinin de ölçüsü homere göre olacak.” (Hezekiel, 45:11)

” Bat ölçüsüne göre istenen zeytinyağı miktarı, her kordan, batın onda biri kadardır. Bir kor, on bat ya da bir homere eşittir.” (Hezekiel, 45:14)

“Odaların önünde, odalara ve dış avluya paralel bir dış duvar vardı, elli arşın uzunlukta idi.” (Hezekiel, 42:7)

Kutsal yerdeki bütün işler için kullanılan adanmış altın miktarı kutsal yerin şekeliyle 29 talant 730 şekeldi. (Çıkış, 38:24)

b. Tevrat'ta (Ahd-i Atik'te) Vergi Nisap Ölçüleri:

Tevrat'ta; gerek mısır, bağlar ve türlü ekinler gibi toprak ürünlerinde ve gerekse hayvan ürünlerinde 1/10 oranında olmak üzere İbranilerin çeşitli vergiler tahsil ettiklerini belirten açık bilgilere rastlanır. Bunlardan ayrı olarak topraktan alınan ilk turfanda ürünün Yahova'nın evine verilmesi kuralı getirilmiştir. Yine Tevrat, Peygamber İbrâhîm'in ganimetin 1/10'unu galiplere ayırdığını belirtir.

Peygamber Mûsâ'nın gerek ruhban sınıfının gereksinimlerine ve gerekse mabetlerde görülen hizmetlere karşılık olarak 1/10 oranında çeşitli konular üzerine vergiler saldığını görüyoruz: Doğum fidyesi, turfandalık, ilk doğan hayvan, v.b. Aslında ilk İbrani kralları mısır tarlalarından, bağlardan ve sürülerden 1/10 oranında bir vergi almaktaydılar.

Kutsal kitaplarda belirtilen bu düzenlemeler daha sonra tarih sahnesine çıkan çeşitli iktidarlar tarafından da dikkate alınmış ve uygulamaya geçirilmişlerdir. Özellikle 1/10 oranındaki dinsel vergiler 1789 Fransız İhtilali'ne kadar hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde (İngiltere, Almanya, Fransa ve İskandinav ülkeleri) yürürlükte kalmıştır.¹¹

Vergi oranların dair bazı Tevrat ayetleri şunlardır:

“Canlarınızın bedeli olarak bu armağanı verdiğinizde, zengin yarım şekelden fazla, yoksul yarım şekelden eksik vermeyecek.” (Mısır'dan Çıkış 30:15)

“Eğer kişi yoksulsa ve bunları alacak gücü yoksa, arınmak üzere sallamalık suç sunusu olarak bir erkek kuzu, tahıl sunusu olarak zeytinyağıyla yoğrulmuş onda bir efa ince un ve bir log zeytinyağı alacak.” (Levililer 14:21)

“İki kişi kavga ederken gebe bir kadına çarpar, kadın erken doğum yapar ama başka bir zarar görmezse, saldırgan, kadının kocasının istediği ve yargıçların onayladığı miktarda para cezasına çarptırılacaktır.” (Mısır'dan Çıkış 21:22)

¹¹ Nihat Falay, **Maliye Tarihi Ders Notları**, İstanbul 1996, s.26

” Biri komşusuna saklasın diye parasını ya da eşyasını emanet eder ve bunlar komşusunun evinden çalınırsa, hırsız yakalandığında iki katını ödemelidir.” (Mısır'dan Çıkış 22:7)

“Tanrımız`ın Tapınağı`nın giderlerini karşılamak üzere hepimiz sorumluluk alıyoruz. Her yıl şekelin üçte birini vereceğiz. Bu para adak ekmekleri, günlük tahıl sunusu ve yakmalık sunular, Şabat günleri, Yeni Aylar ve öbür bayramlarda sunulan kurbanlar, kutsal sunular, İsrail`in günahlarını bağışlatacak sunular ve Tanrımız`ın Tapınağı`nın öteki işleri için harcanacak.” (Nehemya 10:32-33)

“Eğer biri RAB`be adanmış nesnelere el uzatır, bilmeden günah işlerse, suç sunusu olarak RAB`be küçükbaş hayvanlardan kusursuz bir koç getirmeli. Değeri gümüş şekelle, kutsal yerin şekeliyle ölçülmeli.” (Levililer 5:15)

4. Romalılar Tarafından kullanılan Ölçü ve Tartılar:

Batlamilerden sonra Romalılar döneminde de ağırlık ölçü birimleri aynen kullanılmaya devam etmişti. Romalılar “Men”e, “Batlamyus Rıtlı” diyorlardı ve bu ölçünün ağırlığı değişmemişti. Romalılar buna ek olarak Batlamyus Rıtılından daha az olan ve 96 Batlamyus Dirhemine eşit olan yeni bir Rıtlı icad ettiler. Bu yeni ölçü Men`den 4 Dirhem daha azdı. Romalıların kantarı 125 rıtlı geliyordu. Oysa bu daha önce 100 Rıtlıla eşitti. İşte böylece Romalılar döneminde değişik ağırlıkta üç çeşit rıtlıla karşılaşırız:

1-Batlamyus (eski Mısır) Rıtlı: Ağırlığı 354 gram, bir Dirhemi de 3,54 gram idi.

2-Mısır-Roma rıtlı: Bu Rıtlı Mısıra hâkim olan Romalılar ortaya koymuştu. Ağırlığı 340 gr. bir dirhemi de 3,40 gr. idi.

3-Roma rıtlı: Ağırlığı 325 gram, bir Dirhemi de 3,25 gram idi. Ayrıca Roma irdebi, 4,5 Mısır müddüne, 10/3 Roma müddüne ve 209 litreye eşitti.¹² (Bkz. Tablo G.3)

¹² el-Kürdî, **age**, s.21

Tablo: G.3 ROMALILAR DÖNEMİ AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ				
BATLAMYUS RITİLİ BATLAMYUS DİRHEMİ	12 BATLAMYUS OKKASI 0,12 “ “ “			354 gr. 3,54 gr.
MISIR-ROMA RITİLİ MISIR-ROMA DİRHEMİ	12 MISIR-ROMA OKKASI 0,12 “ “ “			340 gr. 3,40 gr.
ROMA RITİLİ ROMA DİRHEMİ	12 ROMA OKKASI 0,12 “ “			325 gr. 3,25 gr.
ROMA KANTARI	125 RITİL=1500 OKKA			40.625 gr.
HACİM ÖLÇÜLERİNDEN ROMA İRDEBİNİN DEĞERİ				
	ROMA İRDEBİ	ROMA MÜDDÜ	MISIR MÜDDÜ	LİTRE
ROMA İRDEBİ	1	3,333	4,5	209

a. Yunanistan ve Roma da Uygulanan Vergi Nisap Ölçüleri:

Yunanlılarda ve Romalılarda asil ve hür insanların teşkil ettikleri idarecilerin, amme işlerine ait sahalarda kullanılmak üzere esirler, köylüler, vasal ve mağlup milletlerden tahsil ettikleri bazı vergilere rastlamaktayız. Yunanlılar mağlup milletlerden alınan tribut vergisini, bundan ayrı olarak gümrük ve ticari muamelelerden alınan sair vergileri tanımaktaydılar. Daha bol tarihi materyallerin bize öğrettiğine göre, Yunan'da olduğundan da geniş ve mütekâmil vergiler, Roma hukuki mevzuatında hayatiyet kazanabilmiştir. Romalılar İtalya arazisini, fethedilen topraklardan ayırırlar, bunun üzerindeki fertlere mülkiyet hakkı tanıyıp arazi vergisinden muaf tutarlardı. İkinci nevi arazideki fertler sadece intifa hakkına sahip olup arazi vergisi öderlerdi; bu araziler devlet mülkiyetinden sayılırdı. Keza Roma'da gümrük, alım-satım ve baş vergileri tanınmaktaydı.¹³

b. Bizans'ta Uygulanan Vergi Nisap Ölçüleri:

Batı Roma İmparatorluğunun harici hücumlarla tarihe mal edilmesinden sonra daha bin yıl kadar hayatiyetini devam ettiren Bizans İmparatorluğunda rastlanan vergi mevzuatı,

¹³ Tuğ, age, s.3,4

Roma'da mevcut olandan esasta pek farklı bir manzara arz etmemektedir. Bizans'ta her bakımdan en ehemmiyetli vergi olarak arazi vergisini gösterebiliriz. Muhtelif devirlerde girişilen ıslahat ile farklı görünüşlerde olan bu vergi, aynı zamanda muhtelif eyaletlerde de değişik mahiyetler alıyordu. Her sene İmparator bütün eyaletler için ihtiyaçlara göre değişen topyekûn senevî bir vergi tahakkuk ettirir; bu, teşkilat hiyerarşisi içinde taksim olunarak neticede köye varıncaya kadar idari-mülki bölümün ödeyeceği nispet tespit edilirdi.¹⁴

Bizans mali sistemi içinde Suriye'de de toprağın yüzölçümü itibari ile eşit olmayan, fakat yetiştirdiği ürünün değeri bakımından müsavi olan birimlere ayrıldığı ve bu birimlerin "iugum" diye isimlendirildiği görülüyor. (Capita ve İugum tabirleri, çeşitli vergi tespitlerine esas teşkil eden tabirlerdir. Bunlardan birincisi daha ziyade şahsın çalışma gücü ile, çeşitli iş dallarındaki çalışma kapasitesini, sonuncusu arazinin kalitesini ifade etmektedir. Mesela bir erkeğin çalışma gücü bir caput ise, bir kadındaki bunun yarısı sayılır. Yine 5 iugaralık bir zeytinlik, 20 iugaralık 2. kalite araziye eşit sayılır. Suriye'de ziraate elverişli araziler için 20 yahut 40, veya 60 feddan, bağlar için 5 feddan, zeytinlikler için 225, arazi dağlık ise 450 ağaç iugum olarak kabul edilir. 5 feddan bağ, 20 feddanlık hububat ekilen toprağa, o da 225 zeytin ağacına eşit tutulmuştur.) Böylece bir çeşit muadelet oluşturuluyor ve her iugum kıymet bakımından aynı değerde vergi ödüyordu. Bu birimlerin tespiti her idarî, mülkî teşkilatlı şehirlerle, onlara bağlı karye ve topraklarda kütüklere geçerek tescil ediliyordu.

Roma İmparatorluğunun ilk yüzyıllarında arazi vergisi yanında baş vergisi (tributum capitis) de tahsil edildiğinde tarihçiler ittifak halindedir. Ulpian'a göre bu vergi mükellefleri 14-65 yaş arasındaki erkeklerle, 12-65 yaş arasındaki kadınlar idi. İskenderiye'de oturanlar, bütün Mısır'da ikamet eden Rumlar, asker çocukları, her mabetteki din adamları baş vergisinden muaf idi. İmparatorluğun ilk yüzyılında adam başı 16 dirhem olan bu vergi, ikinci yüzyılda 20 dirhem olmuştur.¹⁵

İslam idaresi altındaki Mısır'da Yunanca "diagraphon" yahut "andrismos", Arapça "cizye 'ale'r-re's" şeklinde papirüslerde geçen ıstılahlar, açıkça baş vergisini ifade

¹⁴ Tuğ. age, s.4

¹⁵ Erkal, "Asrı Saadette Vergi", age, III, 183,184

etmektedir. O kadar ki Yunanca “andrismos” ıstılahı, özellikle erkeklerden alınan baş vergisi (cizye) manasına kullanılmaktadır.

Roma İmparatorluğunun zapt ettiği topraklar ahalisinden tahsil edilen önemli bir vergi de baş vergisidir. 14 ila 65 yaş arasındaki erkek ve 12 ila 65 yaş arası kadınlardan alınan ve muhtelif asırlarda 16-20 dirhem arasında değişmiş olan bu vergiyi Bizans’ın kurucusu Konstantin’in ilga ettiğini bazı müelliflerin iddia etmelerine rağmen, Ferdinand Lot, Bizans’da baş vergisini İslam fütuhâtı sırasında da yaşamakta olduğunu tespit etmiş bulunmaktadır. Nitekim ‘Amr ibni’l-‘As, Mısır’ı fethettiğinde Halifeye yazdığı bir mektupta Mısırlı Yahudilerin baş vergisi ödemekte olduklarını zikretmektedir.¹⁶

Roma ve Bizans İmparatorlukları devirlerinde arazi ve baş vergilerinden başka pek çok vergiler daha vardı. İmparator Konstantin, masrafların karşılanması maksadıyla koyduğu ve sonraları Constantinopolis’te oturanlara da tevcih ettiği bir vergi ile, aynı zamanda senato üyelerini ve kasaba halkını da vergilendirmiş oldu. Adı geçen imparator tarafından tüccar sınıfına konan bir vergi daha vardı ve “auriustratis collatio” diye isimlendirilirdi. Bu vergi 5 yılda bir tahsil edilirdi. Bunların yanında çeşitli nispetlerde tahsil edilen bina, hayvan, sanat ve ticaret erbabından alınan vergiler, gümrük, tereke ve tescil vergileri gibi çok çeşitli vergiler de vardı. Ayrıca devlet görevlilerini ağırlamak, ücretsiz amele ve memur çalıştırmak gibi hizmet şeklindeki mükellefiyetlerle beraber, devlet zaman zaman zaruri masraflarını fevkalade tekâlif adı altında müsadere ve angaryalara başvurarak temine çalışıyordu.¹⁷

Justinien’in yaptığı ıslahat arasında bina vergisi namında bir vergi ihdas ettiğini müşahede etmekteyiz ki şehir dâhilinde bulunan evlerden tahsil olunurdu. Muayyen hayvanlardan (sığır, deve, koyun, keçi, merkep) alınan hayvan vergisi de bu arada zikre değer. Yine Bizans’ta, bugünkü gelir vergisini andıran calibi dikkat bir vergi vardır ki sanat ve ticaret erbabından alınırdı. Bu verginin alım-satım muamelelerinden olan nispeti %10 du. Bu gibi ticari muamelelerden alınan vergilerin yanında mültezimlere havale edilmiş gümrük vergisi mahiyetinde, gelen ve giden eşya, insan ve hatta hayvanlardan alına vergiler vardır; nispeti %10 a kadar varabilmektedir.

¹⁶ Tuğ, *age*, s.5

¹⁷ Erkal, “*Asrı Saadette Vergi*”, *age*, III, 185

Tamamen dini mahiyette olan ve mabetlere sunulan şeylerden %4 nispetinde alınan kurban vergisi diyebileceğimiz bir vergide zikre değer mahiyettedir. Bunlardan ayrı olarak tereke vergisi, tescil vergisi, hediyelerden alınan vergiler gibi muayyen nispetler altında tahsil edilen vergilerin sadece isimlerini zikretmekle iktifa edeceğiz.¹⁸

5. a. İncil’de Geçen Tartı Ölçü ve Para Birimleri:

Öncelikle ölçü, tartı ve para birimlerini İncil ayetlerinde geçtiği şekilde bir göz atalım daha sonra değerleri ile ilgili bilgi edinmeye çalışalım.

“Kuşağınıza altın, gümüş, ya da bakır para koymayın.” (Matta, 10:9)

“Vergi öderken kullandığınız parayı gösterin bana!” O’na bir dînâr getirdiler.” (Matta, 22:19)

“ Beş talant alan, hemen gidip bu parayı işletti ve beş talant daha kazandı.” (Matta, 25:16)

“ Bir talant alan ise gidip toprağı kazdı ve efendisinin parasını sakladı.” (Matta, 25:18)

“Bu nedenle korktum, gidip senin verdiğin talantı toprağa gömdüm. İşte, al paranı!” (Matta, 25:25)

“Yoksul bir kadın da geldi birkaç kuruş değerinde iki bakır para attı.” (Markos, 12:42)

“Yoksul bir kadının oraya iki bakır para attığını görünce, ‘Size gerçeği söyleyeyim’ dedi. ‘Bu yoksul dul kadın herkesten daha çok verdi.’ (Luka, 21:4)

“Bazıları buna kızdılar; birbirlerine, ‘Bu yağ niçin böyle boş yere harcandı? Üçyüz dînârdan fazlaya satılabilir, parası yoksullara verilebilirdi’ diyerek kadını azarlamaya başladılar.” (Markos, 14:4-5, Yuhanna, 12:45)

“Dört yaratığın ortasında sanki bir sesin şöyle dediğini işittim: ‘Bir ölçek buğday bir dînâra, üç ölçek arpa bir dînâra. Ama Zeytinyağına şaraba zarar verme!’ (Vahiy, 6:6)

¹⁸ Tuğ, age, s.5

Tablo G.6 İncil'de Geçen Para Birimleri:		
TÜRKÇE ADI	GREKÇE ADI	GEÇTİĞİ YERLER
Bakır Para/Kuruş	Lepton	Mar.12:42; Luk.12:59; 21:12
Kuruş (birkaç)	Kodrantis	Mat.5:26; Mar.12:42
Metelik	Asarion	Mat.10:29; Luk.12:06
Dînâr	Dînârion	Mat.18:28, vb
Gümüş Para/Dirhem	Drahmi	Mat.17:24; Luk.15:8,9
İki Dirhem	Didrahmon	Mat.17:24
Dört Dirhemlik birkaç Akçe /Gümüş	Statir/Argirion	Mat.17:27; 26:15
Mîna	Mna	Luk.19:13-25
Talant	Talanton	Mat.18:24; 25:15-28

b. İncil'de Geçen Vergi Nisap Ölçüleri:

Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Siz nanenin dereotunun ve kimyonun ondalığını verirsiniz de, Kutsal Yasanın daha önemli konularını –adaleti, merhameti, sadakati- ihmal edersiniz. Ondalık vermeyi ihmal etmeden asıl bunları yerine getirmezler gerekirdi.” (Matta, 23:23)

Kefarnahum'a geldiklerinde, 2 dirhemlik tapınak vergisini toplayanlar Petrus'a gelip, 'Öğretmenimiz tapınak vergisini ödemiyo mu?' diye sordular.” Ama vergi toplayanları gücendirmeyelim. Göle gidip oltanı at. Tuttuğun ilk balığı çıkar, onun ağzını aç, 4 dirhemlik bir akçe bulacaksın. Parayı al, ikimizin vergisi olarak onlara ver.” (Matta, 17:24)

6. Sâsâni'lerde Vergi Nisap Ölçüleri:

İslam'dan evvelki batılı cemiyetlerde vergi durumu hakkında verdiğimiz malumattan sonra şimdi, İslam vergi mevzuatıyla yakın alakası dolayısıyla Müslümanların fethetmiş bulunduğu İran Sasani Devletinin 4 ve 5. asırlarda giriştiği vergi islahatından da bahsederek giriş mahiyetinde arz ettiğimiz, tarih boyunca vergi bahsine son vermek istiyoruz. Sâsâniler başlangıçtan itibaren kuvvetli bir devlet bürokrasisine sahip bulunuyorlardı. Kubaz'ın (487-531) kolektivist rejime son veren teşebbüsüyle mahsulün fertler arasında taksimi usulü kaldırılmış ve vergilendirme rejimine dönülmüştür.

Bilhassa oğlu Enuşirvan (531-578) devrinde hakikaten vergi rejimi çok sağlam esaslara raptedilmiş bulunuyordu. Hassaten bu işin tahakkukunda işaret ettiğimiz kuvvetli bürokratik yapı büyük rol oynamıştır. Bu değişiklik ile; a) Ekili arazi ölçüldü. b) Mahsul neveleri tespit edildi. c) Meyve veren ağaçlar sayıldı. d) Nüfus sayımı yapıldı. Bu tespit edilen duruma göre, arazi miktarına ve üzerinde ekili mahsulün nevine göre değişen nispetlerde arazi vergisi tahakkuk ettirildi. Mesela buğday ve arpa mahsulünden carîb denen arazi miktarı başına 1 dirhem, bağlardan 8 dirhem, dört hurma ağacından 1 dirhem, altı kök zeytin ağacından 1 dirhem gibi... Bu vergi dörder aylık vadelerle üç defada tahsil olunur; bu işlere Vastryoshansalar namında hususi bir memur bakardı. Arazi vergisi yanında 20 ila 50 yaş arası fertlerden tahsil edilen baş vergisi de zikre değer mahiyettedir. Bu vergi mükellefleri muhtelif tabakalar ayrılmış olup her bir tabaka 4-7-8-12 dirhem olmak üzere değişen nispetlerde vergi öderlerdi. Bu verginin arazi vergisine bakan memurdan ayrı Hutukhshbadh namında hususi bir memuru vardı. Asiller sınıfı, ordu mensupları, din adamları, devlet memurları, şahın hizmetkârları baş vergisi vermekten muaftılar. Bu iki esas vergi yanında arazi mahiyette fertlere yüklenen bazı mali mükellefiyetler de yer almaktaydı. Nevruz ve Mihricân günleri alınan mecburi hediyeler, fevkalade devlet masraflarına halkın cebren iştirak ettirilmesi, karşılıklı muahedelerle tespit olunan gümrük vergileri bunlardandır.²⁰

7. İslam'dan Önce Arap Yarımadasında Uygulanan Vergi ve Nisap Ölçüleri:

Evvel emirde şunu ifade etmek gerekir ki şu veya bu vasıfta vergiyi Arap Yarımadası yakından tanıyordu. Yarımada İslam'dan asırlarca evvel kurulmuş ister devlet ister şehir –devlet ve isterse kabile organizmalarında olsun vergi, muhtelif şekil ve suretler altında bilinmekteydi.

Yarımada Arap Devletlerinde Romalıların tribut diye adlandırdıkları galibin mağluptan tahsil ettiği vergi de tanınmaktadır. Şimalde Bizans'ın himayesinde yaşayan bir devleti olan Duc'um'lular Yemen'de Ma'rip Seddinin yıkılması üzerine kuzeye göçen Gassan'lılardan, mağlup olmaları üzerine her fertten 1 ½ – 2 dînâr arası değişen baş vergisi almışlardır.

²⁰ Tuğ, age, s.6

Sonraları kabile ve şehir devletlerinde de devam eden ticari emtianın getirildiği panayırarda tahsil edilen ve 1/10 nispetinde, gümrük vergisi diyebileceğimiz bir vergi, yarım adada birçok devletin tahsil ettiği bir vergiydi. Himyer Devleti ve onu ondan sonra meydana gelen eden topluluklar ve Daba, Suhar ve Musakkar gibi şehirler dahi bu nevi vergiyi tahsil etmişlerdir.²¹

Arap Yarımadasında meskûn bulunan Arap kabilelerindeki vergi durumuna gelince; dini bazı vergi izlerine rastlamaktayız. Toprak sahipleri arazilerinden elde ettikleri mahsulün muayyen bir parçasını topraksız muhtaçlara tahsis ederlerdi. (Bkz. Kalem Suresi 68/17-34)

Yine bu toprak sahiplerinin bir kısım toprak mahsulünü veya besledikleri sürülerden bir kısım hayvanı Allah'a, diğer bir kısmı ise putlara tahsis ettikleri bir vakıdır. (Bkz.En'am Suresi 6/136-139)²² Bu tarz dini vergi izleri muvacehesinde kendi bölgelerinde periyodik panayırlar tertip eden ve bunların Eşhur el- Hurum esasına göre emniyetli bir şekilde işleyişini üzerine alan kabilelerde, bu pazarlara yarımadanın ve hatta bunun haricindeki topluluklara mensup (Bizanslı, İranlı, Habeşi) tüccarların getirdiği ticari emtiadan aldıkları 1/10 nispetinde aynı bir vergi de tespit olunmaktadır. Bu verginin mevcudiyet ve ehemmiyetini bize haber veren delillerden biride Peygamberin Medine'ye hicretinden sonra, Yarımadanın çeşitli bölgelerinde meskûn, müstakil kabillerle akdettiği muahedenamelerin bir kısmında bu kabilelerden gümrük vergisi alınmayacağı şart olarak vazedilmiş bulunmaktadır ki getirilen mallardan 1/10 nispetinde tahsil edilen bu verginin varlığının kat'î delilini teşkil etmektedir.²³

Dini yönden adeta bir panteon mevkiinde olan Mekke Şehir devletindeki vergi durumuna gelince; Curhum ve Katûra klanları ortakten şehre hâkimken, birinciler şehrin Ma'lât kısmında otururlar ve şimalden gelen kervanlardan 1/10 nispetinde gümrük vergisi diyebileceğimiz bir vergi toplarlardı. Katûra klanı ise Mesfele bölgesinde ikamet eder ve cenuptan gelen kervanlardan aynı surette bu vergiyi tahsil ederdi. Bu verginin izlerini muhtelif devirlerde takip edebilmekteyiz. Peygamberin dedesinin dedesi Kusay ibn Kilab, Mekke'ye mal getiren kervanlardan İbn Sa'd'a göre 1/10 nispetinde bir vergi tahsil etmiştir. Kusay'ın torunu Haşim Mekke şehir devleti ile Bizans, İran ve Habeş

---

²¹ Tuğ. **age**, s.10

²² Tuğ. **age**, s. 11, Muhammed Hamîdullah, **İslam Peygamberi**, II, 943 (1591)

²³ Tuğ. **age**, s.11, ; Ebû 'Ubeyd, **age**, 471,472, (1638)

Devletleri arasında Mekke için iktisadi refah amili olan ticari muahedeler akdetmişti. Kendinden sonra da bu muahede ahkâmı yürürlüğünü muhafaza etmiş olsa gerektir. Peygamber takriben 35 yaşlarında iken Kâbe'nin tamirinde, deniz kazası neticesinde Mekke'nin o sırada liman şehri olan Şu'aybe'de karaya vuran bir geminin tahtalarından istifadeye mukabil, içindeki Bizanslı tüccarlara ait ticari emtianın Mekke'ye hiçbir gümrük vergisi yani öşür alınmadan ithaline müsaade edilmişti. Bu olayın mefhum-u muhalifinden anlaşılıyor ki, o devirde de mezkûr Kusay ibn Kilab'ın vergi sahasında tatbik ettiği esaslar yürürlükte bulunmaktaydı.²⁴

İslam'ın zuhuriyle devletin bilhassa ganimetten aldığı 1/5 hisseye değişik bir mahiyette İslam'dan evvel de tesadüf etmekteyiz. Savaşlarda her asker hissesini kendi eliyle alır ve ganimetten elde ettiği bu parçanın ¼ (mirba) ini İslam mevzuatından farklı olarak ordu kumandanının şahsına verirdi. Ayrıca kumandanın “şafi” hakkı tanınmıştır; bunun yanında bölünemeyen ganimet (el-fudul), düşmanın mağlup olmasından veya umumi yağmadan evvel elde edilen ganimet (naşita) ordu kumandanına aittir.²⁵

II. İSLAMIN ZUHURUNDAN SONRAKİ DÖNEM:

A. İslam'ın Zuhurundan Sonra Kullanılan Paralar ve Ağırlık Ölçüleri:

Gerek İslamdan önce, gerekse İslam geldikten sonra bütün çağlar boyu kullanılan ve adeta evrensel bir para ve tartı birimi haline gelen “dirhem ve dînâr”ın tarihi gelişiminden bahsetmeden, diğer ölçü ve tartı birimlerine geçmek uygun olmayacaktır. Bu sebeple öncelikle dirhem ve dînârı inceleyelim.

1. Dirhem: Dirhem, Eski Yunan devletiyle ticari münasebetler sırasında “drahmi” kelimesinden Farsça'ya, daha sonra oradan Arapçaya geçmiştir. Gerek ağırlık gerekse para birimi olarak dirhem kullanılışı çok eskidir.

---

²⁴ Tuğ, age, s.12

²⁵ Tuğ, age, s.13

Ağırlık birimi olarak dirhem: Dirhemın İslam toplumlarında kullanıldığı bölge ve zamana göre ölçüsü değişmiştir. Geleneksel İslam kaynakları Şer’î dirhemi 14 Kîrât olarak nakleder. Dirhemın çeşitleri 20, 10 ve 12 Kîrât veya 8 ve 4 dânek takdir edilirken bunların ortalaması olan 14 Kîrât veya altı dânek zekât nisâbının hesabı için esas alınıştır. Arap yarımadasında tedavülün tartı esasına dayandığı anlaşılmaktadır. Miskâl 20 ve dirhem 14 Kîrât kabul edilince aralarında daima 7/10 oranı mevcut olur. 7 miskâl 140 ve 10 dirhem de 140 Kîrâttır. Dirhemın üst katları olarak Nevât (çekirdek) 5 dirhem (14,85 gr.), neş veya nisf ‘Ûkıyye (kıyye) 20 dirhem (59,4 gr.), ‘Ûkıyye 40 dirhem (118,8 gr.), 12 ‘Ûkıyye; 1 rıtl ,480 dirhemdir (1425,6 gr.).

Sûri dînâr üzerinden yaptığı hesaplardan, Haçlı Seferleri sırasında yani XII. veya XIII. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Cemaleddin Ebu’l-Abbas ibn Sebât dirhemi 6 dânek, 12 Kîrât, 24 tesuc, 48 habbe ve 60 aşır 96 fels olarak kaydetmektedir.

Para Birimi Olarak Dirhem: Kendilerine mahsus paraları olmayan Hicaz Arapları, Bizans’ın altın dînârı ile İran’ın ve Yemen’in gümüş dirhemlerini kullanırlardı. Araplara İran’dan geçen dirhem kelimesinin çoğulu olan derahim Kuran’da “*Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona değer vermiyorlardı.*” (Yûsuf 12/20) şeklinde geçmektedir. Makrizi’de “es-Sevdau’l-vafiyeye” ve “et-Taberiyyetu’l-Utuk” şeklinde geçen dirhemın iki çeşidinin olduğu anlaşılmaktadır. Markizi bunlardan, “tartıda ağır çeken” anlamındaki vafî dirhemlerin İran’ın Bağlı dirhemleri olduğunu belirtmektedir. Bunlardan başka Cûrâkî dirhemın de adı geçmektedir. İbn Haldun ayrıca Mağribî ve Yemenî adlı dirhemlerden de söz etmektedir. Bağlı kelimesi Babil’de Ba’l veya Hille yakınlarında Bağliyy denilen beldelerden birine nisbet edildiği gibi Re’sü’l-Bağl adlı bir darphaneciye de izafe edilmektedir. Bu zatın kişiliği hakkında farklı rivayetler vardır.

Irak ve İran’ın fethine kadar Araplar Sasani dirhemlerini üzerlerinde hiçbir değişiklik yapmadan kullandılar. İran’ın fethi arefesinde III. Yazdicerd’in (632–651) sikkeleri kullanılıyordu. İslami devirde İran dirhemi ilk defa Hz.Ömer zamanında basıldı (Markizi, s. 4). Bunun ağırlığı 2.97 gramdı. Halife Abdülmelik ibn Mervan bu miktarı gümüş sikke birimi itibar etmiştir.²⁶

²⁶ Sahillioğlu, “Dirhem”, *DİA*, IX, 369

Rasulullah (s.a.v.) döneminde 1 dirhem 6 dâneke, 10 dirhem 7 miskâle eşitti. Abdülmelik ibn Mervan döneminde 4 ve 8 dânek ağırlığında iki çeşit dirhem vardı. Abdülmelik ibn Mervan bu iki dirhemi topladı ve 6 dânek ağırlığında ilk İslam dirhemini bastırdı.²⁷

Sasani hükümdarı II. Hüsrev'in dirhemlerinin ağırlığı 4,11- 4,15 gram arasında değişmiştir. Arapların bastırıldığı Sasani dirhemleri ise daha hafif olup 3,95 gramdır. Taberistan'da darp edilenlerin ağırlığı 1,80- 1,95 gram arasında değiştiğine göre bunlar yarım dirhem olmalıdır. Diğer darphanelerde basılı dirhemlerin ağırlığı ise çok değişik olup Sasani- Arap dirhemlerinin ağırlığında istikrar sağlanamamıştır.

İslami dirhem'in teorik ağırlığı 2,97 gramdır (14 Kîrât). Ancak bunun biraz daha hafif ve ağırları da vardır. IX. Yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar bu ağırlıktan fazla uzaklaşmamıştır. Bununla birlikte Vasik-Billah'ın hilafetinden (842 – 847) itibaren tedavülde üç gramdan daha ağır, hatta az da olsa 4 – 6 gram arasında dirhemler darp edilmiştir. Dirhem'in katları olabilecek ağırlıkta olmayan bu sikkelerin tedavüle sürülen yeni paralar olduğu düşünülebilir.²⁸

2. Dînâr (Miskâl): Kelime Grek-Latin menşeli denariustan (aureus) Arapça'ya geçmiş ve İslam dünyasında genel olarak altın para karşılığında kullanılmıştır. Ağırlığı bir miskâl olarak darbedildiğinden bu adla da anılan dînâr (çoğulu denanir) aslında bir Bizans para birimiydi. Constantin tarafından solidus adıyla basılan nizami olarak 4,5479 gram ağırlığındaki bu altın sikke daha sonra nomisma, besante, denarion xriseon veya denarius aureus adlarıyla anılmış, Cahiliye devrinde Suriye ile ticari münasebetlerde bulunan Mekkeliler tarafından kullanılmıştır. Arapçaya dînâr şeklinde geçen bu kelime Kuran-ı Kerim'de de *"Kitap ehline öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dînâr emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur" demelerinden dolaydır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."* (Âl-i İmrân 3/75) şeklinde yer almıştır. O dönemde para olarak

²⁷ el-Kürdî, *age*, s.56

²⁸ Sahillioğlu, "Dirhem", *DİA*, IX, 370

kullanılan ve genellikle bir miskâl ağırlığında darbedilen dînârın giderek altınla eş anlamlı hale gelip birbirinin yerine kullanılması yaygınlık kazanmıştır. Klasik İslam dînârından uzaklaşıldığı ve başka esaslar üzerine altın para darbedildiği zamanlarda bile altın sikkelere dînâr denilmiştir.²⁹

Dînârın Tartısı ve Rayici: Bizans stili İslami dînârlar, Sasani-İslami dirhemler gibi Bizans'ta ve İran'daki eski ağırlıklarını korumuştur. Bir Roma libresinden (327,45gr.) 4,54 gr. ağırlığında yetmiş iki adet Bizans tipi İslami dînâr kesilirdi. VII. yüzyılın başında Bizans-İran savaşı ve bunun kendilerine yüklediği masraf dolayısıyla her iki devletin sikkelerini bir miktar ayarlamış olmaları muhtemeldir. Bu yüzden ilk Bizans tipi dînârların ağırlığı 4,40 gr. civarında basılmıştır. Fakat Abdülmelik ibn Mervan'ın ıslahından sonra İslami dînâr Şer'î miskâl ağırlığı olan 4,25 gr. ağırlığında basılmaya başlanmış, yani 21 kûsur Kîrât yerine birim ağırlığı 20 Kîrât kabul edilmiştir. 2,97 gramlık Şer'î dirhem de 14 Kîrât olmuştur. (Kîrât 0,2125 gr.). Zekâtın nisâbı 200 dirhemde 5 dirhem, 20 dînârda ise yarım dînâr olarak tespit edildiğine göre; dînâr 10 dirheme, cizyenin de varlığına göre üç kademeli 48, 24, 12 dirhem veya 4, 2, 1, dînâr olarak tespit edildiğinde ise 12 dirheme gelirdi. Bu hesaba göre altının bir ünitesiyle birinci durumda 8,8 ünite, ikinci durumda 10,5 ünite gümüş alınabileceği ortaya çıkar. Halife Abdülmelik dînârın rayicini 20 dirhem takdir ettiğine göre bir dirhem altınla 14 dirhem gümüş alınabilirdi. Bizans'ta bu nispet bire on sekiz, Hıristiyan Batı Avrupa'da ise bire on ikidir.³⁰

3. Ağırlık Ölçüleri:

İslamın zuhurundan önce Arapların dirhem ve miskâl dışında başka ölçü birimleri de vardı. Bunları tartılmakla mübadele edilen diğer malların alışverişinde kullanıyorlardı. Sözümlü ettiğimiz bu ölçü birimleri ya dirhem as katları veya üst katları idiler.

Dînâr ve dirhemi esas kabul ettiğimizde sözkonusu bu ölçü birimleri arasında zerre, Kıtâmîr, Nakîr, Fetîl, habbe, tassuc, Kîrât ve dâneki'i as katları; Nevât, neş, 'Ükiyye, ritl,

²⁹ Sahillioğlu, "Dînâr" DİA, IX, 352;

³⁰ Sahillioğlu, "Dînâr", DİA, IX, 353

men ve Kıntâr'ı üst katları şeklinde düşünebiliriz. Şimdi de bu ölçü birimlerini küçükten büyüğe doğru tanımaya çalışalım:

a. Zerre: Sözlükte “en küçük parça” anlamına gelmektedir. Ağırlık ölçüsü olarak, bir arpa tanesinin yüzde biri veya bir gramın yüzmilyonda yirmi üçüne eşit olduğu, bazılarına göre de nazari ve farazi bir ağırlık ölçüsü olduğu ifade edilmektedir.

b. Kıtâmîr: Sözlükte “hurma çekirdeğinin üzerindeki ince zar” anlamına gelmektedir. Ağırlık ölçüsü olarak, oniki zerreye veya bir arpanın 20736 da birine veyahut da bir gramın on milyonda yirmisekizine eşit olduğu ifade edilmektedir.³¹

c. Nakîr: Sözlükte “hurma çekirdeğinin üzerindeki yarı” anlamına gelmektedir. Ağırlık ölçüsü olarak, yetmişiki zerre veya 6 Kıtâmîr veyahut da Fetîlin altıda birine eşit olduğu ifade edilmektedir. Buna göre bir gramın bir milyonda onyedisine eşit olduğu görülmektedir.³²

d. Fetîl: Sözlükte “çekirdek filizi” anlamına gelmektedir. Ağırlık ölçüsü olarak altı Nakîr veya otuzaltı Kıtâmîr veyahut da bir arpanın 1/442 sine eşittir. Buna göre bir gramın milyonda birine eşit olduğu düşünülebilir.³³

e. Habbe: Sözlükte “tahıl ve benzeri bitkilerin tane, tohum ve çekirdekleri” anlamına gelir, buğday, arpa, mercimek, pirinç, hardal ve üzüm gibi pek çok mahsulün ortak adıdır. Ağırlık ölçüsü olarak Cumhur'a göre dirhemin 50,4 de biridir. Hanefilere göre ise dirhemin 70' te biridir. Buna göre ortalama 0,0589 gram olarak kabul edilebilir.³⁴

f. Tassuc: Sözlükte “iki habbe” demektir. Ağırlık ölçüsü olarak ise iki habbe veya dört arpa tanesi veya yirmi dört hardal tanesine eşittir. Dânek'in dörtte birine tekabül etmektedir. 0,124 gram olduğu kabul edilebilir.³⁵

g. Kîrât: Sözlükte “keçiboynuzu çekirdeği” anlamına gelmektedir. Ağırlık birimi olarak iki Tassuc veya dört habbeye eşittir. 0,235 grama tekabül etmektedir.³⁶

---

³¹ el-Kürdî, *age*, s.46–47

³² el-Kürdî, *age*, s.47; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, s.903

³³ el-Kürdî, *age*, s.48

³⁴ el-Kürdî, *age*, s.48–49; Şükrü Özen, “Habbe”, *DİA*, XIV, 343–346

³⁵ el-Kürdî, *age*, s.49

h. Dânek: Sözlükte “küçük tane” anlamındadır. Ağırlık birimi olarak $2 \frac{2}{3}$ keçiboynuzu çekirdeği ağırlığı veya dirhemin altıda biri veyahut da $8 \frac{2}{5}$ habbe ağırlığındadır. 0,495 grama tekabül etmektedir.³⁷

i. Dirhem: Kelimenin aslı Yunanca “drahmi”den gelmektedir. Şer’î dirhemin 10 tanesi 7 miskâldir, bir ‘Ûkıyyesi ise 40 dirhemdir. Bu durumda dînârın $\frac{7}{10}$ sine eşit olan dirhem 50 arpa tanesi artı bir tanenin $\frac{1}{5}$ ine eşittir. 2,97 grama tekabül etmektedir.

Cahiliye devrinde ölçü olarak tedavüldeki para çeşitlerinden en iyisi olan Taberî ve Bağlı’yı esas alıyorlardı. Taberî 4, Bağlı’de 8 Dânek idi. Daha sonra Şer’î ölçüye göre bu ikisinin ortası esas alınarak 6 dânek olarak kararlaştırılmıştır. İmam-ı Azam’a göre bir Şer’î dirhem ise 70 tahıl tanesine, Eimme-i Selâseye göre ise 50,4 tahıl tanesine eşittir. 2,97 grama tekabül etmektedir.³⁸

i. Dînâr: Kelimenin aslı Grek-Latin menşeli “denarius”tan gelmektedir. Altının miskâli 72 buğday tanesine eşittir. 7 miskâlin ağırlığı 10 dirheme eşittir. 4,24 grama tekabül etmektedir.³⁹

j. Nevât: Sözlükte “meyvenin çekirdeği” anlamına gelmektedir. Ağırlık birimi olarak 5 dirheme eşittir. 14,85 grama tekabül etmektedir.⁴⁰

k. Neş: Sözlükte “yarım” anlamına gelmektedir. Ağırlık birimi olarak 20 dirheme veya ‘Ûkıyyenin yarısına eşittir. 59,4 grama tekabül etmektedir.⁴¹

l. ‘Ûkıyye: Ağırlık birimi olarak 40 dirheme veya ritilin $\frac{1}{12}$ ‘sine eşittir. 118,8 grama tekabül etmektedir.⁴²

m. Rıtıl: Ağırlık birimi olarak 12 ‘Ûkıyye veya 42 neşe veyahut da 480 dirheme eşittir. 1425,6 grama tekabül etmektedir.

³⁶ el-Kürdî, *age*, s.50; Cengiz Kallek, “Kîrât”, *DİA*, XXV, 437

³⁷ el-Kürdî, *age*, s.50; Kallek, “Dânek”, *DİA*, VII, 457–458

³⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, İstanbul 2004, I, 352; el-Kürdî, *age*, s.51–54; Bkz. Sahillioğlu, “Dirhem”, *DİA*, IX, 369–371

³⁹ İbn Haldûn, *age*, 352; Sahillioğlu, “Dînâr”, *DİA*, IX, 353–355; el-Kürdî, *age*, s.54–59

⁴⁰ el-Kürdî, *age*, s.60

⁴¹ el-Kürdî, *age*, s.60

⁴² el-Kürdî, *age*, s.61–62

Ebû Hanîfe ve Şâfîîlerden er-Rafîiye göre rıtl-ı Bağdadi 130 dirhem, Şâfîî ve Hanbelîlere göre 128.4/7 dirhem ve Mâlikilere göre ise 128 dirhemdir.⁴³

n. Menn: Sözlükte “el-Mena”dan gelmektedir. Ağırlık birimi olarak iki rıtıla veya yirmi dört ‘Ûkıyyeye veyahut da 960 dirheme eşittir. 2851,2 grama tekabül etmektedir.⁴⁴

o. Kıntâr: Kelimenin aslı Latince “centenarius” dan gelmiş olup “yüzlük” anlamına gelmektedir. Ağırlık birimi olarak 25 rıtıl veya 300 ‘Ûkıyye veyahut da 12000 dirheme eşittir. Buna göre 35.640 grama tekabül etmektedir.⁴⁵ (Bkz. Tablo:G. 7.1)

---

⁴³ el-Kürdî, **age**,s.62

⁴⁴ el-Kürdî, **age**,s.63

⁴⁵ Kallek, ”**Kantar**”, *DIA*, XXIV, 317,320; el-Kürdî, **age**, s.63–65

4. Hacim Ölçüleri:

Birde bu ağırlık ölçülerinin dışında hacim ölçüleri de kullanılmaktaydı. Şimdi de bunlardan bazılarını inceleyelim:

a. Bağdat Rıtlı: 90 miskâle veya 128 $\frac{4}{7}$ (128,571) dirheme eşittir. Bu durumda bir miskâl 4,24 gram olduğundan 381,6 grama tekabül eder.

b. Müdd: Bir avuç demektir. $\frac{1}{4}$ sâ'a veya $\frac{4}{3}$ rıtla veyahut da 171 $\frac{3}{7}$ dirheme eşittir. 509 grama veya 0,688 litreye tekabül eder.⁴⁶ Hanefilere göre 1 müd 2 rıtlı, diğer imamlara göre ise $\frac{4}{3}$ rıtıldır.⁴⁷

c. Kıst/Kadeh: Latince sıvı kabı anlamındaki “cadus” kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. Sa'ın yarısına veya iki müdd'e veyahut da $\frac{1}{6}$ Ferak'a eşittir. Bu da 1018 grama veya 1,37 litreye tekabül eder.⁴⁸

d. Kilece: $\frac{7}{10}$ Sâ'a eşittir. 1425,2 grama tekabül eder.⁴⁹

e. Mahtûm/Sâ': 8 Rıtlı veya 4 avuç dolusuna(yani 4 müdde) veya iki kadehe veyahut da 685 $\frac{5}{7}$ dirheme eşittir. O da 2.036 grama tekabül eder.⁵⁰

İmam-ı Azam'a göre bir sa', 8 rıtlı veya 4 müdde, Eimei selaseye göre ise 1 sâ', $\frac{16}{3}$ rıtlı veya 4 müdde eşittir.⁵¹

f. Mekkûk: 1 $\frac{1}{2}$ Sâ'a eşittir. 3.054 grama veya 4,125 litreye tekabül eder.⁵²

g. Farak: 6 Kıst veya 3 Sâ'a eşittir. 6.108 grama tekabül eder.⁵³

⁴⁶ Kallek, "Müdd", *DİA*, XXXI, 457-459; el-Kürdî, *age*, s.210; Ebû 'Ubeyd, *el-Emvâl*, Kahire 1981, 460; Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, MÜFEEF Yayınları, İstanbul 1990, s. 56

⁴⁷ el-Kürdî, *age*, s.27,28

⁴⁸ Kallek, "Kadeh", *DİA*, XXIV, 55-56 Ebû 'Ubeyd, *age*, 459; el-Kürdî, *age*, s.208-210

⁴⁹ el-Kürdî, *age*, s.210

⁵⁰ el-Kürdî, *age*, s.195-210; Ebû 'Ubeyd, *age*, 461; Abdu'l-Kâdir el-Hatîb, *Takdîru'l-Evzân*, Dâru'l-Besâir, Şam 1984, s.46

⁵¹ el-Kürdî, *age*, s.24

⁵² Kallek, "Mekkûk", *DİA*, XXVIII, 579-580; Ebû 'Ubeyd, *age*, 465; el-Kürdî, *age*, s.210

⁵³ el-Kürdî, *age*, s.210; Kallek, "Farak", *DİA*, XII, 164-165; Ebû 'Ubeyd, *age*, 459 (1575)

- h. Veybe:** 6 Sâ'a veya 24 müdde eşittir. 12.216 grama veya 16,5 litreye tekabül eder.⁵⁴
- i. Mudy:** 7 1/2 Sâ'a eşittir. 15.270 grama tekabül eder.⁵⁵
- i. Kafız:** 12 Sâ'a veya 8 mekkûk'e eşittir. 24.432 grama tekabül eder.⁵⁶
- j. Arak:** 15 Sâ'a eşittir. 30.540 grama tekabül eder.⁵⁷
- k. Kile:** "Keyl" masdarından ölçmek demektir. Hacmi 1841 de itibaren 32,27 litre olarak tespit edilmiştir.⁵⁸
- l. İrdeb:** 24 Sâ'a eşittir. 48.864 grama tekabül eder.⁵⁹
- m. Cerîb:** 4 Kafız veya 48 Sâ'a eşittir. 97.728 grama tekabül eder.⁶⁰
- n. Vesk:** 60 Sâ'a veya 41.100 dirheme eşittir. 122.160 grama veya 165 litreye tekabül eder.⁶¹
- o. Kur:** 720 Sâ'a veya 480 Mekkûke veya 1440 kısta veyahut da 2880 Müdde eşittir. 1465,92 kilograma tekabül eder.⁶² (Bkz. Tablo: G.7.2)

---

⁵⁴ el-Kürdî, **age**, s.210

⁵⁵ el-Kürdî, **age**, s.210

⁵⁶ el-Kürdî, **age**, s.210 ; Kallek, "Kafız", *DİA*, XXIV, 155-157

⁵⁷ el-Kürdî, **age**, s.210

⁵⁸ Kallek, "Kile", *DİA*, XXV, 569-571; el-Kürdî, **age**, s.210

⁵⁹ Cengiz Kallek, "İrdeb", *DİA*, XXII, 440; el-Kürdî, **age**, s.210

⁶⁰ Mustafa Fayda, "Cerîb", *DİA*, VII, 403; el-Kürdî, **age**, s.210

⁶¹ el-Kürdî, **age**, s.195-210; Ebû 'Ubeyd, **age**, 461; el-Hatîb, **age**, s.46

⁶² el-Kürdî, **age**, s.210; Kallek, "Kür", *DİA*, XXVI, 559-560; Hinz, **age**, 52

B.İslam Hukukunda Nisap Nedir?

Sözlükte Nisap: menşe, kaynak; zekâtı gerekli kılabacak olan asgari mal miktarı anlamına gelmektedir.⁶³

İslam Hukuk terminolojisinde Nisap; Zekât gibi bazı vecibelerin, Hırsızlık haddi gibi bazı cezaların vücubuna alamet olmak üzere şarii hâkim tarafından nasbedilen muayyen bir miktardır. Zekâta nazaran 20 miskâl altın veya 200 dirhem gümüşün Nisap olması,⁶⁴ Hırsızlık haddine nazaran 1 Dînâr altın veya 10 dirhem gümüşün Nisap olması⁶⁵ veya diyette 100 devenin Nisap olması⁶⁶ gibi...

İslam, nemalı malın herhangi bir miktarından zekâtı farz kılmayarak malın fıkıh ıstılahında ‐Nisap‐ adı verilen miktara ulaşmasını şart koşturmuştur. Rasulullah (s.a.v) ‐in beştan az deveden, kırktan az koyundan zekâtı affettiğine dair hadisler vardır. O halde kırktan az koyun ve beştan az devede zekât yoktur. Aynı şekilde ikiyüz dirhemden az olan gümüş parada, beş veskten az olan ziraat mahsulünde zekât yoktur.⁶⁷

Zengin olmanın asgari sınırı veya asgari zenginlik ölçüsü diyebileceğimiz nisap, zekâta tabi her mal için, Hz. Peygamber tarafından gösterilmiştir. Bu asgari sınırlar bir açıdan o dönem İslam toplumunun ortalama hayat standardını ve zenginlik ölçüsünü göstermekle birlikte ileri dönemlerde de Şer’î belirleme sayılarak zekât nisâbı adıyla aynen korunmuştur.⁶⁸

Nisap miktarının belirlenmesinde kullanılan bu malların, o dönemin en yaygın zenginlik aracı olduğu açıktır. Nisâbın bu mallar üzerinden belirlenmesi usulü, sosyal ve ekonomik şartların fazla değışmediğı ileriki dönemlerde de aynen korunmuş ve bu nisap miktarları ‐belirlenmiş Şer’î ölçüler‐ olarak nitelendirilmiştir. Kaynaklar yukarıda ayrı ayrı sayılan ve bugün için aralarında önemli bir değer farkı ortaya çıkmış bulunan nisap

⁶³ Heyet, **Nisâb**, *El-Mevsû’atü'l-Fıkhîyye Vezârâtü'l-Evkâf ve Şu’ünü'l-İslâmiyye*, Kuveyt,1983/1404, IV, 318

⁶⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukûk-u İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu**, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1971, IV, 76

⁶⁵ Nasi Aslan, ‐İslam Hukukunda Hırsızlıkta El Kesmeyi Gerektiren Nisâbın Tespitinde Ölçü (Beşeri Hukukla Mukayeseli)‐, *İnönü Üniversitesi D.İ.F. Araştırma Dergisi*, I, Sayı 1, 65-72

⁶⁶ Ebû Zehrâ, **İslam Hukukunda Suç ve Ceza**, çev. İbrahim Tüfekçi, İstanbul 1994, s.525

⁶⁷ Ali Özek, H.Karaman, M. Akif Aydın ve diğerleri, **İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât**, İstanbul 1984, s.43

⁶⁸ Mehmet Erkal, ‐Zekât‐, *İlmihal*, DİA Yayınları, İstanbul 1999, I, 433, 434

miktarlarının Hz. Peygamber döneminde birbirine denk olduklarını belirtir. O dönemde değişik mallar için belirlenen bu nisap miktarlarının bir ailenin yıllık ortalama harcamaları tutarı, adeta asgari geçim standardı olduğu düşünülecek olursa, günümüzde nisap miktarının karı, koca ve çocuklardan oluşan en küçük bir ailenin yıllık asgari harcamaları tutarı olarak belirlenmesi ve böyle bir ölçünün esas alınması isabetli olur. Aylık ücretlendirmenin geçerli olduğu kesimler için yıllık ortalama yerine aylık ortalama geçim standardının esas alınması ve buna göre çözüm getirilmesi yerinde olur.

Zekât Müslümanların zenginlerinden alınır, fakirlerine verilir. Böyle bir mali mükellefiyetin konabilmesi için toplumda zenginlik sınırını, daha doğrusu asgari hayat ve geçim standardının belirlenmesine ihtiyaç vardır. Modern vergi sistemlerinin, asgari geçim indirimleri tespit edilerek bunları vergi kapsamı dışında saymaları da böyle bir noktadan hareketledir. İslam dini bu durumu kendine özgü ve adil bir şekilde çözüme kavuşturarak toplumda nisap adı altında böyle bir belirlemeye gitmiş, nisâbın üstünde gelir ve serveti olanlardan zekât alıp, nisâbın altında gelir ve servet sahiplerini zekâttan muaf tutmuştur.⁶⁹

---

⁶⁹ Mehmet Erkal, “Zekât”, age, I, 434

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA “NİSAB” KAVRAMI

I. Kur’anda Ölçü , Tartı ve Nisap:

Kur’an-ı Kerim’de nisap ölçülerini gösteren ifadeler bulunmamaktadır. Nisap ölçülerini Peygamberimiz Hz.Muhammed (s.a.v.) hadislerinde görmekteyiz. Ancak Kur’an-ı Kerim’de geçen ölçü ve tartı ifadelerini incelemek konumuzun bütünlüğü açısından uygun olacaktır.

A.1 Kuran-ı Kerim’de “ölçü ve tartı” ile ilgili ayetler:

“Ölçüyü tastamam yapın, insanların hakkını eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın.” (Şu’arâ 26/181,182) Bu ayetlerde kelimeler arasında (ölçü-tartı) atıf yapılması onların farklı olduğunu göstermektedir.

2. “Zerre, hardal” tanesi ile ilgili ayetler:

“Şüphesiz ki Allah zerre kadar haksızlık etmez.” (Nisâ, 4/40) (Yani Allahü Teala hiç kimsenin amelinin sevabından zerre miktarı, bir başka ifadeyle zerre ağırlığınca eksiltmez ve kısıntıya gitmez.) *“Salebe’ye zerrenin ne anlama geldiği sorulur. O da “100 karınca bir habbe ağırlığındadır. Zerre de bir karınca ağırlığı demektir”* der.⁷⁰

“Kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görür, kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.” (Zilzâl, 99/7,8)

“Ne yerde ne de gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinde uzak (ve gizli) kalmaz” (Yûnus, 10/64)

“Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile ondan gizli kalmaz.” (Sebe, 34/3)

“Onlar ne göklerde ne de yerde zerre ağırlığınca bir şeye sahiptirler.” (Sebe, 34/22)

⁷⁰ el-Kürdî, age, s.39

“Yapılan iş) bir hardal tanesi kadar dahi olsa (onu adalet terazisine) getiririz.” (Enbiyâ, 21/47)

“(Lokman öğütlerine devamla şöyle demiştir) *Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük) bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bile bulunsa, yine de Allah onu senin karşına getirir. Doğrusu Allah en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.*” (Lokman, 31/6)

Buradaki ayetlerde geçen zerre ve hardal tanesinin incelendiğinde bir ölçü birimi olmadığı, aksine azlıktan kinaye olduğu anlaşılmaktadır.

3. “Kıntâr” ile ilgili ayetler:

“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz. Onlardan birine yüklerle (Kıntâr) mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbirşey geri almayın.” (Nisa, 4/20)

“Nefsani arzulara, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş (kanâtîr) altın ve gümüşe... düşkünlik insanlara çekici kılındı.” (Al-i İmran, 3/14)

“Ehl-i Kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal (kıntâr) emanet bıraksan onu sana noksansız iade eder.” (Al-i İmran,3/75)

4. “Nakîr” ile ilgili ayetler:

“Erkek olsun, kadın olsun her kim de mü'min olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre (nakîr) kadar haksızlığa uğratılmazlar.” (Nisa, 4/124)

“Yoksa onların mülkten bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı isanlara çekirdek filizi (Nakîr kadar birşey bile) vermezlerdi.” (Nisa, 4/53)

5. “Fetîl” ile ilgili ayetler:

“Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin! Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimse kıl payı (Fetîl) kadar haksızlık görmez.” (Nisa, 4/49)

“Onlara de ki:Dünya menfaati önemsizdir. Allah’tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size kıl payı (Fetîl) kadar haksızlık edilmez.” (Nisa, 4/77)

“Kimlerin amel defteri sağından verilirse, onlar en küçük bir (Fetîl) haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okuyacaklar.” (İsra, 17/71)

6. “Dirhem” ile ilgili ayetler:

“(Kafile Mısır’a vardığında) onu değersiz bir pahaya, sayılı bikaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.” (Yûsuf, 12/20)

II. Sünnette Nisap Ölçüsü

A. Zekât ile İlgili Hadisler:

1) Altın, Gümüş Para ve hayvanların zekât Nisâbı ile ilgili hadisler:

Ebû Sa’îd el-Hudrî (r.a.): “Hz. Peygamber (s.a.v.): “Beş ‘Ûkıyyeden az miktar (gümüştten) zekât yoktur. En az 5 zevd (üç yaşında deve) den aşağısında da zekât yoktur. 5 veskten aşağıdaki mahsulden de zekât yoktur.” buyurdu demiştir.”⁷¹ ‘Ûkıyye, 40 dirhem karşılığı bir gümüş birimidir. Beş ‘Ûkıyye ise 200 dirhem gümüş demektir. Vesk 60 Sâ’ karşılığıdır. 1 Sâ’ ise 1040 dirhemlik ölçü birimidir. Buna göre bir vesk 62.400 dirhemdir. 5 vesk (= 300 Sâ’) ise 312.000 dirhemdir.⁷² (Bkz.Tablo 1.1.)

Tablo 1.1.	DIRHEM	‘ÛKIYYE	SÂ’	VESK	GRAM
‘ÛKIYYE	40	1	1/26	1/1560	118,8
SÂ’	1040	26	1	1/60	3.088,8

5 VESK	312000	7800	300	5	926.640
--------	--------	------	-----	---	---------

⁷¹ Buhârî, “Zekât”, 4; Müslim, “Zekât”, 1-5 (979); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2 (1558); İbn Mâce, “Zekât”, 6 (1793); Tirmizî, “Zekât”, 7 (626); Nesâî, “Zekât”, 5 (2445); Dârimî, “Zekât”, 11 (1590); Muvatta’, “Zekât”, 1 (575)

⁷² Muhammed Fu’âd ‘Abdulbâkî, **Muttefekun ‘Aleyh Hadisler**, Hüner Yayınları, Konya 2005, s.251

El-Hâris el-A'ver'den, o da Ali'den: (Allah Rasulü (s.a.v.) buyurdu): “Eğer senin iki yüz dirhem olup üzerinden bir sene geçerse, beş dirhem (yani kırkta birini) zekât vermen gerekir. Yirmi dinâra ulaşmadıkça altın için hiçbir şey gerekmez. Ama yirmi dinâr olup da üzerinden bir yıl geçerse o zaman yarım dinâr zekât vereceksin, fazla olursa ona göre hesaplayıp fazla vereceksin.” (Ravi dedi ki: “Fazla olursa hesaplayıp fazla vereceksin” sözü Ali'ye mi aittir yoksa Allah rasulüne mi nispet etmiştir, bilmiyorum.”) “Üzerinden bir yıl geçmedikçe hiçbir malda zekât yoktur.”⁷³

İbn Ömer (r.a.) dan: Allah Rasulü (s.a.v.), (Mallardan alınması gerekli) zekât hakkında bir mektup yazdı; Ancak zekât memurlarına göndermeden vefat etti. Onu kılıcıyla beraber bir yere koymuştu. Ebû Bekir, halife olunca onu uyguladı. Sonra Ömer de ölünceye kadar onu uyguladı. Orada şunlar yazılı idi: “Beş devesi olan bir koyun, on devesi olan iki koyun, onbeş devesi olan üç koyun; yirmi devesi olan 4 koyun zekât verecek. Yirmi beş devesi olan, otuz beşe ulaşınca kadar bir binti mahâd, (iki yaşında bir deve) verecektir. Bir artarsa kırkbeş oluncaya kadar bir binti lebûn (üç yaşında bir dişi deve) verecektir. Bir artarsa altmışa kadar hikka (dört yaşına girmiş dişi deve) verecektir. Bir daha artarsa yetmişbeşe kadar ceze'a (beş yaşına girmiş dişi deve) verecektir. Bir daha artarsa doksana kadar iki binti lebûn (üç yaşında sağlıklı dişi deve) verecektir. Bir daha artarsa, yüzyirmiye kadar iki hikka (dört yaşında dişi deve) verecektir. Eğer deve sayısı bundan çok ve fazla ise her ellide bir hikka, her kırkta bir binti Lebûn verecektir.

Koyunda, kırkta bir koyun, yüzyirmiye kadar böyle (tek koyun). Yüzyirmibire ulaşınca ikiyüze kadar iki koyun; bir daha artarsa (ikiyüzbire ulaşınca) üçyüze kadar üç koyun zekât verecektir.

Eğer koyunlar bundan fazla ve çok olursa (üçyüze ulaşınca), her yüz koyuna bir koyun verecektir. Yüzden aşağı kalan küsurata zekât düşmez. Zekât korkusuyla bir arada olanlar ayrılmaz, ayrı olanlar birleştirilmez. İki ortağın malından alınan zekâtta, her

⁷³ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 5 (1573); İmam Muhammed b. Muhammed b. Süleyman er-Rudâni, **Cem'u'l-Fevâid** (Büyük Hadis Külliyyatı), Çev. Naim Erdoğan II, 12 (Hadis no:2694), İz Yayıncılık, İstanbul, 1996;

ikisi de adalet üzere birbirlerine müracaatta bulunurlar. Sakat, yaşlı ve kusurlu hayvan zekât olarak verilmez."⁷⁴

Enes (R.A)'dan: Ebû Bekr (R.A), onu Bahreyn'e gönderdiği zaman, üç satırlık mühürle mühürlenmiş bir mektup verdi. Satırların birinde "Muhammed", ikincisinde "Resul", üçüncüsünde "Allah" yazılı idi. Mektup şöyle idi: "Bismillahirrahmanirrahim. Bu, Allah Resülü (S.A.V.)'in Müslümanlara farz kıldığı ve Allah'ın emrettiği zekât farızasıdır. Kim Müslümanlardan bunu usulü dairesince isterse verin; kim bunun üstünde isterse ona vermesin: Yirmi dört ve daha aşağı miktardaki deve için, her beş devede bir koyun. Yirmi beşe ulaşınca, otuz beşe kadar, bir bint mahâd (iki yaşına basmış iki deve), eğer bint mahâd yoksa ibn lebûn (iki yaşına basmış erkek deve) verir. (Deve sayısı) otuz altıya ulaşınca, kırk beşe kadar bir ibn lebûn; kırk altıya ulaşınca, altmışa kadar dört yaşına girmiş erkek deveye çekilen bir dişi deve (hıkka); altmış bire ulaşınca, yetmiş beşe kadar bir ceze'a (beş yaşına basan bir deve); yetmiş altıya ulaşınca doksana kadar iki bint lebûn; doksan bire ulaşınca yüz yirmiye kadar erkek deveye çekilen dört yaşına girmiş iki dişi deve (hıkka); yüz yirmiye aşarsa, her kırkta biri için bir ibn lebûn; her ellide biri için bir hıkka vermesi gerekir. Dörtten başka devesi olmayana bir şey lazım gelmez, sahibi illa vermeyi (nafîle olarak) isterse başka. (Deve sayısı) beşe ulaşırca bir koyun verir.

Koyunun zekâtına gelince, Bunların zekâtı sadece kırdan otlatılanlardan alınır. Otlatılan koyun sayısı kırkı aştı mı, yüz yirmiye kadar bir koyun alınır. Yüz yirmiye geçti mi iki yüze kadar iki koyun; iki yüzü geçti mi üç yüze kadar üç koyun; üç yüzü geçti mi her yüz koyunda bir koyun alınır. Eğer kişinin yayılmakta olan koyunlarının sayısı kırktan aşağı olursa hiçbir şey lazım gelmez, sahibinin nafîle olarak kendi isteğiyle verdiği müstesna. Zekât endişesiyle ayrı olanlar bir araya getirilmez, bir arada olanlar da ayrılmaz. İki ortağın malından alınan zekâtta her ikisi de, adalet üzere birbirlerine müracaat ederler. Zekât verirken çok yaşlı ve kusurlu hayvan zekât olarak verilmez. Zekât memuru isterse tekeyi de zekât olarak alabilir.

(İki yüz dirhemlik) gümüşte, onda birin dörtte biri (yani kırkta biri) zekât vardır. (Gümüşün miktarı) yüz doksan (dirhem) olursa zekât yoktur. Sahibi kendi isteğiyle

⁷⁴ Ebû Dâvûd,"Zekât",5 (1568); Tirmizî, "Zekât", 4 (621); Dârimî,"Zekât", 6 (1584); Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 14,15 (4618-4620)

verirse başka... Eğer zekât olarak bir ceze'a vermesi gerek sayıya ulaştığı bir durumda sürü içinde ceze'a devesi bulunmazda, yanında hıkkası varsa ondan bir hıkkâ ve onunla beraber (aradaki noksanlığı tamamlamak için) iki koyun ya da yirmi dirhem zekât olarak kabul edilir. Eğer deveden hıkkayı gerektiren bir sayıya ulaşıp da hıkkası yok da sürüde bir ceze'ası varsa, ceze'a ondan zekât olarak kabul edilir. Ancak zekât memuru karşılığında ya iki koyun ya da yirmi dirhem zekât sahibine geri ödeme yapar.

Hıkkâ vermesi gereken bir sayıya ulaşıp da, eğer sürüde bir hıkkâ bulunmaz da bint lebûnu varsa, bint lebûnu kabul edip karşılığında iki koyun veya yirmi dirhem verir. Bint-i lebûn gerektiren bir sayıya ulaşıp da bint lebûnu olmayıp hıkkası varsa, ondan hıkkâ kabul olunup, zekât memuru ona iki koyun veya yirmi dirhem ödeme yapar. Bint-i lebûnu icap ettiren sayıya ulaşıp da eğer bint lebûnu olmayıp da bint mahâdı varsa o zaman ondan bint mahâd kabul edilir; ayrıca onunla beraber yirmi dirhem veya iki koyun memura verir. Eğer bint mahâd gerektiren sayıya ulaşıp da bint mahâdı olmayıp da bint lebûnu varsa, ondan bint lebûn kabul edilir; zekât memuru ona yirmi dirhem veya iki koyun verir. Eğer sürüde tam anlamıyla bint-i mahâd olmayıp da ibn lebûnu varsa ibn lebûnu kabul olunup başka bir şey lazım gelmez."⁷⁵

Mu'âz (r.a.) dan:"Allah Rasulu (s.a.v.), beni Yemen'e gönderdiğinde, sığırın sayısı otuza ulaşmadıkça zekât olarak hiçbirşey almamamı emretti. Otuza ulaştığında kırka kadar iki yaşına basmış erkek veya dişi bir buzağı, alman lazım gelir. Kırka ulaşınca bir müsinn (üç yaşında dişi buzağı gerekir)."⁷⁶

Enes (r.a.)den: "Muhammed (s.a.v.) (zekâtı) Müslümanların mallarının her 40 dirheminde bir dirhem; zimmîlerin mallarında ise, her 20 dirheminde bir dirhem; zimmeti bulunmayanların mallarında ise, her 10 dirhemde bir dirhem olarak takdir etmiştir."⁷⁷

⁷⁵ Buhârî, "Zekât", 33/1, 34, 35, 37, 38; Fardu'l-Humus, 5/1; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5 (1567); İbn Mâce, "Zekât", 10 (1800); Nesâî, "Zekât", 5/3, 10 (2447 vd.); Şemseddin er-Remlî, Nihâyetü'l- Muhtâc, III, 45

⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Zekât", 5 (1576, 1577, 1578); İbn Mâce, "Zekât", 12 (1803); Tirmizî, "Zekât", 5 (623); Nesâî, "Zekât", 8 (2450 vd.)

⁷⁷ Rudânî, age, II, 15, (2706); Taberânî, Mu'cemul-Evsat'tan naklen)

2. Tarım Ürünlerinin Zekât Nisâbı (Öşür) ile ilgili hadisler:

İbn Ömer (r.a.) den: (Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu): “*Yağmurun ve kuyuların suladığı arazilerden çıkan mahsullerde onda bir, sulama usulüyle (kovalarla sulanarak) elde edilen ürünlerde ise, onda birin yarısı(yirmide bir) vardır.*”⁷⁸

3. Altın Madeni, defîne, bal ve ticaret eşyasının zekât Nisâbı ile ilgili hadisler:

Ebû Hureyre (r.a.)den: Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu: “*Hasta hayvan(in sebep olduğu zarar) hederdir. Kuyu(nun sebep olduğu zarar) hederdir. Maden(in sebep olduğu zarar) hederdir. (Yani bunların sebep olduğu zararlar tazmin edilmez.) Definelerde beşte bir zekât vardır.*”⁷⁹

İbn Ömer (R.A.)’dan:(Allah resûlü (S.A.V.) buyurdu:) “*Balda her on petekte bir petek (bal) zekâtı vardır.*”⁸⁰

B. Fıtır Sadakası Nisâbı ile ilgili hadisler:

İbn Ömer (R.A.)’dan:“*Allah resûlü (S.A.V.), fitre sadakasını Müslümanlardan her bir köle, hür erkek ve kadın, küçük ve büyük üzerine, hurma ve arpadan bir sa’ (bir nevi ölçek) olarak takdir etmiştir. Ve bize bu fitreyi, cemaat namazgâha çıkmadan önce vermemizi emretmiştir.*”⁸¹

⁷⁸ Buhârî, “Zekât”, 55; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 12 (1596); İbn Mâce, “Zekât”, 17 (1817); Tirmizî, “Zekât”, 14 (640); Nesâî, “Zekât”, 25 (2488)

⁷⁹ Buhârî, “Zekât”,66; “Diyât”, 28; Müslim, “Hudûd”, 45 (1710); Ebû Dâvûd, “Harâc , Fey’, İmâret”, 40 (3085,4593); ”Diyât”, 27/2; İbn Mâce, “Lukata”, 4 (2509-2510); Nesâî, “Zekât”, 28 (2495-2498);

⁸⁰ Tirmizî, “Zekât”, 9 (629)

⁸¹ Buhârî, “Zekât”, 71; Müslim, “Zekât”, 14,22,23 (984-986); İbn Mâce, “Zekât”, 21 (1826); Tirmizî, “Zekât”, 35 (675); Nesâî, “Zekât”, 30, 31

Abdullah ibn Ömer (r.a.)’dan. Şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.v.), *fitır sadakasını hurmadan yahut arpadan bir Sâ’ olarak verilmesini emretti. İnsanlar buğdaydan iki müddü bunlara eşit saydılar.*”⁸²

Ebû Sa’îd el-Hudrî (r.a.): “*Rasûlullah (s.a.v.) döneminde Ramazan Bayramı günü yiyecekten bir sa’ fitre verirdik.*” demiştir ve yine Ebû Sa’îd (r.a.) yine: “*Yiyeceğimiz arpa, kuru üzüm, yoğurt kurusu/çökelek ve hurma idi.*” demiştir.⁸³

Ebû Sa’îd el-Hudrî (r.a.): “Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında fitır sadakasını yiyecekten veya hurmadan bir Sâ’, arpadan bir Sâ’, kuru üzümün bir Sâ’ olarak verirdik. Mu’âviye dönemi geldiğinde buğday da geldi. Mu’âviye: “*Buğdaydan bir müdd, diğerlerinden iki müdde eşit olacağı kanaatindeyim.*” dedi.” demiştir.⁸⁴

Ebû Sa’îd (R.A.)’dan: “*Biz. Allah Resulü (S.A.V.) hayattayken, çocuk, büyük, hür ve köle için şu üç şeyden fitre verirdik: Bir Sâ’ hurma, bir Sâ’ keş (yoğurt kurusu), bir Sâ’ arpa. Mu’âviye zamanına kadar bu, böyle devam etti. O, iki müd buğdayı, bir Sâ’ hurmaya denk tuttu. Ama bana gelince, ben hâlâ eski usulü takip ediyorum; yaşadığım sürece de öyle yapacağım.*”⁸⁵

Abdullah bin Sa’lebe ya da Sa’lebe bin Abdillâh bin Ebî Su’ayr (R.A.)’dan, o da babasından: “*Allah Resûlü (S.A.V.), ayağa kalkarak bize hitap etti ve fitır sadakasını, her fert için bir sa’ hurma, ya da bir Sâ’ arpa; yahut küçük, büyük, hür ve köleden iki kişi için bir Sâ’ buğday vermemizi emretti.*”⁸⁶

İbn Abbas (R.A.)’dan: “*Allah Resûlü (S.A.V.), bu sadakayı, bir Sâ’ hurma yahut bir Sâ’ arpa, yahut yarım Sâ’ buğday olarak, her hür veya köle, her erkek veya kadın, her küçük veya büyük üzerine takdir etmiştir. Ali (R.A.), (Kûfe’ye) gelip de fiyatları ucuz*

⁸² Buhârî, “Zekât”, 74; Müslim, “Zekât”, 14 (984)

⁸³ Buhârî, “Zekât”, 76; Müslim, “Zekât”, 17 (985)

⁸⁴ Buhârî, “Zekât”, 75; Müslim, “Zekât”, 18, 19 (985)

⁸⁵ Buhârî, “Zekât”, 72, 73, 75, 76; Müslim, “Zekât”, 17-20 (195); Ebû Dâvud, “Zekât”, 20 (1616-1618); İbn Mâce, “Zekât”, 21 (1829); Tirmizî, “Zekât”, 35 (673); Nesâî, “Zekât”, 37, 38, 39, 42, 43 (2511-2513, 2517, 2518)

⁸⁶ Ebû Dâvud, “Zekât”, 21 (1619-1621)

D. Ganimetler ile ilgili hadisler:

Abdullah ibn Mes'ûd (r.a.): “Huneyn Savaşı'ndan sonra ganimet taksiminde Hz. Peygamber (s.a.v.) birtakım kimseleri taksimatta fazla verip gözettiler: Akra ibn Habis'e yüz deve verdi, Uyeyne'ye de bunun kadar verdi, o gün Arapların ileri gelenlerine de bu şekilde verildi, onlara taksimatta fazla verip gözettiler. Bunun üzerine bir adam: “*Allah'a yemin olsun ki bu taksimat, adaletle yapılmış ve Allah'ın rızasının istenildiği bir taksimat değildir.*” dedi. Ben de: “Allah'a yemin olsun ki, bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildireceğim.” dedim ve kendisine gidip o kimsenin söylediklerini bildirdim. Yüzü kıpkırmızı kesildi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “*Allah ve Resulü, adaletli olmazsa kim adaletli olabilir ki? Allah, Mûsâ'ya merhamet etsin, kendisine bundan daha fazla eziyet verilip incitilmişti de sabretmişti.*” buyurdu.” “*Bundan sonra kendisine asla söz yetiştirmeyeceğim*” dedim.” diye rivayet etmiştir.⁹⁰

(Bilindiği gibi ganimetlerin 1/5'i (humus) Allah ve Resulünündür. Rasûlullah, bunu dilediği şekilde harcayabilir. Rasûlullah (s.a.v.)'dan sonra da devlet başkanı ganimetin beşte birini ayrı bir bütçede toplayıp, Allah ve Resulünün adına belirlenen yerlere harcar. Bu harcama diğer gazilerin hissesine dokunulmadan doğrudan humus üzerinden yapılır. Huneyn Savaşı'nda 24.000 deve, 40.000 koyun, 4.000 ‘Ûkyye gümüş para ganimet olarak elde edilmişti. Ganimet taksiminde Beyt'ül-Mâl'e ait beşte birlik hisseden (humustan) müellefe-i kulüp denilen, gönülleri İslam'a ısındırılması istenilen bazı kabile ileri gelenlerine bol şekilde ikramda bulunulmuştu.)⁹¹

⁹⁰ Buhârî, “Fardu'l-Humus”, 19; Müslim, “Zekât”, 140 (1062)

⁹¹ ‘Abdulbâkî, *age*, s.278

İKİNCİ BÖLÜM

MALIN MAHİYETİ TASNİFİ VE NİSAB MEVZULARI

Mal Kelimesinin İfade Ettiği Mana:

“Emvâl”, mal kelimesinin cemidir. Araplar yanında mal, insanın elde etmek istediği her şeye şamildir. Deve, sığır, koyun, hurma, altın, gümüş ve diğer eşya maldır. Bu sebepten Kamus ve Lisan’ul Arap gibi lügatlerde “*mal insanın sahip olduğu bütün eşyaya şamildir. Arapların köylüleri ekseriya hayvanlara mal derler; şehirliler ise, çoğunlukla altın ve gümüşe mal demektedirler.*” denilmektedir.

İbnul Esir (v.622/1225)’e göre; aslında mal sahip olunan altın ve gümüşe denilir. Sonradan elde edilen diğer eşyaya da isim verilmiştir. Fakihler ise, şer’an mal kelimesinin ifade ettiği manayı, tayinde ihtilafa düşmüşlerdir.

Hanefî fakihlerine göre, mal kendisinden faydalanılması ve toplanılması mümkün olan her şeye denir. Bir şeyde iki özellik ağır basmadıkça ona mal denmez; toplanma imkânı ve mutad bir şekilde faydalanma imkânı... Toplanan ve kendisinden faydalanılan her şey maldan sayılır.

Şâfiî, Mâliki ve Hanbelîlere göre, menfaat sağlayan bütün varlıklar maldır. Onlara göre, malın mal olması için, bizatihi toplanmış olması gerekli değildir. Belki aslı ve kaynağı bakımından toplanma imkânının bulunması kâfidir. Şüphesiz ki, menfaat temin eden varlıklar, kaynağı itibarıyla toplanabilirler. Teşri ile uğraşan ilim adamları, bu görüşü kabul ederek te’lif hakkı, icat hakkı ve benzeri haklara itibar ettikleri gibi, maldan yararlanmaya da itibar etmişlerdir. Bu sebeple onlara göre mal diğer fakihlerce itibar edilen maldan daha umumidir.⁹²

İslam Ansiklopedisinde ise mal kelimesinin kullanılışı hakkında şu açıklama verilmektedir: “Eskiden mal mülk ve servet anlamına gelmekte olup bedeviler arasında bilhassa deve, aynı zamanda arazi, para ve herhalde şahıslaşmış malları ifade

⁹² Yûsuf el- Kardâvî, **Fıkhu’z- Zekât**, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2002, I, 156-158

etmekteydi. Kelime “mâ” ve “li” den meydana gelmekte ve umumi olarak bir kimseye ait herhangi bir şeyi ifade etmektedir. Kelime ara manasında “mâl-i sâmit”; buna mukabil “mâl-i nâtık” da köle ve deve manasına gelmektedir.”⁹³

Nisâbın Tarifi ve Bölümleri:

Nisâb, nasb kökünden gelmektedir. Nasb ise, sınır ve işaret manalarını ifade eder. Buna göre Nisâb: *şer'an zengin sayılmanın sınırı ve ölçüsü* demektir.

Nisap, zenginlikte asgari sınır olup azamisi için bir ölçü yoktur. Burada nisâbı incelerken, kaynaklarda rastladığımız malzemeyi daha açık değerlendirebilmek için onu, I) “Nisâb-ı İstiğnâ”, II) “Nisâb-ı Ğinâ” gibi iki kısım halinde mütalaa edeceğiz.

I. NİSABI İSTİĞNA:

Nisâb-ı İstiğnânın Tarifi:

Nisâb-ı İstiğnâ: Şer'an bir Müslüman'ın başkasından yardım istemesi için konulmuş bir ölçüdür. Bu ölçü zenginlik nisâbından daha az olup bu kadar varlığa sahip olanlar başkalarından yardım isteyemezler. Bunun hedefi dilenciligi önlemektir. Biz burada dört grupta mütalaa ederek neticeye varmaya çalışacağız.

Nisâb-ı İstiğnâ Hakkındaki Görüşler:

Nisâb-ı İstiğnâ konusunda ilim adamlarının öne sürdüğü görüşler dört grupta toplanmaktadır. Bu görüşleri ve bunları ileri süren ilim adamlarını delilleri ile birlikte aşağıda zikrediyoruz.

A. Fakir Olup Çalışabilen Kimseler:

Bu görüşü kabul edenlere göre bir kimse gücü kuvveti yerindeyse, fakir de olsa çalışabildikten sonra onun başkasından yardım dilenmesi caiz değildir. Bu hususta Abdullah İbn 'Amr'dan Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Ne zengini ne de normal şekilde (çalışabilecek) güce sahip kimselere zekât helal*

⁹³ Hasan Hacak, “Mal”, *DİA*, XXVII, 461-464.

almaz.”⁹⁴ (Bu Hadis-i Şerifi İbn Mâce ile Nesâî’den başka diğer hadis imamları rivayet etmişlerdir.)

‘Ubeydullah ibn ‘Adiy’den rivayet edildiğine göre; “Veda Haccında Hz. Peygamber, zekât dağıtırken iki adam onun yanına giderek kendisinden zekât istediler. Rasûlullah (s.a.v.) gözlerini bu iki kişiye dikerek onları güçlü- kuvvetli görünce: *‘Dilerseniz size (zekâtta) vereyim, fakat zekâtta ne zengin, ne de çalışabilecek güce sahip olabilecek kimselerin hakkı yoktur,’* buyurdu.”⁹⁵

Bu iki hadisi şerif aynı manayı ifade etmektedirler.

Ebû Bekir er-Râzi (v. 543/1148), Ahkâm’ul-Kur’ân’ında Abdullah ibn ‘Amr ve başka yollarla Ebû Hureyre’den rivayet edilen bu Hadis-i Şerif hakkında şu mütalaayı yürütüyor: “Yüce Allah’ın Kuran’ı-Kerim’de buyurduğu: “*Zekâtlar yalnız fakirler ve miskinlere mahsustur.*” (Tevbe, 9/59) mealindeki Ayet-i Kerime’nin zahiri manası, fakirlerden çalışmaya gücü yetene de yetmeyene de şamildir. Bunun gibi: “*Onların mallarında dilenen ve mahrum olanlar için bir hak vardır.*”⁹⁶ mealindeki Ayet-i Kerime de çalışma gücüne sahip olan dilenciye de bir hak vacib olmasını gerektirir. Zira ayet çalışabilenlerle çalışamayanları ayırt etmemiştir. Yine: “*Zekât, Allah yolunda mahsur kalmış fakirlerin hakkıdır. O fakirler ki, yeryüzünde yürümeye güçleri yetmez. Bilmeyen, iffetleri sebebiyle onları zengin sanar.*” (Zariyat, 51/19) mealindeki ayette de Cenabı Allah, çalışabilen güçlü kimselerle, çalışamayacak durumdakileri birbirinden ayırt etmemiştir.

Buraya kadar zikrettiğimiz ayetlerin hepsi, zekâtın çalışabilen fakir insanlar verilemeyeceğine dair hüküm çıkaranların sözlerinin batıl olduğuna delalet etmektedir. Ayet-i Kerimelerin bu hükmünü Ebû Hureyre ve Abdullah ibn ‘Amr’dan rivayet edilen hadislerle tahsis etmek doğru değildir. Çünkü Ebû Bekir el-‘Abbas mezkûr Hadis-i Şerif’i merfu’ olarak, Ebû Yûsuf da Husayn Yolu ile Ebû Hazm’dan gayri merfu’ olarak rivayet etmişlerdir. Dolayısıyla bu hadisin Rasûlullah (s.a.v.)’e ref’inde ihtilaf olduğu sabit olmuştur.

⁹⁴ Muhammed eş-Şevkânî, **Neylu’l-Evtâr**, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, Beyrut, ty. , IV, 179

⁹⁵ İbn Hanbel, **Müsned**, IV, 224 (17511); Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 24 (1633)

günü yüzünde yırtık izleri ve tırmalanma belirtileri olduğu halde Allah'ın huzuruna geleceek,” dedi. Kendisine: “-Ya Rasûlullah! (İstemeyi yasak kılan zenginliğin ölçüsü nedir?” diye sorulunca da: “-50 dirhem gümüş para yahut bu değerde altındır” cevabını verdi.”¹⁰¹

Ebû Bekr er-Razi “Ahkam’ul-Kur’an” ında: “Kırk veya elli dirhem parası bulunan kimsenin dilenmesini yasaklayıcı mahiyette rivayet edilen hadisler, istemenin mekruh olduğunu bildirmektedirler; yoksa haram olduğunu ifade etmek için buyrulmamışlardır. İhtiyacını karşılayacak kadar imkânı bulunan kimselerin dilenmesi mekruh olur. Özellikle Hz. Peygamber’in Medine’ye hicret ettiği ilk devirlerde, Müslümanların fakirlerinin çok olmasına binaen istemekten sakındırılmışlardır.” diyor.

İşte bu devirde Hz. Peygamber, hiçbir şey bulamayan fakirlerin ihtiyaçlarını öncelikle gidermek için, yetecek kadar geçim imkânı bulunan kimselerin istemekten çekinmelerini, güzel görüyordu. Bu hususta şöyle buyuruyor: *“Kim başkalarına ihtiyaç belirtmezse, Allah onu muhtaç etmez. Kim iffet (başkalarına yüz kızartmamak) isterse, Allah onu afif kılar. Bizden bir şey istemeyen (dilenmeyen), isteyenden daha hayırlıdır.”*¹⁰²

“Bu üç Hadisi Şariften her biri ile muhtelif ilim adamları, nisâb-ı İstiğnâ hakkında değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtilaf zamanlarında ziyadeler ile amel etmekte fayda vardır.” İmam Şâfî; *“kendisine zengin denilen zekât alamaz”* demiştir.¹⁰³

İmamı Azam Ebû Hanîfe ise; “Zekât almaya mani olan zenginliğin ölçüsü, zekâtın nisâbına Mâlik olmaktır. Bunun ölçüsü de 200 dirhemdir. Zira Peygamber (sav) Mu’âz İbn Cebel’i Yemen’e gönderirken; *“Onlara bildir ki:Allah kendilerine mallarında zekât farz kılmıştır. Bu zekât zenginlerinden alınıp yoksullarına verilir.”* buyurmuşlardır. Bu hadiste zekât nisâbına sahip olanlara zengin denilmiştir. Şu halde bu nisâba sahip olmayanlar da yoksuldurlar.” demiştir.

İmam Mâlik de; “zenginlik ve yoksulluk için bir sınır yoktur. Bunlar ictihada bağlı şeylerdir.” demişlerdir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 24 (1626); Şevkânî, **age**, IV, 181-182; Abdullah İbn Kudâme, **el-Muğni**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, II, 688

¹⁰² Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 28(1644); İbn Hanbel, **Müsned**, II,513 (10280); III,9 (10676)

¹⁰³ Şevkânî, **age**, IV, 181-182

Netice olarak; Zekâtın nisâbı bahsinde belirtildiği üzere, Nisap miktarı malı olan kimseye zekât verilemez. Bu hususta bütün ilim adamları ittifak halindedirler. İhtilaf dilenmeyi haram kılacak kadar varlığın ölçüsünü tayin hususundadır. Bu husustaki görüşleri dört grup halinde yukarıda kaydettik. Şimdi ise bunlar arasında hangisini kabul etmenin fert ve topluma daha yararlı olacağını tayin etmeye çalışalım.

Nisaptan az varlığa sahip olan kimsenin zekât almasında ihtilaf bulunmadığına göre, nisâb-ı İstiğnâ hakkında rivayet olunan muhtelif hadislerin delalet noktaları esas zenginlik ölçüsünden başkadır. Nisap miktarı mala sahip olan kimsenin zekât alamayacağını söylemeye zaten lüzum yoktur. Nisâba Mâlik olmayanların dilenebileceğini kabul edenlerin görüşlerine katılmak ta imkânsız gibi görünüyor. Zira dilenme nisâbını tayin eden dört çeşit rivayet nakledilmektedir. Dilenme ölçüsü hakkında bilim adamlarından aşağıdaki görüşleri ileri sürenlerde vardır.

İmam Mâlik (v. 179/795)’den nakledilen bir rivayete göre bir kimse eğer ihtiyaç sahibi ise, dilenmek ona helaldir. Para vs. mallar bu hususta birdir. Bir kimsenin ihtiyacı varsa fakirdir; nassın umumi hükmü içine girer. Sonra istemenin haram, zekât almanın helal olması caizdir. İstemeden bir şey gelirse onu almak caizdir; fakat istemek caiz değildir.

105

Müfessir Ahmed Mustafa el-Merâği (v.1310/1892) de bu konudaki görüşünü şöyle açıklıyor: “Zaruretsiz istemek haramdır.” Ebû Dâvûd ve Tirmizî’nin rivayet ettikleri İbn Ömer hadisinden kastedilen mana çalışabilen kimselerdir.

İhtiyaç ve zaruret durumundan kurtulmak için değil –çalışıp kazanmaya gücü yettiği halde ısrarla dilenen ve dilenmeyi sanat haline getiren dilencilerde olduğu gibi- malını çoğaltmak için bile bile dilenenlere bir şey vermek caiz değildir.

¹⁰⁴ Buhârî, “**Zekât**”, 1; Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 5 (1584); İbn Mâce, “**Zekât**”, 1 (1783); Nesâî, “**Zekât**”, 46 (2522); İbn Hanbel, **Müsned**, I, 233 (2072); İbn Kudâme, **age**, II, 522; Muhammed İbn Rüşd el-Kurtubî, **Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid**, Çev. Ahmet Meylani, Yayıncılık Matbaası, İstanbul 1973, I, 464; el-Kardâvî, **age**, II, 10-27

¹⁰⁵ İbn Kudâme, **age**, II, 522,523 (1787); el-Kardâvî, **age**, II,21

dışında dilenmek helal değildir. Bu sebeple belki aylık veya günlük zaruri gıda ihtiyacının tespitine ihtiyaç vardır. Kendisi ve çoluk –çocuğuna yetecek kadar yiyecek bulanlar ise zaruret durumunda değildir.”¹⁰⁸

II) NİSÂB-I ĞİNÂ:

Zekât verme mükellefiyetine dayanan esas ölçü olup bu nisâba mâlik olan bir Müslüman’ın zekât vermesi farzdır. Kurban ve fitre mükellefiyetleri de bu tür nisâbın hükmüne girmektedir.

Nisâb-ı Ğinâ, konusu bakımından esas olan nisaptır. Bizi en fazla ilgilendiren, ilim erbabının üzerinde düşünmeleri gereken ve günümüzün ihtiyaçları bakımından önemli olan nisap, bu türlü nisaptır.

Bilindiği gibi, zenginlik varlığa dayanır; varlık ise çeşitlidir. Biz burada sadece bu varlıkların piyasa ve zaruri ihtiyaçlar bakımından önemli olan ve hadis-i şeriflerde zikredilen belli başlılarını inceleyeceğiz. Bunun içinde önce zekâta tabi olan malları zikrederim:

Zekâta tabi Mallar:

Gerek umumi tariflerle ve gerekse özel olarak hadis-i şeriflerde ve diğer, kaynaklarda belirtildiğine göre, zekâta tabi olan malları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Gümüş
2. Altın,
3. Deve,
4. Sığır,
5. Koyun-keçi,
6. Atlar ve diğer hayvanlar,
7. Toprak mahsulleri:
  - a. Buğday,
  - b. Arpa,
  - c. Mısır,

¹⁰⁸ el-Kardâvî, *age*, II, 21

- d. Diğer tahıl ürünleri,
- 8. Meyveler:
  - a.Hurma,
  - b.Üzüm,
  - c.Diğer meyveler.
- 9. Baklagiller,
- 10. Sebzeler,
- 11. Ziyet eşyası,
- 12. Madenler,
- 13. Defineler, petrol, petrol ürünleri,
- 14. Ticaret malları.¹⁰⁹

A. Zekât Nisâbı:

Sözlükte “dikilen ve konan işaret, sınır” manasına gelen “nisap” hukuk dilinde “zekâtın farz olması için tespit edilen en az miktar” demektir. Nisâbı “asgari geçim indirimi” veya özellikle “zekâtın istisna sınırı” olarak ta ifade etmek mümkündür. Nisap kişiyi zengin kılar ve ona bazı mükellefiyetler yükler. Nisaptan az malı olanlar, zengin sayılmaz ve onların bu malları nisâbı bulana kadar asli ihtiyaç olmakta devam olmakta devam eder.

Buna göre nisap, temel ihtiyaç fazlası olma durumuyla yakından ilgilidir. “Nisap ile bir asgari hayat standardı çizgisi çizilmiş olmaktadır. Bu çizginin üstünde kalanların bir çeşit sosyal güvenlik vergisi mükellefi olmaları, gerek vergileme prensipleri açısından, gerekse sosyal güvenlik prensipleri açısından son derece uygundur. Modern denilen vergileme prensipleri içinde de daima bir istisna haddi söz konusudur. Bu had, gelir vergisinde “asgari geçim indirimi” şeklinde uygulanmaktadır. Asgari geçim indirimi seviyesi ile fitre ve zekâtta hayat standardı çizgisi, birbirinden çok farklıdır. Burada önemli olan, herkesin mükellef olması değil, belirli bir ekonomik güce ulaşmış olanların vergi mükellefi olmasıdır ki, bu bakımdan fitre ve zekâtta çizilen çizgiyi, çok daha modern ve çok daha makul saymamız gerekir. Çünkü hiçbir mal varlığı olmayan asgari ücretli bir kimseyi vergi ödemeye mecbur tutan bu günkü sistemimiz, bu insanın ilelebet

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2-14; İbn Mâce, “Zekât”, 16,17 (1814-1818); Nesâî, “Zekât”, 5-25 ; Yavuz, age, s.143,144;

değil bir dikili ağaç, evine bir halı bile almasına imkân vermez. Zira asgari ücret, -aileyi de dikkate almadan- insanın sadece tüketim ihtiyaçlarını karşılamaya yeter asgari geliri belirlemektedir. Bunun tamamen vergiden muaf tutulması da maksadı sağlamaya yetmez. İnsandan vergiyi belirli bir –asgari- varlık birikimine sahip olduktan sonra ve belirli bir geliri aşmak şartıyla almak gerekir. İşte bu noktada İslamiyet'in ruhu içinde çizilen asgari hayat standardı çizgisinin üstüne çıkabilenleri mükellef saymak suretiyle gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Ödeme gücü bakımından ele aldığımız zaman, gerçekten vergi ödeme gücü, kanaatimizce, ancak ferdin gelir ve varlığını birlikte mütalaa etmekle belirlenebilir. Hele bu vergi, bir sosyal güvenlik vergisi ise mutlaka varlık ve gelirin birlikte ele alınması gerekir. Sahibi bulunduğu sosyal meskeni yanan aile reisinin, ancak ortalama bir kirayı içine aldığı kabul ve farz edilen bir asgari ücretle, yeniden ev sahibi olması mümkün olmadığı gibi, aynı ücrete sahip fakat ev sahibi olan diğer bir kimseyle aynı vergiyi ödeme gücüne sahip olduğu da iddia edilemez. İşte modern vergilendirme prensibi içinde düşünülmemiş veya tatbik edilememiş olan bu husus, zekâta çizilen asgari sınır ile tam olarak gerçekleştirilmiştir.

Hangi seviyede ekonomik gücü olanların vergi mükellefi sayılması gerektiği hususu, günümüzde, bilhassa Türkiye'de çok tartışılmaktadır. İslami düşüncenin getirdiği varlıkta asgariyi muhafaza ve vergiden istisna konusu dikkate almadan yapılacak vergi reformlarının insanî olamayacağı açıktır.¹¹⁰

1. Gümüşün Nisâbı:

Kuran'ı- Kerim'de gümüşün nisâbı hakkında açık veya kapalı bir hüküm yoktur. Nisap, hadis'i şeriflerde tespit edilmiştir:

Başta Buhârî olmak üzere muteber hadis mecmualarında kaydedildiğine göre, Hz. Peygamber devrinde para olarak kullanılan gümüşün nisâbı şu hadis-i şerif ile sabittir:

¹¹⁰ Vecdi Akyüz, **Mukayeseli İbadetler İlmihali**, III, 187-188

“Ebû Sa’id el-Hudrî’den rivayet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: Beş ûkıyye’den az gümüşte, beş zevd’den az devede ve beş vesak’tan az hububatta zekât verme mükellefiyeti yoktur.”¹¹¹

Bu hububat cinslerinde toprak mahsullerinden buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, incir, mısır ve bunlar gibi ölçülebilir ürünlerdir.

Bir ûkıyye’nin kaç dirhem ağırlığına tekabül ettiğini Tirmizî’nin rivayet ettiği şu Hadis-i Şerif’ten öğrenmekteyiz: *“Hz. Ali’den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu: at ile kölenin zekâtını affettim. Sizler, her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. 199 dirhemde zekât yoktur. Fakat gümüş 200 dirheme ulaştığı zaman, bu paradan 5 dirhem zekât vermek lazımdır.”¹¹²*

Başka bir yolla yine Hz. Ali’den rivayet olunan bir Hadis-i Şerif’te şöyle buyruluyor: *“Şüphesiz atlarla kölelerin zekâtını affettim. Fakat sizler her kırk dirhemden bir dirhem zekât verin”*

Bedreddîn el-‘Aynî, yukarıda meallerini kaydettiğimiz Hadis-i Şerif’i izah ederken şöyle diyor: *“Hadis, fıkıh ve lûgat âlimleri, şer’î ûkıyye’nin kırk dirhem olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu ûkıyye, Hicaz ûkıyye’sidir.”* Kitâb’ul-Mekâyil’de şöyle bir rivayet nakledilmiştir: *“Cahiliyet devrinde Kureyş’e ait birtakım ağırlık ölçüleri bulunmaktaydı. İslamiyet gelince, bu ölçüler arasında bulunan ûkıyye eskiden olduğu gibi kırk dirhem olarak bırakıldı.”¹¹³*

2. Altının Nisâbı:

Kuran’ı- Kerim’de altının nisâbı hakkında açık veya kapalı bir hüküm yoktur. Nisap, Hadis’i Şeriflerde tespit edilmiştir.

Altının nisâbı hakkında Peygamber Efendimizden rivayet edilen bir Hadisi Şerifi aşağıda zikrediyoruz: *“Hz. Ali’den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle*

¹¹¹ Müslim, “**Zekât**”, 1; Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 2; İbn Mâce, “**Zekât**”, 6; Tirmizî, “**Zekât**”, 7; Nesâî, “**Zekât**”, 5

¹¹² İbn Mâce, “**Zekât**”, 4; Tirmizî, “**Zekât**”, 3

¹¹³ Yavuz, **age**, s.145 (Aynî, **Buhârî Şerhi**, IV, 285’ten naklen)

buyurmuştur: Senin 200 dirhem gümüşün olduğu ve üzerinden de bir yıl geçtiği vakit, ondan beş dirhem zekât vermek gerekir. Altında, 20 dînâra kadar bir şey yoktur. Senin 20 dînârın bulunduğu ve üzerinden bir yıl geçtiği vakit ondan yarım dînâr zekât vermek gerekir.”¹¹⁴

İbn Ömer ve Hz. Aişe’den rivayet olunan bir Hadis-i Şerifte de şöyle buyrulmaktadır: *“Hz. Peygamber, her yirmi dînâr ve daha fazla altından yarım dînâr, kırk dînâr altından da bir dînâr altın zekât alırdı.*”¹¹⁵

İmam Mâlik, el-Muvatta’ adlı hadis mecmuasında şöyle diyor: *“Bize göre ihtilaf bulunmayan sünnet şudur: 200 dirhem gümüşte farz olduğu gibi, 20 dînârda da zekât vermek gerekir. Yirmi dînâr ise Mısır dirhem ölçülerine göre (değer olarak değil ağırlık olarak) 28 dirheme denk olmaktadır.*”¹¹⁶

Aynı de, altının nisâbı hakkında şöyle demektedir: *“Altının nisâbı 20 miskâldir. Bu hususta itibar edilen söz icmaın sözüdür. Ancak Hasan-ı Basrî, ve Zührî’ nin 40 miskâlden az altından zekât lazım gelmeyeceği yolunda bir görüşleri nakledilmiş ise de, her ikisinden meşhur olan rivayet, zekâtın 20 miskâl’den lazım geldiğidir.”* Kâdî İyad’ın da şöyle dediği rivayet olunmuştur: *“Selefin bazısından, 20 miskâl’den az da olsa altının kıymeti 200 dirhem’e ulaştığı takdirde ancak ondan zekât lazım geldiği hususu rivayet olunmuştur. Bu sözü söyleyen demiştir ki: kıymeti 200 dirhem olmadıkça da 20 miskâlden zekât lazım gelmez.*”¹¹⁷

Başlangıçta eşyanın karşılığı olarak kullanılan para gümüştü. Altın sonradan gümüşün değerine göre tedavüle girmiştir. Bu sebepten altının nisâbı hakkında bazı ihtilaflar belirmiştir.

---

¹¹⁴ Ebû Dâvûd, **“Zekât”**, 5 (1573); Muhammed ibn İsmâîl es-San’ânî, **Sübülû’s-Selâm Şerhu Bülûğu’l-Merâm**, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1998, II, 202

¹¹⁵ İbn Mâce, **“Zekât”**, 4 (1791)

¹¹⁶ Muvatta’, **“Zekât”**, 7 (581); Seyyid Sâbık, **Fıkhu’s-Sünne**, Çev. Tayyar Tekin, Pınar Yayınları, İstanbul, 1987, II, 207

¹¹⁷Yavuz, **age**, s.147 (Ayni, **Buhârî Şerhi**, IV, 278 ve 287’ den naklen.)

3. Devenin Zekâtı:

Devenin nisâbı da yine sünnet ile sabittir. Devenin nisâbı ile ilgili olarak Hadisi Şerif mealen şöyledir: ” Beş ‘Úkıyyeden az gümüšte, beş zevd’den az devede ve beş vesktan az toprak mahsullerinde zekât verme mükellefiyeti yoktur. ”¹¹⁸

Kamil Miras: Tecrid tercümesinde mezkûr Ebû Sa’îd el Hudri hadisini tercüme ederken, zevd kelimesini “en aşağı üçer yaşında beş deveden azında zekât yoktur.” demiştir.¹¹⁹ Merhum bu manayı neye istinaden verdiğini açıklamamıştır. Esasen zevd kelimesinden develerin yaşları hakkında bir mana çıkmamaktadır. Ancak develerin yaşları başka bir hadisi Şerifle beyan buyrulmuştur.

Deve nisâbının beş adet olduğunu Ebû Sa’îd el Hudri hadisinden başka diğer hadisi Şeriflerden de öğrenmekteyiz: “Salim ibn Abdillâh’ın babasından, şöyle dediği rivayet olunmuştur: Salim bana, Hz. Peygamber vefat etmeden önce zekât hakkında yazdırdığı bir yazıyı okuttu. O yazıda şöyle bir ibare buldum: Beş devede bir koyun, on tanesinde iki koyun, on beş tanesinde üç koyun, yirmide dört koyun, yirmi beşte ise, iki yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Otuz beşe kadar durum böyledir. Eğer iki yaşında dişi deve bulunmazsa üç yaşında erkek bir deve verilmesi gerekir. Otuz beşi bir sayı geçtiği zaman kırk beşe kadar üç yaşına girmiş dişi bir deve vermek gerekir. Kırk beşi bir yukarı geçince altmışa kadar dört yaşına basmış dişi bir deve vermek icap eder. Altmıştan yukarı geçerse yetmiş beşe kadar beş yaşına girmiş dişi bir deve vermek lazım gelir. Yetmiş beşi bir yukarı çıkarsa doksana kadar üç yaşına basmış iki adet deve vermek gerekir. Doksandan bir fazla olursa yüz yirmiye kadar dört yaşına basmış iki adet dişi deve vermek lazım gelir. Develer yüz yirmiye geçince her elli devede dört yaşında dişi bir deve, her kırkta üç yaşına girmiş dişi deve vermek gerekir.”¹²⁰

Deve nisâbı ve daha fazlasında verilecek zekât miktarını bildiren hadisi şeriflerin ifadelerinden anlaşıldığına göre yirmi beş deveye kadar dört koyun verilmesi gerekmektedir. Bu koyunların yaşı, zekâtları için itibar edilen yaştır ki, bu da bir

¹¹⁸ Buhârî, “Zekât”, 4; Müslim, “Zekât”, 1-6; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 2; İbn Mâce, “Zekât”, 6; Tirmizî, “Zekât”, 7; Nesâî, “Zekât”, 5; Darimi, “Zekât”, 11

¹¹⁹ , Zeynüddin Ahmed ez-Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh* , Çev. Kamil Miras, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1978, V, 33 (692)

¹²⁰ İbn Mâce, “Zekât”, 9; Tirmizî, “Zekât”, 4; Nesâî, “Zekât”, 5; Ez-Zebîdî, *age*, V, 222

senedir. Keçiler koyun hükmüne dâhil olduklarından, onlarda da aynı şart mevcuttur. Sahih olan rivayete göre senesini tamamlamayan koyunlar zekât için kabul edilmez.¹²¹

Yirmi beş deve ve daha fazlasından iki yaşında bir dişi deve zekât vermek gerektiği daha önce açıklanmıştı. Buna göre, elde mevcut develerin yaşlarının en az iki olması icap ettiği neticesi çıkmaktadır. Daha yukarısı için gerekli yaşlar da belirtilmiştir. Yalnız şu hususu da belirtmek gerekir; zekât için verilecek develerin dişi olması şarttır. Aynı (deve) olarak verildiği takdirde Hanefî mezhebine göre, erkek deve kabul değildir. Ancak dişi devenin bedeli ödenirse kifayet eder.¹²²

Zekât develerinin yaşı konusunda aynı yerine kıymet ödendiği takdirde, şu formülü de bahse ilave edelim: Peygamber efendimiz malın zekâtının kırkta bir hesabıyla ödenmesini emrediyor. Bu hususta rivayet edilen hadisi şerifin mealî şöyledir: *“(Mallarınızın kırkta bir zekâtını verin: —Kırk dirhemden bir dirhem vermek gerekir. İki yüz dirhem tamamlanuncaya kadar sizin üzerinizde bir borç yoktur. Para iki yüz dirhem olunca, ondan beş dirhem zekât vermek icap eder. İki yüz dirhemden fazlası da bu hesaba göredir.—Koyunda kırkta bir zekât vermek gerekir. Otuz koyundan bir şey lazım gelmez. —Sığırlar da otuz tane olunca bir yaşını(bitiren ve iki yaşına girmiş olan) bir sığır vermek gerekir. Kırk tanede ise iki yaşını(bitiren ve üç yaşına girmiş olan) bir sığır verilir. Ziraat için kullanılan sığırlardan bir şey vermek gerekmez. Develerden her yirmi beşinde beş koyun verilir... ”*¹²³

Hadis-i Şerif’te kırkta bir zekât verilmesi emredildikten sonra hangi mallardan kırkta bir zekât verilmesi gerektiği beyan buyrulmaktadır. Para, deve ve benzeri hayvanlarda kırkta bir nispetlerinin birbirine uygun olduğu görülüyor. Mesela kırk koyunda bir koyun, beş devede bir koyun, yirmi beş devede bir deve veya beş koyun, kırk sığırdaki bir sığır, değer bakımından birbirine uzak olmayan ve çok yakın olan nispetler vermektedirler. Mezku malların kırkta birlerinin birbirine denk olduğunu Şemseddin es-Serahsî (v. 490/1097) de belirtmektedir. Kitabın da şöyle diyor: “Ebû Hanîfe’ye göre, sene başında ya malın kırkta birini vermek gerekir yahut da değerinin kırkta birini vermek lazım gelir.”

¹²¹ Kemaleddin İbnu’l-Humâm, **Fethu’l-Kadîr**, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, II, 126

¹²² İbnu’l-Humâm, **age**, II, 128

¹²³ Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 5 (1572)

Serahsî bu konuyu daha da aydınlatarak şöyle devam ediyor: “Nisap ölçülerinde kıymete itibar edilir. Zira koyunun o devirdeki kıymeti beş dirhemdi. İki yaşında dişi bir devenin fiyatı da kırk dirhemdi. Beş deve zekât vermenin farz oluşu ne ise, iki yüz dirhemde de odur.”¹²⁴

İbnu'l-Hümâm (v. 861/1457) da “Feth’ul Kadir” adlı kitabında yukarıda Mabsut’tan naklettiğimiz görüşten bahisle şöyle demektedir: “Zekâtta mallar için emrolunan miktar, kırkta birdir. Zira Peygamber Efendimiz, “Mallarınızın kırkta bir zekâtını verin” buyurmaktadır. Bir koyun, deve nisâbının kırkta birine yakındır. O devirde koyunun kıymeti beş dirhem, devenin kıymeti ise kırk dirhemdi. Beş deve bir koyun verilmesi iki yüz dirhemde beş deve vermek gibidir.”¹²⁵

Şah Velîyyullah Dihlevî (v. 1176/1762), “Hucetullâhi'l-Bâliğa” adlı eserinde şöyle diyor: “Beş deve, koyun nisâbının en azı hükmünde kabul edilerek, 5 deveye sahip olan kimsenin bir koyun zekât vermesi emredilmiştir.”¹²⁶ Deve, koyun, sığır ve Peygamber (s.a.v.) devrinde para olarak kullanılan gümüş ve altın nisâbları arasında bir denge olduğu anlaşılmaktadır. Hatta diyebiliriz ki altın ve gümüş nisâbında tayin edilen miktar, diğer malların nisâblarının belirleyicisi durumundaydı.¹²⁷ (Bkz. Tablo 2.1)

Tablo 2.1.2 ZEKÂT NİSABI VE KONULARI TABLOSU:			
	ZEKÂT NİSABI	KARŞILIĞI	ZEKÂTI
ALTIN	20 MİSKAL	20 DİNAR	½ DİNAR (1/40)
GÜMÜŞ	5 ‘ÜKIYYE	200 DİRHEM	5 DİRHEM (1/40)
DEVE	5 ZEVD (Üç Yaşında Deve)	40 KOYUN	1 KOYUN (1/40)
MAHSUL	5 VESK	300 SÂ’	30 VEYA 15 SÂ’ (1/10 veya 1/20)

4. Sığırın Nisâbı:

Sığırın nisâbı, Mu’âz ibn Cebel’den rivayet olunan şu Hadis-i Şerif ile sabittir: “Mu’âz ibn Cebel şöyle diyor: Rasûlullah (s.a.v.) beni Yemen’e gönderdi ve her otuz sığırdan

¹²⁴ Yavuz, *age*, s.154–155 (Serahsî, *el-Mabsût*, II, 150’den naklen)

¹²⁵ İbnu'l-Hümâm, *age*, II, 127; Şeyhzade Abdurrahman Efendi (Dâmat), *Mecma’u'l-Enhur*, Matba’ayı ‘Âmire, İstanbul H.1309, I, 197

¹²⁶ Şah Velîyyullah Dihlevî, *Hucetullâhi'l-Bâliğa*, Çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, II, 132 (111)

¹²⁷ Yavuz, *age*, s.155

iki yaşında dişi veya erkek bir sığır, kırk sığırdan üç yaşında dişi bir sığır ve her yüklü sığırdan da bir dînâr para veya buna denk (Hemedan Kabilesine nispet edilen bir elbise cinsi olan) "maâfir" elbisesi zekât almamı emretti."¹²⁸

Sığırın nisâbını bu Hadis-i Şerif'ten öğrenmekteyiz. Senelik zaruri ihtiyacından fazla olarak bu sayıda sığırı bulunan bir Müslüman şer'an zengindir. Böyle bir kimse, bu nisâba ayn olarak veya bunun bedeli olarak sahip olmayanlara zekât vermesi gerekir. Otuz sığır veya otuz sığır değerinde parası olan kimseye zekât verilemez.

Sığırın nisâbında asgari sınır otuzdur. Azamisi için muayyen bir sınır tespit edilmiş değildir. Değişik sayılarda, değişik nispetlerde zekât vermek gerekir. Biz burada sığır zenginliğinin en aşağı hududunu tespit etmek için bir delil olmak üzere mezkûr Hadis-i Şerifi kaydetmekle yetiniyoruz.¹²⁹

Verilmesi gereken zekât sığırının yaşı, asgari bir sınır olarak kabul edilebilir. Buna göre otuz sığırın yaşları en az iki veya iki yaşında bir sığırın değerinde olmalıdır. Zekât olarak verilecek sığırın yaşı, bütün kaynaklarda belirtildiğine göre, ikidir. Yukarıda mealen zikrettiğimiz Hadis-i Şerifte bu yaş açıkça görülmektedir. Kırk sığırdan ise üç yaşında dişi bir sığır verilir.¹³⁰

5. Koyun- Keçinin Nisâbı:

Koyundan zengin sayılmanın asgari ölçüsü kırk adettir. Ancak bunların senelik zaruri ihtiyaçtan fazla olması şart koşulmuştur. Senelik ihtiyaçtan artan koyunlar kırka baliğ olunca, bunlardan bir koyun veya bir koyunun karşılığında para ve eşya vermek farzdır.

Koyunun nisâbını Sünen-i İbn Mâce ve Sünen-i Tirmizî'de rivayet olunan şu Hadis-i Şeriften öğrenmekteyiz: "*Koyunda 1/40 zekât verilir.120'ye kadar durum böyledir. Koyunlar yüz yirmiyi aşınca iki yüze kadar iki koyun; iki yüzden fazla olunca üç yüze kadar üç koyun vermek lazımdır. Koyunlar üç yüzden fazla olunca, her yüzde bir koyun verilir. Sonra dört yüze ulaşıncaya kadar bir şey vermek gerekmez. Zekât almakta ayrı ayrı kimselerin koyunları birleştirilmez. Zekât vermemek için de toplu olan koyunlar birbirinden ayrılmazlar. Karışık halde bulunanlar ise, Mülkiyet nispetine göre hesap*

¹²⁸ Tirmizî, "**Zekât**", 5(623); İbn Mâce, "**Zekât**", 12 (1803)

¹²⁹ Yavuz, **age**, s.156

¹³⁰ Tirmizî, "**Zekât**", 5 (623); İbn Mâce, "**Zekât**", 12 (1803); İbn Kudâme, **age**, II, 455

edilirler. Zekâta çok yaşlı veya kusurlu olanlar kabul edilmez.” ¹³¹ Yukarıda mealini kaydettiğimiz Hadis-i Şerif, koyun cinsinden asgari zenginlik sınırını çizmekte, ayrıca muhtelif sayılardaki koyunlardan zekât vermekte takip edilecek yolu da göstermektedir.

Gümüş, altın, deve ve sığırdaki kırkta bir hesabı ile zekât vermek gerektiği gibi, koyunda da bu prensip bariz olarak görülmektedir. Yalnız Nisap miktarından daha çok sayıdaki koyun ve diğer mallardan verilmesi gereken zekâtlar, Hadis-i Şerifte beyan buyrulan 1/40 formülüne tamamen uymadığı görülüyor. 1/40 hesabı, mezkûr malların yalnız Nisaplarında birbirine çok yakın bir nispet arz ettiği görülmektedir. Esasen bizi ilgilendiren taraf da burasıdır.

Paradan verilecek zekâta ise, durum tamamen Hadis-i Şerife uymakta; Nisap miktarı ve daha fazlası için aynı nispet uygulanmaktadır. Bunun sebebini kanaatimizce, hayvanların yetiştirilme ve beslenmesindeki zorluk ile ansızın telef olma ihtimalinin bulunması ve özellikle hayvancılığı teşvike bağlamak gerektir. Parada ve diğer zekâta tabi mallarda ise, böyle bir külfet bahis konusu değildir; muhafazası kolaydır. Bu sebeple hayvan cinsinden mala sahip olanlar bazı durumlarda paraya ve eşyaya göre daha az sorumludurlar. Burada hayvancılığı teşvik olduğu noktası da göze çarpmaktadır. Parasını hayvanlara yatırıp bunların sayısını çoğaltanlara adeta bir bağışta bulunmaktadır.¹³²

İmam Şâfiî (v.204/819), zekât olarak verilecek koyunların yaşı hakkında şu rivayeti naklediyor: “Mis‘ar’dan rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: iki adam bana gelerek şöyle dediler: Rasûlullah (s.a.v.), insanlardan zekât toplamak için bizi görevlendirdi. Ben de onlara hayvanlar arasında bulduğum yüklü ve en üstün bir koyunu çıkarıp verdim. Fakat bunu bana iade ederek: “Rasûlullah (s.a.v.), bize yüklü koyunu almayı yasakladı.” dediler. Ben de onlara orta derecede bir koyun verdim, onu aldılar.”¹³³

Hanefî Mezhebine göre; koyunun zekâtında bir yaşını tamamlamış bir hayvan alınır. Keçi de aynen koyun hükmüne bağlı olup ondan alınacak zekât bir seneyi tamamlamış olması gerekir. Sahih olan rivayete göre, koyun ve keçide altı aylık hayvan zekât için kabul edilmez. Şâfiî Mezhebinde; koyun bir yaşında, keçi 2 yaşında ise zekât olarak

¹³¹ Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 5 (1567-1568); Tirmizî, “**Zekât**”, 4 (621); İbn Mâce, “**Zekât**”, 13 (1805-1807)

¹³² Yavuz, **age**, s.158

¹³³ İbnü'l-Humâm, **age**, II, 136

alınır. Mâlikilerde; her ikisi de 6 aylık olursa yeterlidir. Hanbeli Mezhebinde ise; koyunda 6 aylıktan büyük, keçide 1 yaşını doldurmuş olan zekât olarak alınabilir.¹³⁴

6. Atların Nisâbı:

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Müslüman'a, atından ve kölesinden dolayı zekât lazım gelmez.”*¹³⁵ Bu Hadisi Şerif, mezhep imamaları ile diğer ilim adamları tarafından, zekâttan muaf tutulan temel ve zaruri ihtiyaçlar bahsinde bir delil olarak kabul edildiği görülmektedir. Buna göre, atlardan kesinlikle zekât lazım gelmeyeceği görüşünü savunan olduğu gibi, ihtiyaçtan fazla elde bulunan veya zevk için saklanan veya ticaretle kullanılan atlardan da zekât lazım geleceği görüşünü savunanlar da vardır.

İmam Ebû Yûsuf (v.128/798), İmam Muhammed (v.189/805) ve İmam Şâfiî (v.204/819) 'ye göre, haklarında nas (hadisi şeriften delil) bulunmasına binaen kölelerle atlardan hiçbir surette zekât vermek gerekmez.¹³⁶

Ebû Hanîfe (v.150/762), Züfer ve İbrâhîm en-Nehâî (v.96/815)' ye göre ise, senenin ekserisini meralarda otlamak sureti ile geçinen atlar, ister erkek olsun, ister dişi olsunlar onlardan zekât vermek gerekir. Hadis-i Şerifte beyan buyrulan *“atlardan dolayı zekât lazım gelmez.”* hükmü ise, savaşlarda kullanılan atlara mahsustur. Muharebelerde kullanılan atlar o devirde zaruri ihtiyaçtan sayıldığı için, Hz. Peygamber onları zekâttan muaf tutmuştur. Bunlar dışında ticaret için veya ihtiyaçtan fazla olarak elde bulundurulmuş atlar da zekâta tabidir.

İmamı Azam'a göre; Atların zekâtında takip edilecek yol, Hz. Peygamber tarafından gösterilmiştir. Peygamber Efendimiz bir Hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor: *“Saim (senenin ekserisini merada otlayarak geçiren) cinsinden olan atlar (nisâba ulaşıyorsa) bir dînâr veya on dirhem para zekât vardır.”*¹³⁷

¹³⁴ İbnü'l-Humâm, **age**, II, 136; İbn Kudâme, **age**, II, 473 (1721); Akyüz, **age**, III, 339

¹³⁵ Buhârî, **“Zekât”, 45**; Müslim, **“Zekât”, 8**; Nesâî, **“Zekât”, 16, 17**; Ebû Dâvûd, **“Zekât”, 11**; İbn Mâce, **“Zekât”, 15**; Muvatta', **“Zekât”, 37**

¹³⁶ İbnü'l-Humâm, **age**, II, 137; Damat, **age**, I, 200

¹³⁷ İbnü'l-Humâm, **age**, II, 137; Dâmâd, **age**, I, 200

Bu Hadis-i Şerif, atların zekâtında takip edilecek yolu göstermektedir. Bir dînâr veya on dirhem ile Hz. Peygamber devrinde iki koyun satın alınabiliyordu. Atların sahibi isterse bunu para olarak verir, dilerse iki koyun verir ve eğer isterse atın kıymetinin 1/40'ını verir. Atın değeri nisap miktarına ulaşırsa hüküm böyledir. Eğer Nisap miktarında kıymet taşıyorsa ondan zekât vermek gerekmez. Ticaret için kullanılan katır, eşek ve benzeri hayvanlar da atların statüsüne tabidir. İşte görülüyor ki atlarda nisap itibarı kıymet üzerindedir. Atların zekâtının kıymet üzerinden verilmesi Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir.

Ancak burada İmameynin de içinde bulunduğu Cumhurun görüşüne göre atlardan binmek, yük taşımak ve Allah yolunda savaşta kullanmak suretiyle yararlandırıldığı için, ister sâime olsun isterse evde beslensin zekât yoktur. Çünkü her halukarda sahibinin ihtiyacında kullanılmaktadır.¹³⁸ denilmekte ise de atların savaşta ve nakliyede etkinliği son derecede azalmış olup bu sebeple İmamı Azam'ın görüşünün daha isabetli olduğu ortaya çıkmaktadır. Nisabı konusunda da atların kıymeti cinsine göre çok değişken olması nedeniyle ticaret malları gibi farzedilip nisabı aşması halinde bedelinin 1/40 ı üzerinden zekatının verilmesi daha uygundur.

7. Toprak Mahsullerinde Nisap

Toprak mahsullerinin zekâtı, Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivayet edilen şu Hadis-i Şerif ile sabittir: Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: "*Beş 'Ükıyye (iki yüz dirhem)'den az gümüşte zekât yoktur. Beş zevd'den az deve ve devede zekât yoktur. Beş vesakdan az toprak mahsullerinde de zekât yoktur.*"¹³⁹

'Ükıyye ve zevd tabiri hakkında gümüş ve deve nisapları bahsinde yeteri kadar bilgi verilmiştir. Biz burada yalnız ölçek üzerinde duracağız. Kaynaklarda belirtildiğine göre, bütün müçtehitlerin ittifakı ile bir ölçek, 60 Sâ'dır.¹⁴⁰ Beş vesk, bu durumda üç yüz sa' eder. Bugünkü ağırlık ölçülerine göre bir Sâ'm kaç kg. ettiğini bilmemiz gerekir ki,

¹³⁸ İbnu'l-Humâm, *age*, II, 137; Şeyhzade, *Dâmâd*, I, 200; Abdullah el-Mevsîfî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, I, 108; el-Kardâvî, *age*, I, 259, 270

¹³⁹ Buhârî, "*Zekât*", 4 ; Müslim, "*Zekât*", 1-6 (979-980); Ebû Dâvûd, "*Zekât*", 2; İbn Mâce, "*Zekât*", 6; Tirmizî, "*Zekât*", 4; Nesâî, "*Zekât*", 5; Darimi, "*Zekât*", 11; Muvatta', "*Zekât*", 1; Ez-Zebîdî, *age*, V, 32 (692);

¹⁴⁰ Ebû Dâvûd, "*Zekât*", 2; İbn Mâce, "*Zekât*", 23 (1832); Darimi, "*Zekât*", 11; İbn Hanbel, *Müsned*, III, 59, 83

toprak mahsullerinin Nisap miktarını bilmiş olalım. Bu hususta derin araştırmalar yapan Prof. Kamil Miras, birçok mütalaaları kaydettikten sonra şu neticeye varıyor:

“Bir Sâ’ 1040 dirhem ağırlığındaki ölçüye denildiğine göre, beş vesk, kesirsiz olarak 1000 kg. ve eski hesap ile 780 okka eder. Ancak Hz. Peygamberin sâ’ının miktarında Irak âlimleri ile Hicaz âlimleri arasında ihtilaf bulunup Iraklılara göre, bir sâ’ sekiz Bağdat ritli, Hicazlılara göre, 5, 1/3 Medine ritli olduğundan, beş vesktan ibaret olan altmış Sâ’ı Nebi, Iraklılara göre 480, Hicazlılara göre de 320 ritil eder.¹⁴¹ Fakat ritlin kesri, Iraklılara göre 20 istar, Hicazlılara göre ise 30 istar olduğundan, aşağıda rakamlarla gösterileceği üzere netice itibariyle ikisi de birdir. Yani bir sâ’ 1040 dirhem’dir.

Iraklılara Göre: Bir sâ’ = 8 ritil x 20 istar = 160 istar x 6,5 dirhem = 1040 dirhem

Hicazlılara Göre: Bir sâ’ = 5, 1/3 ritil x 30 istar = 160 istar x 6,5 dirhem = 1040 dirhem

Beş veskin bin kilo ve eski hesap ile 780 okka olduğunu da rakamlar ile ayrı ayrı şöyle izah edilir: 5 vesk x 60 sâ’ = 300 sâ’ x 1040 dirhem = 312.000/312 = 1.000 kg. 5 vesk x 60 Sâ’ = 300 Sâ’ x 1040 dirhem = 312.000/400 = 780 okka”¹⁴²

Ancak 1 Veski; (Tablo G.7.2 deki Hacim Ölçüleri tablosuna göre hesaplandığında ise) 1 sâ’ 2,36 kg. veya 2,75 lt. olduğundan, 300 sâ’ ~ 708 kg. veya 825 lt. eder.

Senelik ihtiyacından fazla bir ton toprak mahsulü elinde bulunan kimseye, onda birini zekât olarak vermesi gerekir. Ayn olarak verilmek istenmediği takdirde bu miktarın (onda bir) bedeli hesap edilerek ödenir. Bu hüküm, yani onda bir zekât verme hükmü, yağmur, nehir ve kaynak suları ile kendiliğinden sulanan toprakların mahsullerine aittir. Dışardan bir emek sarfı ile sulanan toprak mahsullerinde ise durum değişmektedir. Bu hususta Peygamber Efendimizden şu mealde bir Hadis-i Şerif rivayet edilmiştir: Salim’in babasından rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Yağmur, nehir ve kaynak suları ile (kendiliğinden) sulanan veya kendiliğinden sulu olan arazi*

¹⁴¹ El-Kürdî, **age**, 168; Lisanü’l-Arab, “**Vesk**” maddesi,

¹⁴² Ez-Zebîdî, **age**, V, 81,83

*mahsullerinde onda bir, hayvanlar ve havuzlar yardımı ile sulanan toprak mahsullerinde ise, yirmide bir zekât verilir.*¹⁴³

a. Buğdayın Nisâbı:

Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: *"Buğday ile hurmada, beş ölçeye ulaşıncaya kadar zekât farz olmaz. Gümüşte ise beş ûkiyyeye ulaşıncaya kadar, develerde de beş zevde varıncaya kadar zekât farz olmaz.*¹⁴⁴

b. Arpa, Mısır, hurma, kuru üzüm gibi, diğer Ürünlerin Nisâbı:

Buğdayı bir misal olmak üzere aldık. Diğer ürün ve tahılların zekâtı ise toprak mahsulleri maddesinde zikrettiğimiz Hadis-i Şerife dayanmaktadır. Meşhur Ebû Sa'îd el-Hudrî Hadisi, Buhârî'de diğer kaynaklardan farklı olarak şu şekilde rivayet edilmiştir: *"Hububat maddeleri ile hurma beş ölçek, deve beş zevd, gümüş de beş ûkiyye olmadıkça zekât vermek gerekmez."*¹⁴⁵ Yukarıda belirtilen zekâta tabi eşya ve gümüşün hesapları, değişik rivayet ve ifadelerle tek kaynağa, yani Ebû Sa'îd el-Hudrî Hadisine dayanmaktadır.¹⁴⁶

Hasan Basrî ile Şa'bî'ye göre toprak mahsullerinden yalnız haklarında nas bulunanlar zekâta tabidir. Hadis-i Şeriflerde belirtilmeyen toprak mahsulleri ile meyvelerden zekât alınmaz. Bu maddeler de şunlardır: Buğday, arpa, mısır, hurma, kuru üzüm. Şevkânî (v. 1250/1874) de bu mezhebi kabul etmiştir.¹⁴⁷

Ebû Hanîfe'ye göre (v. 150/762); topraktan elde edilen bütün zirai mahsullerden zekât alınır. Sebze, meyve ve diğer mahsuller arasında bir fark yoktur. Yalnız Ebû Hanîfe, toprağın işlenmesiyle adette gelir temin etme ve nema kastetmeyi şart koşmuştur. Hatta bu kadarla da kalmayarak odun, ot ve kamış ile meyvesiz ağaçlar dışında, ister kendiliğinden sulu olsun, ister dışarıdan bir enerji sarfı ile sulansın, bütün toprak mahsullerinden zekât alınması görüşünü savunmuş ve azı ile çoğunda bir fark

¹⁴³ Müslim, "Zekât", 7 (981); Nesâî, "Zekât", 25 (2488-2490)

¹⁴⁴ Nesâî, "Zekât", 22, 23 (2484,2485)

¹⁴⁵ Buhârî, "Zekât", 4; Müslim, "Zekât", 1-6 (979, 980); Nesâî, "Zekât", 24 (2486, 2487)

¹⁴⁶ Yavuz, *age*, s.164

¹⁴⁷ Şevkânî, *age*, IV, 160,161; Seyyid Sâbık, *age*, II, 216

gözetmemiştir. O’na göre, toprak mahsullerinin zekâtında Nisap ve havelan-i havl de şart değildir.¹⁴⁸

İmam Ebû Yûsuf (v. 182/798) ve İmam Muhammed (v. 189/805)’e göre, bir sene ilaçlanmadan kalmak şartı ile ister hububat olsun, ister şeker ve pamuk gibi tartı ile ölçülen mahsuller olsun, hepsinden zekât lazım gelir. Eğer bu mahsuller, karpuz, kavun, hıyar, meyve, sebze ve benzeri bir sene kalamayan maddelerden olursa bunlardan zekât lazım gelmez.¹⁴⁹

Şihabuddin Ahmed el-Heytemi (v. 974/1567)’nin “Tuhfet’ul-Muhtâc” adlı kitabında kaydettiğine göre, zekât yalnız yiyecek maddelerine mahsustur. Bunlar da: hububat maddeleri, buğday, arpa, pirinç, mercimekle diğer yiyecek maddeleri ve yaş meyveler ile kuru üzümdür.¹⁵⁰

İmam Mâlik (v. 179/795), zekâta tabi olan toprak mahsullerini sayarken: buğday, arpa, mısır, pirinç, mercimek ve benzeri yiyecekleri zikrettikten sonra incir, elma ve nar gibi meyve ve sebzelerden zekât vermek gerekmediği görüşünü savunuyor.¹⁵¹

İmam Şâfiî (v. 204/819), insanlarca yiyecek maddesi kabul edilen mahsullerden olmak ve depolanmak şartı ile topraktan çıkan bütün ürünlerden zekât vermek lazım geldiği görüşündedir.¹⁵²

İmam Nevevî (v. 677/1278) Şâfiî mezhebinin görüşünü belirtirken “*bizim mezhebimize göre, ağaçlardan hurma ve üzümün dışındakilere zekât yoktur. Hububattan sadece temel gıda maddesi olanlarla depolamak mümkün olanlarda zekât vardır. Sebzelerde ise zekât yoktur*” demiştir.¹⁵³

¹⁴⁸ İbnu'l-Humâm, **age**, II, 186, 187; Seyyid Sâbık, **age**, II, 216

¹⁴⁹ Seyyid Sâbık, **age**, II, 216; Ayrıca bkz. İbn Hümam, **Fethu'l-Kadîr**, II, 187

¹⁵⁰ Yavuz, **age**, s.165 (Şihâbu'd-Dîn Ahmed el-Heytemî, **Tuhfetü'l-Muhtâc**, III, 2402 dan naklen)

¹⁵¹ Muvatta', “**Zekât**”, 20 (611); Seyyid Sâbık, **age**, II, 216

¹⁵² Seyyid Sâbık, **age**, II, 216

¹⁵³ Seyyid Sâbık, **age**, II, 216

İmam Ahmed ibn Hanbel (v. 241/855), ister yiyecek maddesi olsun, ister kutniyyat maddesi olsun, ister baklagiller olsun ve ister meyveler olsun, toprakta ekilen ve kurutulup kalabilen bütün mahsullerden zekât lazım geldiği görüşünü savunmuştur.¹⁵⁴

Görülüyor ki, İmam Azam'dan başka bütün mezhep imamaları ile diğer ilim adamları, toprak mahsullerinin zekâtında havl-i havelânı (bir sene elde kalmayı) şart koşmaktadırlar. Ebû Hanîfe ise senede iki defa mahsul veren toprakları dikkate alarak toprak mahsullerinin bir sene elde kalmasını şart koşmamakta ve ister az olsun, ister çok olsun, elde edilen bütün toprak mahsullerinin zekâta tabi olduğu görüşünü savunmaktadır.¹⁵⁵ Bu bakımdan Ebû Hanîfe'nin görüşü dikkate şayandır. Fakat toprak mahsulleri için belli bir nisap kabul etmeyişi, fakirlerin durumu göz önünde bulundurulduğu takdirde, müşkil bir mesele ortaya çıkarmakta ve müstahsile muafiyet tanımaması bakımından, aleyhte bir durum arz etmektedir.

Bizim tercih edebileceğimiz husus, toprak mahsullerinde, nisap miktarı ve daha fazla olduğu takdirde, hepsinden zekât lazım geldiğidir. Buna göre, bazı meyvelerle sebzelerin nisâbını da aşağıda zikrediyoruz.

Zirai mahsuller bahsinde isim olarak meyvelerin zekâtından bahsetmek istiyoruz. Nisap ve miktar itibariyle diğer ürünlerle aynı statüye tabi bulunmaktadır. Bunlardan hadislerde geçen birkaçını aşağıda zikrediyoruz.

Hurmanın nisâbı da Ebû Sa'îd el-Hudrî Hadisinde varit olan beş ölçek hükmüne girmekle beraber, hususiyle hurma nisâbını tespit eden hadis-i şerif bulunmasına binaen onu delil olması bakımından kaydediyoruz: Cabir ibn Abdullah'dan rivayet olunduğuna göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Beş 'ûkıyye'den az gümüştän, beş zevd'den az deveden ve beş ölçekten az hurmadan zekât vermek icap etmez."*¹⁵⁶ Hurmadan başka kuru üzüm, incir ve diğer meyve cinslerinin nisâbları da toprak mahsullerinin nisâbına tabidir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ İbn Kudâme, **age**, II, 548; Seyyid Sâbık, **age**, II, 216

¹⁵⁵ Yavuz, **age**, s.166 (İbn 'Âbidîn, II, 67 den naklen)

¹⁵⁶ Müslim, **"Zekât"**, 6 (980); Nesâî, **"Zekât"**, 5

¹⁵⁷ Yavuz, **age**, s.167

8. Baklagillerin Nisâbı:

a. Baklagillerden Zekât Lazım Gelmeyeceği Görüşünü Savunanların Dayandıkları Deliller:

1. Mûsâ ibn Talha Hadis'i: Bu Hadis bazı yollardan her ne kadar zayıf olarak rivayet edilmişse de diğer yollardan gelen rivayetler onu kuvvetlendirmektedir. Bu şekilde Hadis, Ayet-i Kerime ve diğer Hadislerdeki umumi hükümleri tahsis edecek kuvvet kazanmıştır.
2. Beyhakî (v. 458/1065), Taberânî ve Hâkim'in rivayet ettikleri Ebû Mûsâ hadis'i: "Peygamber Efendimiz Hz. Mu'âz'ı Yemen'e gönderdiği vakit o'na şöyle buyurdu: *Yalnız şu dört mahsulden zekât al: buğday, arpa, kuru üzüm, hurma.*"¹⁵⁸ Beyhakî, bu Hadis'in ravilerinin güvenilir olduklarını söylüyor.
3. İbn Mâce ile Dârekutnî'nin 'Amr ibn Şu'ayb yolu ile rivayet ettikleri hadis-i şerifte: "*Resulullah (s.a.v.) buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm ve mısırdan oluşan 5 şeyde zekât vermeyi sünnet edinmiştir*".denilmektedir" Bu hadisin isnadı zayıftır. Çünkü, senesinde Muhammed ibn 'Ubeydullah el-'Arezmî bulunmaktadır ki, bu zatın hadisi metruktür.¹⁵⁹
4. Beyhakî'nin Mücâhid yolu ile rivayet ettiği hadis-i şerif: "*Hz. Peygamber zamanında yalnız şu beş mahsulden zekât alınır, dedikten sonra onları saydı.*"
5. Yine Beyhakî, Hasan yolu ile şu hadisi tahrir etmiştir: "*Hz. Peygamber, yalnız on kalem eşyadan zekâtı farz kıldı. (Ravi bundan sonra toprak mahsullerinden mezkûr beş maddeyi zikretti: deve, koyun, sığır, altın ve gümüşü saydı.*"
6. Şabi'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "*Rasûlullah (s.a.v.) Yemenlilere şöyle yazdı: zekât yalnız buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdendir.*" Beyhakî diyor ki: "*Şu mürsel hadislerin rivayet yolları muhtelif olup bir kısmı diğerini takviye ediyor.*" Şevkânî de bu delilleri zikrettikten sonra, yalnız hadis-i şeriflerde adı geçen toprak

¹⁵⁸ İbn Mâce, "Zekât", 16 (1814, 1815)

¹⁵⁹ İbn Mâce, "Zekât", 16 (1815); Şevkânî, *age*, IV, 161

mahsullerinden zekât lazım geleceği, diğer mahsullerle baklagillerden zekât vermek gerekmediği görüşünü savunuyor.¹⁶⁰

b. Baklagillerden Zekât Vermek Gerektiği Görüşünü Savunanların Delilleri:

Ayet-i kerimeler: 1. Cenabı Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: *“Onların mallarından zekât al.”* (Tevbe, 9/103) Bu ayet-i kerime'nin manası umumidir. Bütün toprak mahsullerini içine almakta ve hiçbirini istisna etmemektedir.

2. *“Ey iman edenler, kazandıklarınızdan ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin en helal ve iyisinden Allah yolunda harcayın (zekât verin)”* (Bakara, 2/267)

3. *“Çardaklı ve çardaksız üzüm bağlarını, tatlari ve yemişleri muhtelif hurmaları, hububatı (tahulları), zeytinleri, narları, birbirine hem benzer, hem de benzemez bir halde meydana getiren Allah'tır. Her biri mahsul verdiği zaman ürününden yiyin. Hasat (devşirme) günü hakkını (zekât) sadakasını verin.”* (En'am, 6/141)

Hadis-i Şerifler: 1. Peygamber Efendimiz de şöyle buyuruyor: *“Yağmur suları ile sulanan toprak mahsullerinde onda bir zekât lazım gelir.”*¹⁶¹ Bu son görüşü savunanlarca, baklagillerden zekât lazım gelmediği konusunda rivayet edilen hadis-i şerif, yukarıda kaydedilen sebeplere mebni zayıf kabul edilmiş olup, ayette ve Sahih-i Buhârî'de nakledilen sağlam hadislerin hükümlerini tahsis edecek güce sahip değildir. Binaenaleyh baklagillerden de zekât vermek gerekir.

Bizim kanaatimiz, her ne kadar Hadis-i Şeriflerde zekâta tabi mallar isim olarak zikredilmişse de bu hadisler, o devirde Arabistan topraklarının en çok yetiştirdiği ürünlerden olmalarına binaendir. O devirde mevcut mahsullerin mahdut oluşu, aynı topraklarda veya başka ülkelerin topraklarında modern usullerle yetiştirilen diğer mahsullerden zekât alınmayacağı manasına gelmez.

2. Sünen-i İbn Mâce'de rivayet edilen bir hadis-i şerif bu görüşü takviye ediyor: *“Mu'âz ibn Cebel'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) kendisini Yemen'e gönderdiği zaman ona şu emri verdi: hububattan hububat, koyundan koyun, deveden*

¹⁶⁰ Şevkânî, age, IV, 161

¹⁶¹ Müslim, “Zekât”, 7 (981); İbn Mâce, “Zekât”, 17 (1816); Nesâî, “Zekât”, 25 (2488)

deve, sığırdan sığır al..”¹⁶² Bu Hadis-i Şerif, Yemen’de yetişen toprak mahsullerini gösteriyor ve zekât alınması gereken belli başlı maddelerin isimlerini sayıyor. Diğer Hadis-i Şeriflerde belirtilen toprak ürünlerinin isimleri de, o devirde Müslümanlığın yayıldığı ülkelerde umumiyetle zekâta tabi mallara misaller verilmiştir. Hadislerdeki kasr ifadesi, bunlardan başka yetişen mahsullerden katiyen zekât alınmayacağı manasına gelmez.

Bu fikrimizi kuvvetlendiren delillerden biri de şudur: mesela, bir ülkede yukarıda belirtilen ürünlerden hiçbiri yetişmese, buna karşılık çok değerli ve gelir sağlayan başka ürünlerden çok miktarda istihsal edilse, (mesela; zeytin, pamuk, fındık, çay gibi) acaba bu memleketin ahalişi yetiştirdikleri bu ürünlerden zekât vermekle mükellef olmayacaklar mıdır? Zekât bütün mallara şamil bir emir olduğuna ve İslam toplumunun iktisadi bünyesini takviye ettiğine göre bir memlekette yetişen tüm ürünlerin böyle bir emirden muaf tutulması düşünülemez. Hz. Peygamber devrinde bulunmayıp günümüzde keşfedilen kauçuk ve petrol ürünlerini buna bir misal olarak zikredebiliriz. Bir kimse bütün hayatını veya geçmişinin bir kısmını kauçuk ve petrolden temin etse, hatta bunlardan milyonlarca lira kazansa, zekâta tabi olmayacak mıdır? Hiç şüphe yoktur ki zekât bu türlü ürünlere de şamildir. Binaenaleyh hadis-i şeriflerde ismi geçmeyip sonradan keşfedilen veya başka ülkelerde yetişen bütün toprak mahsulleri, özellikle baklagiller de zekâta tabidir.

9. Sebzelerin Nisâbı:

İmam A’zam’a göre yukarıda belirttiğimiz gibi yerden çıkan zirai mahsullerden zekât lazım gelir. Baklagillerle diğer mahsuller arasında bir fark yoktur.¹⁶³ İmam Ebû Yûsuf’a göre ise, bir sene kalmak şartı ile baklagillerden zekât lazım gelir. Baklagillerden zekât lazım gelmeyeceği hususunda şöyle bir rivayet nakledilmektedir: *“Mu’âz ibn Cebel’den rivayet edildiğine göre, kendisi Peygamber (s.a.v.)’e bir mektup yazarak baklagillerin zekâtını sordu. Hz. Peygamber de onlardan bir şey lazım gelmez buyurdu.*”¹⁶⁴

¹⁶² İbn Mâce, “Zekât”, 16 (1814)

¹⁶³ Ez-Zebîdî, *age.* V, 291

¹⁶⁴ Tirmizî, “Zekât”, 13 (638)

Tirmizî bu hadis hakkında: “*İsnadı sağlam değildir. Bu konuda Hz. Peygamberden sağlam bir rivayet gelmiştir.*” demektedir ve hadisin senedinde bulunan Hasan İbn Umare’nin hadisçiler yanında zayıf bir ravi olduğunu, onu şube ve diğerlerini zayıf kabul ettiklerini beyan etmektedir.¹⁶⁵

Baklagillerin zekâtı hakkında varit olan hadislerin tenkidinde Şevkânî (v. 1250/184) şu bilgiyi vermektedir: “*Mûsâ ibn Talha’nın, baklagillerden zekât lazım gelmeyeceği hakkında rivayet ettiği Hadis-i Dârekutnî (v. 855/1451), “illetler” bahsinde zikrederek: “doğrusu bu hadis mürseldir.*” demiştir.

Hakim (v. 405/1014) de bu hadis’i rivayet etmiş olup: “*Mûsâ ibn Talha büyük bir tabiidir; O’nun Mu’âz ibn Cebel’e yetiştiği inkar edilemez.*” diyor. İbn Abd’-il-Berr (v. 328/949) demiştir ki; “*Mûsâ ibn Talha, Mu’âz ile ne karşılaşmış ve ne de onun sağlığına yetişmiştir.*” İbn Adiy (v. 365/976) de: “*Bu hadis’in bir topluluk tarafından zayıf kabul edildiğini rivayet etmiştir; meşhur olan ise o’nun mürsel olduğudur*” demektedir. Dârekutnî de bu hadis’in aynını Hz. Ali’den rivayet etmiştir, fakat onun rivayet zincirinde Sakar ibn Hubeyb vardır. Sakar ise cidden zayıf bir ravidir. Dârekutnî’nin “Sünen”inde yine aynı konuda Muhammed ibn Cahş’dan bir hadis rivayet edilmiştir. Bu hadis’in senedinde Abdullah ibn Şebîb bulunmaktadır. Abdullah hakkında hadisçilerce: “*hadis çalar*” ifadesi kullanılmıştır. Yine Dârekutnî’de Hz. Ayşe’den rivayet edilen bir hadîs-i şerif daha vardır ki, bu hadis’in senedinde Salih ibn Mûsâ bulunduğu için zayıftır.¹⁶⁶

10. Öşür ve Haraç Topraklarının Zekâtı

İslam maliyesine göre başlangıçta topraklar iki statüye tabi kılınarak mütalaa edilmiştir: Öşür Toprakları, Haraç Toprakları.

a. Öşür Toprakları: Bu topraklar, mahsullerinden 1/10 nispetinde zekât alınan topraklardır. Öşre tabi topraklar; sahipleri kendi istekleriyle Müslümanlığı kabul eden

¹⁶⁵ Tirmizî, “Zekât”, 13 (638)

¹⁶⁶ Şevkânî, *age.*, IV, 160

yahut harple fethedilen Müslüman fatihler arasında ganimet olarak bölüşülen veya ölü bulunup Müslümanlar tarafından ıslah edilen topraklardır.

b. Haraç Toprakları: Müslümanlar tarafından harple fethedilip muayyen bir vergi ödemek karşılığında Müslüman olmayan sahiplerinin ellerinde bırakılan topraklardır.

Öşür topraklarından zekât alındığı gibi eskiden vergiye tabi olup sonradan Müslümanların eline geçen bu topraklardan da zekât alınması gerekir. Böyle topraklardan hem öşür (1/10 zekât) hem de vergi vermek icap ediyor.

İbn Münzir (v. 319/931), bu görüşün ilim adamlarının ekserisi tarafından benimsendiğini söylüyor. Ömer ibn Abd'il-'Azîz, Rebi'a, Zührî, Yahyâ el-Ensârî, İmam Mâlik, Evza'î, Servi, Hasan ibn Salih, İbn Ebi Leyla, Leys, İbn Mübârek, Ahmed ibn Hanbel, İshâk ibn Râheveyh, Ebû Ubeyd ve Dâvûd da bu görüştedirler. Bunların dayandıkları deliller ise kitap ve sünnet ile kıyastır.

Kitaptan delilleri şu Ayet-i kerimedir: *“Ey inanlar! Kazandıklarınızın en iyisinden ve topraktan sizin için çıkardıklarımızdan verin.”* (Bakara 2/267) Bu Ayet-i Kerime, ister eskiden öşre tabi arazi olsun ister vergiye tabi arazi olsun, mutlak olarak bunlardan çıkan mallardan zekât (öşür) vermeyi gerektiriyor.

Sünnetten delilleri ise şu Hadîs-i Şeriftir: *“Yağmur suları ile (kendiliğinden) sulanan topraklardan öşür, (yani 1/10 zekât) vermek gerekir.”*¹⁶⁷

Kıyastan Delilleri: Zekât ile verginin, muhtelif sebeplere mebni, bunlara hak kazananlar için birer hak oldukları ve öşrün nass ile vacip olmasına binaen içtihatla ortaya konan verginin onu ortadan kaldıramayacağı hususudur.

İmam Azam Ebû Hanîfe, vergiye tabi gayrimüslimlerin topraklarından öşür alınamayacağı görüşünü kabul etmiştir. O'na göre, harâca tabi gayrimüslim topraklarında farz olan vergi, eskiden olduğu gibi yalnız vergidir. Toprakta öşrün farz olmasının şartlarından biri bu toprakların vergiye tabi bulunmamasıdır.¹⁶⁸

11. Ziyet Eşyasının Zekâtı:

¹⁶⁷ Müslim, “Zekât”, 7 (981); İbn Mâce, “Zekât”, 17 (1816); Nesâî, “Zekât”, 25 (2488)

¹⁶⁸ Seyyid Sâbık, *age*, II, 220

Ziyet eşyasının zekâtı konusunda ‘Amr ibn Şu’ayb, babası yolu ile dedesinden şu rivayeti nakletmiştir: “Yemenli bir kadın kızı ile birlikte Rasûlullah (s.a.v.)’in yanına geldi; kızının elinde altından yapılmış iki adet kalın bilezik vardı. Hz. Peygamber kadına “Bunların zekâtını veriyor musun?” diye sordu. Kadın “ Hayır” dedi: Hz. Peygamber “Kıyamet gününde Cenabı Allah’ın bu iki altını senin koluna ateşten bilezik olarak takmasından hoşlanır mısın?” buyurdu. Bunun üzerine, kadın bilezikleri kızını kolundan çıkarıp Rasûlullah ’ın önüne bıraktı ve şöyle dedi “Bilezikler Allah ve Resulü içindir.”¹⁶⁹

Ziyet eşyasının zekâta tabi olup olmadığı konusunda müçtehitler arasında ihtilaf vuku bulmuştur.

a. Ziyet Eşyasının Zekâta Tabi Olmadığı Görüşünü Savunanlar:

1)İmam Şâfî: Şâfî’ye göre kadınların süs için takındıkları veya erkek ve kadınların sakladıkları inci, zebrecet, yakut, mercan ve denizden çıkan süs maddeleri ile diğer ziyet eşyasında zekât verme mükellefiyeti yoktur. O’na göre yalnız altın ile gümüşten zekât lazım gelir. Sarı, demir, kalay, ziyet taşları, kibrit ve toprak altından çıkan süs eşyasından da zekât vermek gerekmez. Anber, denizden çıkan incilerle misk gibi kokularda aynı hükme tabidir.¹⁷⁰

Şâfî’nin dayandığı Deliller:

a) Ebû Melike’den rivayet edildiğine göre: “Hz. Aişe, kardeşinin kızlarına altın ve gümüş ziyetler takar ve zekâtlarını ödemezdi.”

b) ‘Amr ibn Dînâr’den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “Bir adamın Cabir ibn Abdillah’a ziyet eşyasından zekât lazım gelip gelmediğini sorduğunu duydum. Cabir: “Ziyet eşyasından zekât lazım gelmez” dedi. Adam: “Bin dînâra ulaşırsa da öyle midir?” diye sordu. Cabir: “Bin dînâr çoktur” dedi.¹⁷¹

¹⁶⁹ Nesâî, “Zekât”, 19 (2479); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4 (1563)

¹⁷⁰ Yavuz, **age**, s.174; Eş-Şâfî, **el-Üm**, II, 35-36’dan naklen

¹⁷¹ Yavuz, **age**, s.175; Eş-Şâfî, **el-Üm**, II, 35-36’dan naklen

c) Bu görüşü ileri sürenlerin en kuvvetli görünen delillerinden biri de, “ziynet eşyasında nema (büyüme) kastı bulunmadığıdır. Buna binaen zekât gerekmez” diyorlar. Altın ile gümüşte nema kastı kesilirse hüküm aynıdır.¹⁷²

2)İmam Mâlik: Mâlik'e göre de cevher, inci, anber, kalay, bakır, demir ve benzeri madenlerle diğer ziynet eşyasından zekât lazım gelmez.¹⁷³

3)Ahmed ibn Hanbel, İshâk ibn Râheveyh, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd ve İbn Ömer'de aynı görüştedirler.¹⁷⁴

b. Ziyinet Eşyasında Zekât Lazım Geldiğini Kabul Edenler:

Süfyan-ı Servi, İmam Azam Ebû Hanîfe ile Evza'î'ye göre, bütün ziynet eşyasından zekât eşyasından zekât vermek gerekir. Bunların dayandıkları delil, zekât ayetindeki emrin umumi oluşu ve ziynet eşyası ile diğerleri arasında bir fark gözetilmediği hususudur.

İmam Leys ibn Sa'd, ziynet eşyasında bir ayırım yaparak, zekâttan kaçırılmak için yaptırılan ziynet eşyasından zekât lazım geldiği görüşünü kabul etmiş; giyim için kullanılanları zekâttan muaf tutmuştur.¹⁷⁵

İmam Serahsî (v.490/1097), “el-Mebûsât” adlı eserinde Hanefî mezhebinin görüşünü açıklarken şöyle demektedir: “Bir kimsenin altın ve gümüş kapları bulursa onlardan zekât alınır. Fakat inci ile mücevherat buna benzemez. Ticaret gayesine matuf olmadıkları takdirde bunlardan zekât alınmaz.”¹⁷⁶

Burada ikinci görüşü, yani ziynet eşyasından da zekât lazım geleceği görüşünü kabul edenlerin delilleri, birinci görüş sahiplerine nazaran daha kuvvetli gözükmektedir. Zira bu durumda bir kimsenin milyonlarını ziynet eşyasına yatırıp parasını ve malını zekâttan kaçırması önlenemez; zekâttan kaçmak için açık bir kapı bırakılmış olur.

¹⁷² Yavuz, **age**, s.175; El-Kurtubî, **el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an**, II, 136'dan naklen

¹⁷³ Sahnûn ibn Sa'îd et-Tenûhî, **el-Müdevvenetü'l-Kübrâ**, Dâru's-Sadr, Mısır 1323, I, 246

¹⁷⁴ Yavuz, **age**, s.175; El-Kurtubî, **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an**, VIII, 126; Sahnûn, **age**, I, 8'den naklen

¹⁷⁵ Yavuz, **age**, s.175; El-Kurtubî, **el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an**, II, 136'dan naklen

¹⁷⁶ Yavuz, **age**, s.176; Serahsî, **el-Mebûsât**, II, 37'den naklen

Müslümanların mallarını stok etmelerine izin verilmiş olurken, stok iktisadi bünyeyi sarsar, cemiyeti mahveder.¹⁷⁷ (Bkz. Tablo 2.2 ve 2.3)

Tablo 2.2 ZEKÂT NİSABLARI TABLOSU:

	DEVE	ALTIN MİSKAL	SIĞIR	KOYUN	TARIM ÜRÜNLERİ (SÂ')	GÜMÜŞ DİRHEM
NİSABI	5	20	30	40	300	200
ZEKÂT ORANI	1 KOYUN	½ DİNAR	1 TEBİ'A	1 KOYUN	30 SÂ' VEYA 15 SÂ'	5 DİRHEM

**Tablo 2.3 ZEKÂT NİSABLARINDAN YOLA ÇIKARAK ZEKÂT KONULARININ DEĞERLERİNİN
ONDALIK SAYI OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI**

DEVE	ALTIN MİSKAL	SIĞIR	KOYUN	TARIM ÜRÜNLERİ (SÂ')	GÜMÜŞ DİRHEM	
1	4	6	8	60	40	DEVE
0,25	1	1,5	2	15	10	MİSKAL
0,166	0,666	1	1,333	10	6,666	SIĞIR
0,125	0,5	0,75	1	7,5	5	KOYUN
0,0166	0,066	0,1	0,133	1	0,666	TARIM ÜRÜNLERİ
0,025	0,1	3/20	0,2	1,5	1	DİRHEM

12. Define ve Madenlerin ile Petrol ve Petrol Ürünleri Zekâtı:

Yeraltından çıkan her türlü madenler zekâta tabidir. Eskiden çok az maden türü biliniyordu. Bugün ise sanayiye elverişli yüzlerce maden türü ortaya çıkmıştır. Yakın zamana kadar petrol, boraks, kömür, kil kaolin gibi madenler insan hayatına girmemişlerdi. Bugün ise bunlar gelişmenin yegane dayanak maddesi olmuştur.

¹⁷⁷ Yavuz, **age**, s.176

Ülkemizin hammadde kaynakları boldur. Bunların çoğu özel sektör tarafından işletilmektedir. Zekât hukukundaki en kuvvetli görüşe göre üzerinden sene geçmesi şart olmadan, bu madenlerden 1/5 oranında zekât verilmesi gerekir. Şayet bu madenlerin elde edilmesi çok zor oluyor ve fazla işletme masraflarını gerekli kılıyorsa o zaman 1/40 oranında zekât alınır.¹⁷⁸

Konuyla ilgili nisâba dayanak olan hadisler şunlardır: ‘Amr ibn Şu’ayb’ın babası yoluyla dedesinden şu rivayet nakledilmiştir: “Hz. Peygamber’e kayıp eşyanın zekâtından soruldu. O’da şöyle buyurdu: *İşlek yolda veya şenlik bir köyde bulunanı bir sene ilan et. Eğer sahibi gelirse (onundur), sahibi gelmezse senindir. İşlek yol ile şenlik bir köyden başka yerlerde bulunan eşya ile definelerde ise beşte bir zekât vermek gerekir.*”¹⁷⁹

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “*(Sahibi başında bulunmayıp bağıını koparan) hayvanların yaraladığı hederdir. (Yani sahibine tazminat vermek gerekmez). Su kuyusunun zararı hederdir. Maden kuyusunun zararı da hederdir.*”Rikaz’da (yeraltı zenginliklerinde) ise 1/5 zekât vermek gerekir.”¹⁸⁰

Rikaz, bazılarına göre, maden ve madenden çıkan maddelerin tümüne verilen bir addır. Mağrib dilinde ise rikaz, madenlerle yeraltında bulunan definelere denilir. Bazıları ise, bu kelimeyi yalnız definelere has bir isim olarak kullanmışlardır.¹⁸¹

Ta’rifat-i Seyyid’de rikaz kelimesi şöyle tarif edilmektedir: “*İster tabi olarak bulunsun, ister sonradan konulsun, yeraltında gizlenmiş bulunan maldır.*”¹⁸²

Maden: Gümüş, altın vs. gibi yeraltında bulunan cevher kaynağına denilir.

Define: Eskiden insanların toprağa gömdükleri altın, gümüş ve benzeri eşyaya denir.

Rikaz: Maden ve definelerin her ikisine şamil, daha umumi bir mana ifade eder.¹⁸³

¹⁷⁸ Ebû Zehrâ, **Uygulamalı Zekât Hukuku**, (çev. Osman Şekerci), Çanakkale Seramik Fabrikaları, Çanakkale 1978, s.26; el-Kardâvî, **age**, I, 495; Ebû’l-Hasan Habîb el-Mâverdî, **el-Ahkâmu’s-Sultâniyye**, Çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul,1994, s. 229-230

¹⁷⁹ Nesâî, “**Zekât**”, 28 (2494)

¹⁸⁰ Ez-Zebîdî, **age**, V, 311; Nesâî, “**Zekât**”, 28 (2495)

¹⁸¹ Dâmâd, **age**, I, 212; Ez-Zebîdî, **age**, V, 312

¹⁸² (Seyyid Şerif) Ali ibn Muhammed el-Cürçânî, **et-Ta’rifat**, Dâru’l Kitâb el-Mısırî, Kahire 1991, s.124 (844)

Yukarıdaki malumatın ışığı altında günümüzün gerçeklerini daha bariz olarak aksettirmesi bakımından onu şöyle tarif edebiliriz: “*Rikaz: ister tabii olarak bulunsun, ister sonradan konulsun, yeraltındaki bütün kaynak ve zenginliklere şamil bir ifadedir.*” Buna göre madenler, defineler, petrol ve petrolden istihsal edilen bütün ürünler, bu ifadenin mefhumu cümlesine girer.

İmam Mâlik (v. 179/795), madenlerin zekâtı konusunda, dışardan bir emek sarfı ile istihsal edilenlerin 1/40 hesabı ile zekâta tabi olmalarını; parça olarak bulunan ve fazla emek sarf edilmeden saf olarak elde edilen madenlerde ise, 1/5 hesabı ile zekât almayı kabul etmiştir.

Saf hale getirilerek emek sarf edilen madenlerden 1/40, ham maddelerden de 1/5 zekât almayı öngören İmam Mâlik, definelerin zekâtında, ister emek sarf edilsin, ister edilmesin, eskiden gayr-i Müslimlerin toprağa gömdükleri definelerden de 1/5 zekât alınması görüşünü savunmuştur.¹⁸⁴

İmam Ahmed ibn Hanbel (v. 241/855) ile İmam Şâfî (v. 204/819), madenlerin, belli bir nisâba göre zekâta tabi olmaları gerektiği görüşünü kabul etmişlerdir. Bunların dayandıkları delil, gümüş ve altın nisâbından kaydettiğimiz: “*200 dirhem gümüş ve 20 dînâr altından zekât vermek gerektiğini*” emreden hadîs-i şerif’tir.¹⁸⁵

Ancak Hanbelî mezhebine göre madenler, kâfirlerin toprağa gömdükleri mal olması hasebiyle, definelerden ayrılmaktadır. Defineler ganimet mallarına benzemediklerinden, 1/5 zekâta tabidirler.

Madenler, definelerden ayrı bir özellik arz ettikleri için, diğer zekât malları gibi belli bir nisâba tabidirler. Bunlar da gümüş ve altında olduğu gibi, 200 dirhem veya 20 miskâle ulaşmak şarttır. Defineler birden elde edildikleri için, bir senelik zaman geçmesi de şart değildir; elde edilenin tümünden 1/5’i alınır. Defineler bu bakımdan toprak mahsullerine benzemektedirler.¹⁸⁶

¹⁸³ Ez-Zebîdî, *age*, V, 312

¹⁸⁴ Sahnûn, *age*, I, 290; Muvatta’, “**Zekât**”, 4(583)

¹⁸⁵ Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 5 (1573); İbn Mâce, “**Zekât**”, 4 (1791); es-San’ânî, *age*, II, 202 (7/627)

¹⁸⁶ İbn Kudâme, *age*, II, 582

İmam Azam Ebû Hanîfe ise, üzerlerinden sene geçmeyi ve nisâb miktarını doldurmayı şart koşmaksızın bütün define ve madenlerden 1/5 zekât lazım geldiği görüşünü savunmuştur. Delili, yukarıda mealini zikrettiğimiz hadîs-i şerif'in umumi oluşudur.¹⁸⁷

Yukarıda kaydedilen bilgilerden anlaşıldığına göre, İmam Mâlik, Şâfiî, Hanbelî mezhepleri, yeraltı zenginliklerini kaynak olarak değil de ham madde ve işlenmiş maddeler olarak iki kısımda mütalaa etmekte bağlı bulunduğu statüye göre 1/40 ve 1/5 zekâta tabi olmaları gerektiğini kabul etmektedirler.

Ebû Hanîfe (v. 150/762) ve diğer müçtehitlerin yaşadıkları devirlerde maden denilince ilk akla gelen şey, altın ve gümüş gibi maddelerdi. Buna binaen madenler ve defineler bahsinde altın ve gümüşten misal vermişlerdir. Oysaki medeniyet ilerledikçe maden ocaklarından yüzlerce ürün elde edilmiştir; yeraltı kaynaklarından petrol ile petrolden istihsal edilen birçok maddeler keşfedilmiştir.

İmam Azam Ebû Hanîfe, Hadîs-i Şerif'in umumi oluşuna dayanarak maden ve definelerde 1/5 zekât alınması kabul ettiğine göre, günümüzde toprak altından çıkan bütün ürünlerle kıyamete kadar çıkacak olanların da aynı hükmün umumiliği içine girmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber devrinde ve yakın zamana kadar keşfedilmeyen petroler de yeraltında depo edilmiş birer hazine olduklarına göre, rikaz'ın manası ve hükmü içine girmektedirler; dolayısıyla bunlar da yeraltı zenginliklerinden sayılırlar.

İslam dininin büyüklüğü, meseleler karşısında külli ve umumi hükümler koymasındandır. Yukarıdaki tarifinden de anlaşılacağı üzere, hadîs-i şerif'te yeraltı kaynakları ifadesi geçmektedir. Bu ifade define, maden, petrol ve bundan sonra bulunacak bütün yeraltı zenginliklerine şamildir.

Hadîs-i şerif'te bu maddelerden 1/5 zekât alınması esası vazedildiğine göre, ister işlenmiş halde bulunsun, ister ham madde halinde bulunsun, her ikisinden de 1/5 zekât alınmasını kabul eden Ebû Hanîfe'nin diğerlerine göre İslam dininin gerçeklere uygun hükümlerini ifade etmesi bakımından en doğru görüş olduğu kanaatindeyiz.

¹⁸⁷ İbn Kudâme, *age*, II, 584 ve Dâmâd, *age*, I, 212

Zira ham maddelerden verilecek 1/5 zekâtla, işlenmiş maddelerden verilecek zekât arasında bir fark yoktur. Bunların menşelerini itibar olunmak gerekir. Çünkü bunlar toprak altı zenginliklerindedirler. Mâliki ve Hanbelî mezheplerinin kabul ettiği görüş, gümüş ve altının nisâbı ile madenlerin aynı statüde mütalaaya zorlandığından kabulüne imkân yoktur.

İşlenmiş maddeler satılırken sarf edilen emeğe, göre değerlendirildiğinden, ham maddelerle işlenmiş maddeler arasında bir fark gözetmeye lüzum kalmamak gerekmektedir. Her iki çeşit madenlerden ve yeraltı kaynaklarından da 1/5 zekât alınması lazımdır.

13. Deniz Ürünlerinde Nisap:

a) İnci, mercan ve anber gibi deniz gibi deniz ürünlerinin Zekâtı:

İnci, mercan ve anber gibi denizden çıkartılan maddelere zekâtın gerekli olduğunu ifade edenler çoğunluktadır. Hasan ibn El- İmâre'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Hz. Ömer şöyle buyurmuştur: "*Anber dahil denizden her çıkartılan süs eşyasına 1/5 (% 20) zekât gerekir.*"¹⁸⁸

Bu görüş Tabiiilerden olan Hasan Basri ve İbn Şihab ez-Zühr'den de rivayet edilmiştir.¹⁸⁹ İkinci Ömer (Ömer ibn 'Abdilazîz) de anberden zekât olarak 1/5 almıştır.¹⁹⁰ Ebû Yûsuf da bu görüştedir.¹⁹¹

Bu oran sarf edilen emek ve çıkartılan ürüne göre bazen % 20, bazen % 2,5 olabilir. Bu işle uğraşan kimselerle yapılan görüşmelerden sonra bir oran tespit etmek mümkündür.¹⁹²

¹⁸⁸ el-Kardâvî, **age**, I, 509; İbn Hazm, **El-Muhallâ**, VI, 117 ve İbn Ebi Şeybe, **Musannef**, IV, 21' den naklen

¹⁸⁹ Ebû 'Ubeyd, **age**, s.346, el-Kardâvî, **age**, I, 509

¹⁹⁰ Ebû Zehrâ, **Uygulamalı Zekât Hukuku**, s.27; el-Hâfiz, **et-Telhîs**, s.184'den naklen

¹⁹¹ el-Kardâvî, **age**, I, 510

¹⁹² el-Kardâvî, **age**, I, 511

b) Balıkların Zekâtı:

Balık, hem sağladığı kazanç ve hem de besin olarak Allah'ın büyük bir nimetidir. Balık avcılığı, üretilmesi ve pazarlaması bu gün bir ihtisas konusu olmuştur. Ülkemizin kaynakları bu bakımdan da elverişlidir.

Balık bir deniz, bir nehir veya bir göl ürünü olduğuna göre ona da zekât gerekir mi?

Halife II. Ömer Amman' daki vergi memuruna yazdığı bir emirde: *“balığın nisâbı (değer olarak) 200 dirhem (gümüş) paraya ulaşmadan zekât alma. Şayet bu rakama ulaşırsa balıktan zekât al.”*¹⁹³ Bu Ahmed ibn Hanbel'den de rivayet edilmiştir.¹⁹⁴

Demek oluyor ki; bunun nisâbı 200 dirhem gümüşdür ve madenlerde olduğu gibi zekâtı çıkartıldığında alınır. Bir sene geçmesi beklenmez.

Mısır Parlamentosuna 1947 yılında sunulan zekât kanunu, deniz, göller ve nehirlerden çıkartılan her türlü canlı varlıklardan ve nimetlerden 1/5 oranında zekât alınmasını karara bağlamıştır. Bunun açıklanmasında gerekçe olarak şu iki esas gösterilmiştir:

1) Ebû Yûsuf'un görüşü: Denizden çıkartılan her türlü ziynet eşyasına ve anbere 1/5 zekât vardır.

2) Deniz kıyısına sahip devletlerin bunlar üzerinde (6 veya 12 millik kıta sahanlığı) özellikle nehir ve göllerde tam bir hâkimiyeti vardır. Bu gün balık avcılığı, denizden çıkartılan madenlerden daha fazla gelir getirmektedir. Anber ve inciye kıyas ettiğimiz takdirde balıktan da 1/5 zekât alınması gerekir. İslam hukukçularının buna yer vermemelerinin sebebi, onların zamanında balıkçılığın bir iş kolu haline gelmemiş olması ve balıkçıların günlük azıklarını karşılamak için avlama yapmalarından dolayıdır.¹⁹⁵

¹⁹³ Ebû 'Ubeyd, *age*, s.348'den naklen

¹⁹⁴ İbn Kudâme, *age*, II, 620; el-Kardâvî, *age*, I, 512

¹⁹⁵ Ebû Zehrâ, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, s.27; İbrâhîm Fuâd, *el-Mevâridü'l-Mâliyye fi'l-İslâm*, s.216-217'den naklen

14. Ticaret Malları:

Altın, gümüş ve nakit para olarak isimlendirilen nükudun ve Saime hayvanların dışında kalan zekâta tabi ticaret malları urûz ismi altında incelenir. Bu mallar ticaret ile elde edildiğinden, Nisap miktarına ulaştıklarında ve üzerlerinden bir tam yıl geçtiğinde, her sene kıymetlerinin kırkta biri zekât olarak verilir.

Ticaret için olan mallar gerek ölçülen tartılan cinsten olsun, gerek ziraat veya sanat ürünlerinden olsun, gerek (ceviz ve yumuta gibi) sayılabilir ya da sayılamaz olsun, gerekse piyasada benzeri bulunabilen kıymetsiz (misli) şeyler ya da piyasada benzeri az bulunabilen değerli (kıymetli) şeyler olsun tamamı zekâta tabidir.¹⁹⁶

Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de meâlen şöyle buyrulur: *“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temizlerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin; göz yummadan alamayacağınız adi, bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. Bilin ki Allah müstağnidir, övülmeye layıktır.”* (Bakara 2/267)

Yukarıdaki ayette geçen *“kazandıklarınızın temizlerinden... infak edin”* anlamındaki ibare fakihler çoğunluğu tarafından *“ticari yolla elde ettiğiniz kazançtan zekât veriniz”* şeklinde anlaşılmıştır.¹⁹⁷

Ebû Dâvûd'un Semüre ibn Cündüb'den rivayet ettikleri bir hadiste adı geçen sahabe Hz. Peygamber'in –ashabına- ticaret maksadıyla ellerinde bulundurdukları mallarından zekât ödemelerini emrettiğini haber verir.¹⁹⁸

Hz. Ömer – halifeliği zamanında – deri ticaretiyle uğraşan Hammas'a: *“–Ey Hammas, malının zekâtını öde”* der. Hammas da: *“–Benim zekât ödemeyi gerektirecek bir malım yoktur”* diye cevap verince Hz. Ömer: *“ (Şu) malını paraya göre değerlendir ve bulunduğu kıymet üzerinden zekâtını öde”* der.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Mehmet Zihni Efendi, **Oruç ve Zekât ilmihali**, (sadeleştiren İbrahim Hatiboğlu), s.136

¹⁹⁷ Mehmet Erkal, **Zekât: Bilgi ve Uygulama**, Erkam Yayınları, İstanbul 2004, s.146; Cassâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân** 1/ 235,243 'dan naklen

¹⁹⁸ Ebû Dâvûd, **“Zekât”**, 3 (1562)

¹⁹⁹ Ebû 'Ubeyd, **age**,384 (1179-1180)

Buhârî'nin "Sahih" adlı eserinde "Kazanç ve ticaretin zekâtı" babında ele aldığı yukarıda kaydettiğimiz ayet ile Hz. Peygamber'in Semüre ibn Cündüp'ten rivayet edilen hadisi ve Hz. Ömer'in tatbikatı ticaret mallarının zekâtına birer delildir.

Fakihler her çeşit ticaret malının zekâta tabi olacağına görüş birliğine varmışlardır. Ancak ticaret mallarında zekâtın farz olması için aranan nisap şartının sene başında mı, sene sonunda mı, yoksa bütün sene boyunca mı bulunması gerekeceği, ödemenin aynı mi, yoksa nakdi mi yapılacağı gibi hususlarda ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Altın ve gümüşün zekâtı bahsinde de belirttiğimiz gibi altının nisâbı 20 miskâl altın, gümüşün nisâbı da 200 dirhem gümüştür. Ticaret mallarının nisâbı da ya 20 miskâl altın veya 200 dirhem gümüş karşılığıdır. Bu değerlerden noksan olan ticaret malı zekâta tabi değildir.

Hanefî fakihlerine göre, ticaret mallarının kıymeti sene başında ve sene sonunda yukarıda gösterilen altın veya gümüş nisaplarının altına düşmemelidir. Aksi halde bu mallarda zekât gerçekleşmez. Ticaret mallarının kıymetlerinin sene içinde nisâbın altına düşmesi zekâtın farz olmasına mani değildir.

Mâliki ve Şâfiî fakihlerine göre, ticaret mallarında nisap sadece sene sonunda aranır. Sene başı ve sene içinde nisâbın düşmesi bu mallarda zekâtın vücubuna mani değildir.

Hanbelîlere göre ise ticaret mallarında zekâtın gerçekleşmesi için bütün sene boyunca nisâbın bulunması gerekmektedir. Sene içinde malın kıymeti nisâbın altına düşerse Havl (bir yıl geçme şartı) kesilmiş olur. Bu durumda zekâtın tahakkuku için tekrar bu mal üzerinden bir sene geçmesi gerekir.

Ticaret mallarının sene sonunda kıymetleri mal oluş fiyatlarına göre tespit edilir. Bu tespit işleminde mal sahibi dilerse altın, dilerse gümüş nisâbını esas alır. Ancak malın değeri 200 dirhem gümüşe eşit olduğu halde, 20 miskâl altına eşit olmazsa nisâba ulaştığına hükmedilir.

Günümüzde altına göre gümüş çok değer kaybetmiş, altın ve gümüş nisâbı arasında büyük bir dengesizlik meydana gelmiştir. Bu durum gerek paranın ve gerekse ticaret mallarının nisâbında altının mı yoksa gümüşün mü esas alınması gerektiği tartışmasını

gündeme getirmiştir. Muhammed Ebû Zehrâ gibi günümüz fıkıh bilginleri, altının asırlardır değerini koruduğunu dikkate alarak gerek para (banknot) ve gerekse ticaret mallarının nisâbını tayinde altın nisâbının esas alınmasını uygun görürler. Ancak sadece altın da nisabın tespiti açısından yetersiz kalmaktadır. Bugün 200 dirhem gümüş, 20 miskal altın, 5 vesak tahıl, 30 sığır ve 40 koyun arasındaki farka baktığımızda bunun doğru olmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Ticarete konu olan her mal, şartları tahakkuk edince zekâta tabi olur. Bunları sayıyla sınırlamak mümkün değildir. Her çeşit giyim eşyası, gıda maddeleri, inşaat malzemeleri... Ticaret niyetiyle elde bulundurulursa o ticaret malıdır ve zekâta tabidir.

Ticaret malları, sene içinde kendi cinsleri veya başka bir malla değiştirilirse Havl (bir sene geçme müddeti) kesilmiş olmaz. Tüccar sene sonunda sahip olduğu mallarının değerini hesaplar, buna mevcut parasını ve alacaklarını ilave eder. Bulduğu toplam değerın 1/40'ını (%2,5) zekât olarak verir.

Hanefilere göre ticaret mallarının zekâtı hesap edilirken borçlar çıkarılır.

Şâfiîlere göre ise borç zekâtı etkilemez. Mevcut malın zekâtı – borç dikkate alınmadan- hesap edilip verilir.

Ticaret mallarının zekâtı 1/40 (%2,5) oranında, Hanefilere göre mal olarak verilebildiği gibi toplam değer üzerinden para olarak da ödenebilir. Ticaret mallarının zekâtı para olarak ödendiğinde o günkü piyasa fiyatı üzerinden hesap edilir. Şâfiîlere göre ise hangi maldan zekât veriliyorsa o maldan çıkarılmalıdır.

a. Gelir Getiren Fabrika, Bina, Makine vs. de Nisap

Hz. Peygamber'in üzerlerinden zekât aldığı mallar incelendiğinde, bu malların nami (artıcı, gelir getirici) vasıfta oldukları görülür. Sahabe ve Tabiun devirlerinde de artıcı vasfa sahip olmayan mallardan zekât alınmamıştır.

Zeklata tabi mallarda aranan bir şartta o malın kişinin asli ve zaruri ihtiyaçlarının olmasıdır. Buna “Havaic-i asliyeden fazla mal” denmektedir.

Hız. Peygamber zekâtın varlıktan verileceğini buyurmuş²⁰⁰ ashabına “*önce aile fertlerine, sonra başkalarına infak etmelerini*” tembihlemiştir.²⁰¹

Hız. Peygamber tarafından zekâttan istisna edilen at ve köle de²⁰² o devirde zaruri ihtiyaçtan sayıldıkları için zekâta tabi tutulmamışlardır. Çünkü Hız. Peygamber devrinde at, savaşlarda kullanılmak için besleniyor, kölelerde kişinin hizmetinde bulunuyordu. Zekâta tabi malların bu özelliklerini tespit ettikten sonra, bu bilgilerin ışığında sanayi sektöründeki üretim makinelerinin ve üretilen malların zekâtı ile ilgili görüşleri tetkik edebiliriz.

Bilindiği gibi sanayi inkılabı ve onu takip eden sosyal ve teknik gelişmelerden sonra, fabrika, kiraya verilen büyük otel, düğün salonu gibi büyük binalar, büyük taşıma vasıtaları gibi yuveni mallar ortaya çıkmıştır. Bunlar üretimde kullanılmak veya kiraya verilmek suretiyle birer gelir kaynağı olmaktadır. İşte müctehid imamlarımız devrinde bulunmayan, en azından bugünkü şekliyle mevcut olmayan bu yeni malların zekâta tabi mallardan sayılıp sayılmayacağı, zekâta tabi mallardan sayılırsa bunlardan ne nispette zekât alınacağı İslam hukukçuları tarafımdan tartışılmıştır.

Asrımızda yaşayan İslam hukukçuları yeni malların (müstağallât) zekâta tabi olacağına ittifak etmişler, ancak zekâtın bu mallarda hangi nispetlerde tahsil edileceğinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu farklı görüşleri iki ana grupta toplamak mümkündür.

a) Yeni malların safi gelirlerinden % 5, gayri safi gelirlerinden % 10 oranında zekât alınır görüşünü savunanlar: Muhammed Ebû Zehrâ, ‘Abdulvahhâb Hallâf, Abdurrahman Hasan, Yûsuf el-Kardâvî ve Hayrettin Karaman bu görüştedirler.

b) Yeni malların dönen sermaye+gelirinden % 2,5 nispetinde zekât alınır görüşünde olanlar: İ.F.Ahmed Ali, Şevki İsmail Şehhâte ve Yûsuf Kâsım vb. bu görüştedirler.²⁰³

Yukardaki görüşler incelendiğinde şu neticeye ulaşılmış oluyoruz: Çağdaş âlimlerimiz sanayi sektöründeki yatırımların zekâta tabi olacağına görüş birliğine varmışlardır. Ancak zekâtın sanayi sektöründeki üretim makinalarının değerleri + gelirlerinden mi,

²⁰⁰ Buhârî, “Zekât”, 18

²⁰¹ Buhârî, “Zekât”, 44

²⁰² Buhârî, “Zekât”, 46

²⁰³ Bkz. Erkal, Zekât, s.149-166

yoksa sadece safi/ gayri safi gelirlerinden mi, veya döner sermaye + gelirden mi tahsil edileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafın bir sonucu olarak sanayi makinalarından değil, bunların gelirlerinden zekât alınmasını savunanlar, zekât oranlarının da nasıl ki arazinin sulama tekniğine göre mahsulünden % 10 veya % 5 zekât alınıyorsa sanayi kuruluşlarının fiziki değerlerinden değil, safi yıllık gelirlerinden % 5, gayri safi gelirlerinden % 10 oranında zekât alınması gerektiğini savunmuşlardır. M. Ebû Zehrâ, A. Hallâf, Abdurrahman Hasan bu görüştedir. Yûsuf el-Kardâvî de, maliyet unsurlarının çıkarılarak yıllık amortisman bedelinin matrahtan düşülmesi kaydiyle aynı görüşü paylaşmıştır.

Sanayi sektöründeki üretim makinalarının aşınma, yıpranma, eskime ve yenisiyle değiştirilme gibi özelliklere sahip olduklarını dikkate alanlarda bunların zirai araziye kıyas edilmesine karşı çıkmışlar, uygun kıyasın ticaret mallarını esas alan kıyas olacağı görüşünü savunmuşlardır. 1965 (1385)'de Kahire'de düzenlenen konferansla, 1984 (1404)'de Kuveyt'te düzenlenen konferans kararlarında sınaî safi gelirlerinden %2,5 oranında zekât alınması tavsiye edilmiştir.

Eş-şeyh Mahmut Şeltut bu yönde fetva vermiş, Yûsuf Kâsım bu görüşe iştirak etmiştir. İbrâhîm Fuad, Ahmet Ali, Şevki İsmail Şehhâte de sektördeki döner sermaye + gelirin % 2,5 oranında zekâta tabi olması gerektiğini savunmuşlardır.

Bizim kanaatımız da sanayi sektöründeki üretim makinalarını ve diğer duran sermayenin dışında her türlü giderlerin maliyet hesapları yapılarak, borçlar çıkarıldıktan sonra alacaklarda dâhil dönen sermayenin ve karın %2,5 oranında zekâtının verilmesidir.²⁰⁴

b. Çok Ortaklı Şirketler de Nisap

Hisse senetlerinin zekâtının şirket tarafından verilip verilemeyeceği, verilebilirse şartlarının neler olduğu konusunu araştırmadan önce hisse senedinin ne olduğunu kısaca belirtmemiz gerekmektedir.

²⁰⁴ Erkal, “Zekât”, s.166–168

Hisse Senedi:

Hisse senedi (stock) bir anonim şirketin sermayesinin birbirine eşit paylarından bir parçasını temsil eden ve kanuni şekil şartlarına uygun olarak düzenlenen hukuken kıymetli evrak hükmünde bir belgedir. Tahvil gibi bir borç senedi değil, bir ortaklık ve mülkiyet senedir. Şirket yaşadığı ve kâr ettiği müddetçe sahibine gelir getirir. Hisse senedinin sahibine sağladığı bu gelire temettu (kâr payı) denir.²⁰⁵

Hisse senetleri tedavül kabiliyetlerine, şirket kârına iştiraklerine ve sermayeyi temsil edip etmediklerine göre muhtelif nevilere ayrılır.²⁰⁶

Hisse senetlerinin üç türlü değeri vardır: 1- Nominal değer: Hisse senedinin üzerindeki yazılı değerdir. ABD başta olmak üzere bazı ülkelerde hisse senetleri nominal değer taşımaz. İlk defa piyasaya çıkarılırken ihraç eden kuruluşun, arz ve talebi göz önünde bulundurularak kararlaştırdığı bir ihraç fiyatı ile satışa sunulurlar.

2- İhraç değeri: Hisse senetlerini nominal değerinin altında veya üstünde bir değerle ihraç edilmesidir. İhraç edilen bir hisse senedinin bu değerinde kalıp kalmayacağını zamanla piyasa şartları tayin edecektir.

3- Piyasa değeri: Piyasada arz ve talebin oluşturduğu değerdir.

Hisse senedi bir ticari işletmenin tümünün arsası, binaları, fabrikası, makinaları, demirbaşı, parası, borç ve alacakları, diğer işletmelerdeki iştirak payları, ihtira ve patentleri dâhil olmak üzere bütün maddi ve manevi varlığının belli bir parçasını temsil eden bir mülkiyet senedir. Bir şirketin hisse senedini, alan kimse, o işletmenin aktif ve pasifindeki her şeye ortak olur.²⁰⁷

Günlük hayatta asli para olmamakla birlikte, hisse senedi, tahvil gibi aktif unsurların para gibi tedavül etmesi, çağdaş İslam âlimlerini meşgul etmiştir.

²⁰⁵ Erkal, **Zekât**, s.176–177; Muharrem Karşlı, **Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler**, s.327'den naklen

²⁰⁶ Erkal, **Zekât**, s.177; M.Karşlı, **age**, s.341-344'den naklen

²⁰⁷ Erkal, **Zekât**, s.177–178 ; M.Karşlı, **age**, s.345'den naklen

Çağdaş İslam âlimleri menkul kıymetler borsasında alınıp satılmak ve böylece ticareti yapılarak kazanç elde etmek amacıyla alınan hisse senetlerinin türü ne olursa olsun %2,5 oranında zekâta tabi olacağına görüş birliğine varmışlardır.

Ticaret maksadıyla değil de, sadece yatırımcı sıfatıyla hisselerin yıllık kârından (temettu) yararlanmak için hisse senetleri alınmışsa bunların gelirlerinin de zekâta tabi olacağı ittifakla kabul edilmiştir.

Hisse senetlerinin türü ne olursa olsun ve ne maksatla elde bulundurulursa bulundurulsun kıymetli evrak olarak %2,5 oranında zekâta tabi olup olamayacağı ve temettu için elde bulundurulan hisse senetlerinin kârından ne nispette zekât verileceği ihtilaf konusu olmuştur.

Âlimlerimizin bir kısmı bu temettunun –diğer şartlar da gerçekleştiğinde- %2,5 oranında zekâta tabi olması gerektiğini savunmuş, bazıları da sınaî şirket hisse senetlerinin kendileri zekâttan muaf olmakla beraber gelirlerinin 1/10 veya 1/20 nispetinde zekâta tabi olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Hisse senetleri, türleri ne olursa olsun, sermaye piyasalarında alınıp-satılmak ve bu surette ticareti yapılmak amacıyla alınmış ise, vücup tarihinde sermaye piyasasındaki değer üzerinden %2,5 oranında zekâta tabi olmalıdır. Çünkü hangi türlü mal ticareti yapılmak için elde bulunduruluyorsa, o mal ticaret malları zekâtı hükümlerine tabidir. Bu hususta –zekât kapsamını daraltanların dışında- farklı görüş ileri süren olmamıştır. Buna göre spekülâtör sıfatıyla sermaye piyasalarında hisse senedi alıp satanlar –ticaret sektöründe çalışan her mükellef gibi- hisse senetlerinin piyasadaki değerleri üzerinden, nisap ve yıl geçme (havl) şartları gerçekleşince %2,5 oranında zekâtlarını ödemeleri gerekir. Çünkü portföy sahibi devamlı bir yatırım için değil, zaman içindeki değer artışlarından yararlanmak yani hisse senetlerinin ticaretini yapmak için onları almıştır. Artık bu hisse senetleri tam bir ticaret metaı haline gelmiştir. Onların neyi ve hangi hakları temsil ettiği düşünülmez.

Eğer hisse senetlerini yatırımcı sıfatıyla elinde bulunduruyorsa, hisse senedinin satın aldığı değeri + gelirinden, o hisse senedini ihraç eden şirketin zekâta tabi olmayan mal varlığını –yıllık bilançodan öğrenerek- çıkarıp, geriye kalan meblağın %2,5 oranında zekâtını vermelidir. Çünkü hisse senedi, yukarıda da açıklandığı gibi, bir ticari

işletmenin tümünün (arsası, binaları, makinaları, demirbaşı, parası, borç ve alacakları v.s.) bütün maddi ve manevi varlığının belli bir parçasını temsil eden bir mülkiyet senedir. Bir şirketin hisse senedini alan kimse, o işletmenin aktif ve pasifindeki her şeye ortak olur. Gerçi hisse senedi hamilleri onları uzun vadeli yatırım yapmak için almış olsalar da, artık hisse senetleri onlar için bir işletmenin aktif ve pasifindeki tüm varlıkları ve hakları tam temsil eden bir belge olmaktan çıkmıştır. Fakat yatırım niyetiyle elde bulundurulduğundan dolayı hala mülkiyet senedi özelliğini korumaya devam ederler. Bu itibarla mülkiyetin satın alınan değeri + gelirinden, zekâta tabi olmayan mal varlıkları çıkarılarak kalan %2,5 oranında zekâta tabi olmalıdır.

Biz, “Sanayi sektöründeki üretim makinalarının zekâtı” konusunda günümüzdeki sanayi sektöründeki faaliyetleri, ticari faaliyetlere kıyas ederek sektörün, zekât hukukundaki yerleşik kurallar dikkate alınarak maliyet hesapları yapıp çıkarıldıktan sonra, duran varlıkları zekâttan muaf tutup dönen varlıkları, net kar ile birlikte %2,5 oranında zekâta tabi kılmanın daha doğru bir kıyas olduğu kanaatına -yerinde serdettiğimiz deliller muvacehesinde- ulaştık. Bu kanaatımız istikametinde yatırımcı hisse senetlerini de ticari, sınaî, yarı sınaî-ticari gibi bir ayırma tabi tutmadan –onları çıkaran firmaların yıllık bilânçolarından öğrenilerek- maliyet hesaplarının ve şirketin zekât dışı mal varlığının hisseye tekabül eden bölümünü zekâttan muaf tutulup, dönen sermaye + gelirlerinin zekâta tabi olması gerektiğine inanıyor, bu sahada da sanayi sektöründeki üretim makinalarının zekâtında varılan sonuçların uygulanması daha doğru olacaktır.²⁰⁸

c. Zekâta İlave olarak Verilen Zorunlu Vergiler ve Zekât:

Zekât ve vergiyi tanımlayarak unsurlarını belirtecek olursak: Zekât: “Allah’ın Kuranda zikredilen sınıflara verilmek üzere farz kıldığı, dince zengin sayılan kimselerin mallarından alınan paydır.” Bu payın maldan çıkarılma işlemine de zekât denir.

Zekât her şeyden önce bir ibadettir. Müslüman bu ibadeti Allahın emrine uyarak, O’nun rızasına kavuşmayı dileyerek gönül hoşnutluğu ve Salih bir niyetle yerine getirmelidir. Çünkü ancak bu şekilde eda edilen zekât Allah katında kabul görebilir.

²⁰⁸ Erkal, **Zekât**, s.186–189

Müslüman zekâtını öncelikle Yüce Allahın emri olduğu için öder, bu ve diğer ibadetleri O'na yakın olma, O'na şükretmek amacıyla yerine getirir, böylece Ahiret hayatının nimetlerine ve cennette Allaha yakın olmaya ehil olur.

Zekâtın unsurlarına gelince; Zekâtın vücup sebebi nisap miktarı artıcı vasıftaki maldır. Rükünü; zekât farzolan maldan zekât borcunu çıkarmak ve onu fakire temlik ve teslim etmektir.

Şartları ise şöyle özetlenebilir; Müslüman, hür, akıllı, baliğ, tabii ihtiyaçlarından fazla artıcı vasıftaki mala tam mülkiyetle Mâlik olan ve bunun üzerinden bir kameri yıl geçen kimselere farzdır. Bu farzın sahih olarak edası için de ehline verilmesi verilirken de niyet edilmesi gerekmektedir.

“Vergi ise; kamu giderlerini karşılamak üzere devletin tek taraflı olarak ve vergileme yetkisine dayanarak kişilerin gelir mallarından aldığı ekonomik değerlerdir.”²⁰⁹

Başka bir tarifte “vergi; devletin kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla fert ve işletmelerden, karşılıksız olarak ve hukuki zor altında aldığı paralardır.”

Bu son tarifte yer alan unsurları kısaca özetlemek gerekirse denebilir ki vergi alma yetkisi sadece devlete aittir, ancak kamu idare üniteleri de devletin devrettiği yetkiye dayanarak vergi koyabilirler.

Vergiyi fertler ve işletmeler hukuki zor altında öderler ve bu ödeme karşılığında devletten herhangi bir hak iddia edemezler. O halde vergiden doğan hukuki ilişki bir alacak borç ilişkisidir. Bir alacak veya borcun meydana gelebilmesi için iki tarafın bulunması gerekir. Vergi ilişkisinde taraflardan biri vergi alacaklısı, diğeri vergi borçlusudur; Her iki tarafın da yetki ve ödevleri kanundan doğar.²¹⁰

Devletin görevlerini yapabilmesi için gelire ihtiyacı vardır, fertlerin kamu faaliyetlerine katılabilmesi, mal ve hizmet üretebilmesi için ihtiyaç duyduğu faktörleri sağlayabilmesi ancak kendisinin yararlanabileceği bazı gelir ve kaynaklarına başvurmasına bağlıdır. Bunlar vergi, para basma, zorunlu borç vs. dir.

²⁰⁹ Erkal, **Zekât**, s.191–192; Akif Erginay, **Vergi Hukuku**, Ankara, 1974, s.42’ den naklen

²¹⁰ Erkal, **Zekât**, s.193 ; Arif Nemli, **Kamu Maliyesine Giriş**, İstanbul 1990, s.108’ den naklen

Günümüzde devletler için en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Sanayileşmiş ülkelerde Devlet gelirlerinin %90-95'ini vergiler sağlamaktadır.

Zekâtın Vergiye Benzeyen Tarafları:

1- Zekât da vergi de icbârîdir.

2-Zekât mükellefi, bu farizayı yerine getirirken kendisi için özel bir menfaat gözetmez. Vergi mükellefi de vergisi karşılığında doğrudan kendisine bir menfaat beklemez.

3-Hem zekâtın hem de verginin mâlî hedefleri yanında, iktisadî, içtimaî hedefleri de vardır.

Zekâtın Vergiye Benzemeyen Tarafları:

1-Herşeyden önce zekât Şârii A'zam Allah tarafından konmuş Tevbe Suresi 9/103. ayeti ile hükme bağlanmıştır. Kıyamete kadar yürürlükten kaldırılmayacaktır. Yürürlükten kaldırılması dahi düşünülemez.

Vergi ise kanunla konur, kanunla kaldırılır. Vergi kanunlarının yürürlüğe girmesi veya yürürlükten kaldırılması şeklinin diğer kanunlardan farkı yoktur.

Vergi kanunları da ya yürürlüğe girdikleri tarihleri metinlerinde belirtmek, ya resmi gazetede yayımlarının izleyen belirli bir zaman sonra yürürlüğe gireceklerini göstermek suretiyle yahut da resmi gazetede yayımlanmalarından 45 gün sonra yürürlüğe girerler.

Vergi kanunlarının yürürlükten kaldırılması usulleri de diğer kanunlar gibidir. Kanunlar ya diğer yeni bir kanunun açık hükmü ile ya da yürürlükte olan bir kanuna aykırı güşen diğer bir kanunun çıkarılması ile yahutta belirli kanunların düzenlendiği bir konunun tamamını düzenleyen yeni bir kanun kabul edilmesiyle yürürlükten kalkarlar. Müddetli kanunlarda, belirli müddetin sona ermesi ile kendiliğinden yürürlükten kalkmış olurlar.

2-Vergi kanunla konup, kanunla kaldırıldığı gibi, onun miktar ve nispetleri de kanunla düzenlenir, gerektiğinde aynı usulle artırılır, eksiltilir. Zekâtın nisap ve nispetleri Allah ve O'nun Rasulu tarafından belirlenmiştir. Bu nisap ve nispetler tarih içinde hiç değiştirilmemiştir. Zekâtın dışında gönüllü ödemeler de vardır. Zekâtın bu unsurlarının değiştirilmesi, onun mali bir ibadet olma özelliğini zedeler.

3-Zekâtın sarf yerleri Tevbe Suresi 60. ayet ile belirlenmiştir. Bunların dışında başka yerlere harcanamaz.

Sonuç olarak zekâtın vergiye benzeyen yönlerini dikkate aldığımızda onun nerelere tahsis edileceği önceden belirlenmiş tahsisî bir vergi olduğu, fertten ferde transfer edildiği zaman hem sosyal güvenlik vergisi veya pirimi, hem de ıvazı mahiyetinde görülebileceğini söylemek mümkündür.

Vergiler genel bütçe gelirleri içinde kaybolacağı gibi, belirli bir gaye için belirli bir verginin de tahsil edilmesi de mümkündür. Eğer bir vergi özellikle sosyal güvenlik gayesine tahsis ediliyorsa bu tahsisi bir vergidir. Zekât işte bu tür tahsisî bir sosyal güvenlik vergisi mahiyetinde görülmektedir.²¹¹

Zekâtın vergiye benzemeyen taraflarını dikkate aldığımızda onun ibadet yönünün ağır bastığını görürüz. Zekâtın bu iki yönünü birlikte mütalaa ettiğimizde zekâta “mâlî-dînî bir vergi” diyebiliriz.

Bugünkü vergilerle zekât, benzeşen ve benzeşmeyen yönleriyle de, birbirinin aynı değildir. Vergiden doğan hukuki ilişki bir borç ilişkisidir. Vergi alacaklısı vergi koyma yetkisine sahip kamu kuruluşları; vergi borçlusu veya mükellef, vergi kanunlarına göre kendisini vergi borcu terettüp eden gerçek veya tüzel kişilerdir. Mükellef bu ödenmesi zorunlu vergi borcunu çıkardıktan sonra zekâta matrah olan servetini hesap edip bu mali-dini bir ibadet olan zekâtını Allah'ın emrine uyarak, O'nun rızasına kavuşmayı dileyerek, gönül hoşnutluğu ve halis bir niyetle yerine getirmelidir.

²¹¹Turan Yazgan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, İstanbul 1987, s.83-84

Zekâta ilave olarak verilen zorunlu vergilerin İslam'daki yeri İslam hukukçuları tarafından tartışılmış olmasına rağmen kabul edilebilir görüş zekâtın yanında vergi de alınabileceğini savunanların görüşüdür.²¹²

Hz. Ömer'in fethedilen topraklara haraç vergisini koyması, zekâtın yanında vergi de konulabileceğinin çok açık delilidir.

1965 yılında Kahire'de akd edilen konferansta da “devletin gerekli gördüğünde vergi koyabileceği fakat bu vergilerin farz olan zekâtı düşürmeyeceği” kararlaştırılmıştır.²¹³

Muhammed Ebû Zehrâ, bu konferansa sunduğu tebliğde “yeni vergilerin zekâta olan ihtiyacı gideremeyeceğini” savunmuştur.²¹⁴

Muhammed Şeltut, “zekât ve vergi ayrı ayrı mükellefiyetlerdir. Vergi ödendikten sonra zekât da ayrıca eda edilecektir,” diye fetva vermiştir.²¹⁵

Sosyal dayanışmanın bir gereği olarak vatandaşlar devletin meşru giderlerine katılmak zorundadır. Devletin nimetlerinden istifade etmek vergi külfetini ödemeyi gerektirir.²¹⁶

Vatandaşlık haklarından yararlanıp devletin koruması altında rahatça mal edinip ticaret yapabilen her Müslüman çeşitli muhasebe oyunlarına girişmeden vergi borcunu ödeyip kalan mallarından şartları gerçekleştiğinde zekâtını da ödemelidir.

d. Alacak Malların Zekâtı

Malın tam mülk olması şartının tabi bir sonucu olarak, bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği veya hangi şartlarda vereceği fakihler arasında tartışma konusu olmuştur.

---

²¹² Heyet, **İbadet ve Müessese Olarak Zekât**, İstanbul 1984, s.240–242

²¹³ M.F. Ahmed ‘Ali, **el-Mevâridü'l-Mâliyye**, Kahire 1972, s.402

²¹⁴ Ahmed ‘Ali, a.g.e., s.177

²¹⁵ M.F. ‘Ahmed ‘Ali, **age**, s.116-117

²¹⁶ Heyet, **age**, s.215–250.

Fakihlerin çoğunluğuna göre alacaklar iki ana gruba ayrılır: 1) Tahsil edileceği umulan alacaklar, yani ödeme imkanına sahip ve borcunu da kabul eden kimsedeki alacaklar zekâta tabidir. Alacaklı, her sene diğer malları ile birlikte bu alacağının zekâtını da öder.

2)Tahsil edileceği umulmayan alacakların ise, ancak elde edilince zekâtı verilir. Elde edilince, geçmiş bütün yılların zekâtı ödenir diyenler de, sadece son bir yılın zekâtı ödenir diyenler de vardır. Hanefî müçtehitlerine göre, elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacağın zekâtı ödenmez.

Hanefî fakihleri, alacağın zekâtı konusunu biraz daha detaylı şekilde ele almışlar ve alacağı üç gruba ayırmışlardır: a-Kuvvetli alacak (deyn-i kavi): Borç verilmiş paralar ile ticaret mallarının bedelleri olan alacaklardır. Bunlar borçlular tarafından inkar edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları da verilmelidir. Fakat mükellef alacağından en az 40 dirheme (yani zekât nisâbının 1/5'i kadar miktar) ulaşmadıkça zekât borcunu ödemek zorunda değildir.

b-Orta kuvvette alacak (deyn-i mutavassıt): Ev kirası gibi zekât mevzuu olamayan bir malın bedelidir. Bu alacakta da geçen senelerin zekât borcu gerçekleşir, ancak zekât borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az 200 dirhem miktarı (nisap miktarı kadar) tahsil etmesi gerekir.

c-Zayıf alacak (deyn-i zayıf): Mal bedeli olmayan –mehir ve diyet gibi- alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tabi değildir. Tahsil edildikten sonra diğer şartların gerçekleşmesiyle zekâta tabi olur.

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerinden hareketle bir özet vermek gerekirse; borçlu kabul ettiği ve ödeme gücüne sahip olduğu için ödenme ihtimali yüksek olan alacağın her yıl zekâtının verilmesi, borçlunun ödeme güçlüğü içinde bulunması ödemeyi kabul etmemesi gibi durumlarda ise elde edildikten sonra alacağın zekatının verilmesi uygun olur.²¹⁷

---

²¹⁷ Erkal, “Zekât”, *İlmihal, DİA*, İstanbul 1998, I, 430-431

15. Bal ve Diğer Hayvan Ürünlerinde Nisap:

Hanefî Mezhebine göre oşür topraklarında elde edilen baldan 1/10 nispetinde zekât alınır. Ahmed ibn Hanbel'de balın zekâta tabi olacağı görüşündedir. İmam Mâlik ve İmam Şâfî'ye göre ise bal zekâta tabi değildir.

Balın zekât Mallarından olduğu görüşünü savunan Hanefî ve Hanbelî Fakihleri, bu görüşlerini konuyla ilgili Hz. Peygamberden rivayet edilen hadislerle “*Bal, arı tarafından bir toprak ürünü olan çiçek özlerinden elde edilir. Hububata zekât farz olduğu gibi bala da farzdır.*” şeklindeki kıyasla delillendirirler. Şâfî ve Mâlikî Mezhebi fakihleri ise “*bu konuda sahih bir haberin mevcut olmadığını, balın süt gibi, bir hayvanın ürünü olduğunu, sütün zekâta tabi olmadığına görüş birliği bulunduğunu, aynı şekilde balın da zekâta tabi olmaması gerektiğini*” ileri sürerler.²¹⁸

Ebû Hanîfe, “*zirai mahsullerin zekâtı bahsinde ele aldığımız görüşüne uygun olarak balda da nisâbın aranmayacağı, balın azından da çoğundan da zekât verilmesi*” gerektiği görüşündedir.

Ebû Yûsuf'a göre, “*kıymeti ölçekle (vesk) ölçülen toprak ürünlerinin en ucuzunun nisap miktarına ulaşmayan (mesela 5 vesk arpa değerine) bal zekâttan muaftır. Bu değer ve bunun üstünde değere sahip olan bal zekâta tabidir.*”

İmam Muhammed'e göre ise “*balda aranan nisap 5 “farak” dır. 1 “farak” ise 36 “ritl” (hem hacim hem de ağırlık ölçü birimidir. Şam ritli 480 dirhem, Bağdat ritli 128 4/7 dirhem ağırlığında)’dır.*”²¹⁹

Fakihlerin saime hayvanın sütünü zekâttan istisna eden, arının balını zekât malları arasında sayan görüşünü tahlil eden “Fıkh’uz-Zekât” adlı eserin sahibi Yûsuf el-Kardâvî şu neticeye varır: “*Süt, üzerinden zekât alınan saime hayvanın ürünüdür. Bal ise zekâta tabi olmayan hayvanın ürünüdür. Bundan anlaşılan: Aslı zekâta tabi olmayan şeyin mahsulüne zekât gerekir.*” Kardavi bu esastan hareketle bala kıyas ederek sırf sütü için

²¹⁸ el-Kardâvî, *age*, I, 474-477

²¹⁹ el-Kardâvî, *age*, I, 481

beslenen hayvanın sütü ve ipek böceğinin ipeği gibi hayvan ürünlerinin de hayvan ürünlerinin de safi gelirlerinden 1/10 nispetinde zekât alınması görüşünü savunur.²²⁰

16.Maaş ve ücretlerde Nisap

Dar anlamda maaş bir hizmet mukabilinde çalışan kimseye verilen aylık ücrettir. Ücret de emeğin ve hizmetin fiyatına satış bedeline denir. Serbest meslek kazançları da geçici veya devamlı olarak her türlü serbest meslek faaliyetlerinden doğan kazançlardır.

Memur maaşları, işçi ücretleri, doktor, mühendis, avukat, terzi, berber gibi serbest meslek sahiplerinin kazançlarının zekâtı konusunda iki görüş vardır: 1-Bu gelirler nisâba ulaşır ve üzerinden bir yıl geçerse %2,5’u zekât olarak verilir. 2-Maaş, ücret ve serbest meslek gelirleri “Mal-ı Müstefad” gibidir. Üzerinden yıl geçmeden zekâtların ödenmesi gerekir. Bir malın zekâta tabi olabilmesi, için üzerinden bir kameri yılın geçmiş olması lazımdır.²²¹

Zekât senede bir kere tahsil edilir. Acaba miras, bağış, mükâfat gibi kişinin mülkiyetine geçen ve zekât şartlarından nisap, hacet-i asliyeden fazla olma gibi şartları taşıyan bir malın zekâtı, kazanıldığı anda hemen ödenmeli midir, yoksa üzerinden bir yılın geçmesi şart mıdır? İşte ikinci maddede maaş, ücret ve serbest meslek kazançları malı müstefad gibidir, üzerinden yıl geçmeden zekâtların ödenmesi gerekir derken bahis konusu edilen husus budur.

Ebû Ubeyd, Hz. Ebû Bekir’in devlet gelirlerinden hak sahiplerine ata (maaş, hisse) dağıtırken onlara üzerinden bir sene geçen malları olup olmadığını sorduğunu, mükellefler müspet cevap verirlerse, dağıttığı maaştan, o malların zekâtını aldığını²²², Hz. Osman’ın da aynı uygulama da bulunduğunu, Hz. Ali’nin “*Kişinin yeni kazandığı malının üzerinden bir sene geçmedikçe, o malda zekât tahakkuk etmez.*” dediğini Abdullah ibn Mes’ûd’un da aynı anlamda fetva vermiş olduğunu rivayet eder.

Bu rivayetleri değerlendiren Ebû Ubeyd, Hulefa-i Raşidin’in devlet gelirlerinden hak sahiplerine dağıttıkları ‘atâdan hemen zekât tahsil etmediklerini, fakat onların zekât

²²⁰ El-Kardâvî, **age**, 484

²²¹ Ebû ‘Ubeyd, **age**,373, (1131)

²²² İbn Mâce, “**Zekât**”, 10 (631,632); Ebû ‘Ubeyd, **age**, 372 (1122,1125, 1126)

tahakkuk eden diğer mallarının zekât borçlarını bu tahsisattan kesmiş olduklarını söyler.²²³

Diğer taraftan kaynaklarımızda İbn Abbas, Mu'âviye ve Ömer ibn Abdulaziz'in yeni kazanılan maldan (mustefad mal) sene geçme şartı aranmadan zekât tahsil ettikleri rivayet edilir. Ancak bu ifade, “*mal nisâba ulaşınca zekâtı verilir veya üzerinden bir yıl geçinceye kadar beklenir, sonra verilir*” şeklinde yorumlanmıştır.²²⁴

Ebû Ubeyd'e göre İbn Abbas'ın konu ile ilgili fetvasında kastedilen toprak mahsulleridir. Yani sene geçmeden zekâtı verilecek toprak mahsulleri zekâttır ki “hasat zamanı” ödenir. Medineliler arazi mahsulüne “Emval” adını verirler. (s. 566) İbn Rüşd ise bu ihtilafın konu ile ilgili sabit bir hadisin varid olmamasından kaynaklandığı görüşünü savunur.

Fukaha çoğunluğu altın-gümüş, para, ticaret malları ve hayvanlarda zekâtın tahakkuk etmesi için üzerinden bir yıl geçmesini şart koşarlar.

İbn Rüşd'ün de işaret ettiği gibi “mal-ı müstefad” in yani miras, bağış, mükafat gibi gelirlerin kazanıldığı anda zekâtının ödenip ödenmeyeceği hakkında sahih bir haber bulunmamaktadır. Bu sebeple maaş, ücret, serbest meslek kazançları gibi gelirler üzerlerinden bir yıl geçince ihtiyaçlar giderilip borçlar düşürüldükten sonra, kalan gelir nisâbı dolduruyorsa %2,5 nispetinde zekâta tabi olmalıdır.²²⁵

B. Fıtır Sadakası Nisâbı:

1. Fıtır: “Fatr” kökünden gelen bir kelimedir. Fatr: İcad etmek, keşfetmek ve yaratmak manalarına gelir; fıtır ise yaratılış, yaratılıştaki temizlik, dini kabul edecek asli temizlik, din kanunu manalarını ifade eder. İstılahta fıtır: Ramazan ayı sonunda, nisâba mâlik olan Müslümanların ödemekle mükellef buldukları vacip sadakadır.

²²³ Ebû 'Ubeyd, **age**, s.372 (1128)

²²⁴ Ebû 'Ubeyd, **age**, 374 (1132-1133)

²²⁵ İbn Rüşd, **age**, I, 456,457; Heyet, **İbadet ve Müessese Olarak Zekât**, 48

2. Fitrenin Nisâbı: En kuvvetli görüşe göre fitre, vacip bir ibadettir. Fitrenin vacip olmasıyla Müslüman'a bir mükellefiyet yükleniyor, demektir. O halde fitre bütün Müslümanlara mı, yoksa sadece zenginlere mi vaciptir? Daha başka bir deyişle fitrede nisâb şartı var mıdır?

Fitrenin dini hükmünde ihtilaf bulunduğu gibi nisâbında da ihtilaf vardır. Bazılarına göre fitre tespit edilen miktarını vermeye gücü yeten herkes için vacip olup, bunun için nisâba mâlik olmak şart değildir. Ebû Hureyre, Ebu'l-Âliye, Şa'bi, 'Atâ, İbn Sirin, Zühri, Mâlik, Şâfiî, İbnu'l-Mübârek ve Ebû Sevr bu görüştedirler.

Bunların da dayandıkları deliller: 1) "Sa'lebe ibn Ebû Suayr'ın babasından rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurdular: *"(Fitir sadakasını,) büyük-küçük, hür-köle, zengin-fakir, erkek-kadın herkes için buğdaydan bir ölçek (olarak) ödeyin. Zengin olanlarınızı Allah takviye eder; fakirlerinize de verdiğiinden daha fazla verir."*²²⁶

2) Fitre malın hakkıdır, malın artması ile artmaz. Binaenaleyh kefaretlerde olduğu gibi, bunda da nisâba itibar edilmez. Kefaretlerde nasıl zenginlik ve sene geçmesi şart değilse, fitrede de bunlar aynen şart değildir. Fitre bu miktarı ödeyebilen herkese vaciptir.

Diğer bilim adamlarına göre ise; fitrede nisap şarttır. Fitre yalnız 200 dirhem gümüş veya bu değerde eşyaya sahip olan kimselere vaciptir. Rey mektebi mensupları bu görüştedirler.²²⁷

Ebû Hanîfe'nin Mezhebine göre bu görüşün dayandığı akli ve nakli deliller şu şekilde özetleniyor: 1) Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Sadakaların en hayırlısı zengin olarak verilir."*²²⁸

2) Fakir sadakanın sarf yeridir. Zekât vermeye güç yetmeyenlerde olduğu gibi, ona fitre vermek vacip değildir. Çünkü din, faydasız bir şeyi emretmez. Fakire sadaka vermeyi emretmekse faydasız bir iştir. Fakir için "bir taraftan alsın, diğer taraftan versin!" diyecek olsak, bu faydasız bir işle uğraşmak olur. (Sadakada zenginliğin şart olmadığını

²²⁶ Ebû Dâvûd, "**Zekât**", 21 (1620); Tirmizî, "**Zekât**", 35 (676)

²²⁷ İbn Kudâme, **age**, II, 695 (1976)

²²⁸ Buhârî, "**Zekât**", 18, Nesâî, "**Zekât**", 53 (2534); İbn Hanbel, **Müsned**, II, 501 (10133)

ileri sürenlerin dayandıkları) İbn Ömer hadisi ise, fitrenin başlangıçtaki keyfiyetine hamledilmiştir. Bu durum sonradan neshedilerek, en hayırlı sadakanın zenginlik halinde verilen sadaka olduğu Hz. Peygamber tarafından beyan buyrulmuştur.²²⁹ Veya İbn Ömer hadisi fitrenin herkes için vacip olduğuna değil de, mendub olduğuna hamledilebilir. Zira hadisin sonunda “Allah zenginlerinizi tezkiye eder, fakirlere ise verdiklerinden daha çoğunu verir” buyruluyor.

“Fitrenin vacip olmasını gerektiren zenginlik ölçüsü, ihtiyaçtan fazla 200 dirhem veya buna denk para ve eşyadır. Bu zenginlik üzerine üç türlü hüküm terettüp eder: a) Zekât almanın haram olması, b) Fitre vermenin vacip olması, c) Kurban kesmenin vacip olması, (Yani fitre nisâbına sahip olan kimsenin, Hanefî Mezhebine göre zekât alması haramdır. Böyle kimselerin hem fitre vermeleri, hem de kurban kesmeleri gerekir.)”

“Mükellef, kendi şahsı için fitre vermek mecburiyetinde olduğu gibi, küçük çocuklardan ötürü de fitre ödemek zorundadır. Bu böyle olduğu gibi, Müslüman’a hizmet için bulundurduğu köle adına da fitre vermesi gerekir. Zira o hem çocuklarının, hem de kölesinin velisi olup, onlara bakmakla mükelleftir.”

“Bir kimse Müslüman kölesinin fitresini vereceği gibi, Müslüman olmayan kölesinin fitresini de vermekle mükelleftir. Fakat imam Şâfî’ye göre Müslüman olmayan kölelerden dolayı fitre vermek gerekmez.”²³⁰

3. Fitrenin Miktarı:

Fitrenin miktarı bütün kaynaklarda belirtildiğine göre yiyecek maddelerine mahsus olup bir ölçek (sa’) dir. Bir ölçek (sa’) ise 1040 dirhem ağırlığına denktir.

Hz. Peygamber tarafından tespit edilen fitre cins ve miktarları hakkında iki türlü rivayet nakledilmiştir: 1) “İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre: *Rasûlullah (s.a.v.) fitreyi köle-hür, erkek-dişi, küçük-büyük bütün Müslümanlar için bir ölçek olarak farz kıldı. Ve bayram namazından önce ödenmesini emretti.*”²³¹

²²⁹ Buhârî, “Zekât”, 18; Müslim, “Zekât”, 94 (1033); Nesâî, “Zekât”, 52 (2533)

²³⁰ Yavuz, *age*, s.254; Serahsî, *el-Mebsût*, III, 103’ dan naklen

²³¹ Buhârî, “Zekât”, 70; Müslim, “Zekât”, 12 (984); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 20 (1611); İbn Mâce, “Zekât”, 21 (1825); Tirmizî, “Zekât”, 35 (675); Nesâî, “Zekât”, 34 (2505)

2) “Ebû Sa’îd el- Hudri’den rivayet edildiğine göre, şöyle demiştir: *Hz. Peygamber devrinde fitreyi yiyecek maddelerinden bir ölçek olarak verirdik. O zaman bizim yiyecek maddelerimiz arpa, kuru üzüm, hurma ve keş yemeği idi.*”²³²

3) “Nesâî’de ise Ebû Sa’îd el- Hudri’den rivayet edilen bu Hadîs-i şerifte şöyle deniliyor: “*Rasûlullah (s.a.v.) zamanında fitre için yalnız arpa, kuru üzüm, hurma, un, keş ve sült** denilen yiyecek maddelerinden bir ölçek fitre verirdik.”²³³

Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber devrinde fitre başlıca yiyecek maddesi olan: Arpa, hurma, kuru üzüm, un (arpa), sült , keş’ ten verilmesi emredildiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber devrinde Medine ve havalisinde buğday mahsulü yiyecek maddesi olarak bulunmadığından, fitre mezkûr yiyecek maddelerine inhisar ettirilmiş bulunup, buğday hakkında kesin bir rivayet mevcut değildir. Buğday fitre verilen yiyecek maddeleri arasına, sonradan ashap tarafından ilave edilmiştir.

Buğdayın fitre miktarı diğer maddelerin değerlerine göre, bir ölçek olarak değil de, yarım ölçek olarak tayin edilmiştir. Bunun sebebi, buğdayın diğer fitre verilecek yiyecek maddelerine nazaran iki misli değer taşımış olması idi. Hurma ve miktarları tespit buyrulan diğer maddeler esas alınmış ve yarım ölçek buğday, bir ölçek hurmaya denk kabul edilmiştir.²³⁴

Buğdaydan verilecek fitre miktarı, İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber tarafından²³⁵ bazı rivayetlere göre Hz. Ömer, bazısına göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ve Hz. Osman tarafından yarım ölçek olarak itibar edilmiştir.²³⁶ Fakat muhaddislerce bu rivayetler zayıf kabul edildiğinden²³⁷ bu hususta rivayet edilen esas şu Hadîs-i Şerif’e göre, Hz. Mu’âviye tarafından tespit ve tayin edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

“Ebû Sa’îd el-Hudrî’ den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *Biz fitreyi Hz. Peygamber devrinde yiyecek maddelerinden bir ölçek; hurmadan bir ölçek, arpadan bir*

²³² Buhârî, “**Zekât**”, 74; Müslim, “**Zekât**”, 14 (984)

* Bir çeşit kabuksuz arpa.

²³³ Nesâî, “**Zekât**”, 38-43 (2512-2518)

²³⁴ Yavuz, **age**, s.254

²³⁵ Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 21 (1622); Nesâî, “**Zekât**”, 36 (2508); İbn Kudâme, **age**, II, 58

²³⁶ Ebû Dâvûd, “**Zekât**”, 19 (1614); İbn Kudâme, **age**, II, 58; Şevkânî, **age**, IV, 204

²³⁷ İbnu’l-Humâm, **age**, II, 225,226

ölçek veya kuru üzümünden bir ölçek olarak veriyorduk. Hz. Mu'âviye' nin hilafeti zamanına kadar bu şekilde vermeye devam ettik. Hz. Mu'âviye halife olunca hacca geldi ve minbere çıkarak bir konuşma yaptı. Konuşmasında şöyle dedi: ben iki müdd (yarım ölçek) Şam buğdayının bir ölçek hurmaya (Medine Hurması) denk geldiğini görüyorum. Bundan sonra insanlar onun sözünü kabul ederek buğdaydan (fitreyi) yarım ölçek ödemeye başladılar.” “Ebû Sa'îd diyor ki: Ben ise eskiden yaptığım gibi vermekte devam ettim; Hz. Mu'âviye' nin içtihadına uymadım.”²³⁸

“Yine İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.), fitre için arpa ve hurmadan bir ölçek vermeyi emretti. İnsanlarda buna denk olacak şekilde (sonradan) iki müdd (yarım ölçek) hesap ettiler.”²³⁹

İmam Azam Ebû Hanîfe, bu Hadîs-i Şerîf'e dayanarak *“fitre, buğday ve üzümünden başka bütün yiyecek maddelerinden bir ölçek, buğdaydan ise yarım ölçektir,”* diyor.²⁴⁰ Süfyan-i Sevrî ve İbn Mubârek ile Kûfeli ilim adamları da bu görüşü kabul etmişlerdir.²⁴¹

İmam Şâfiî, Ahmed ibn Hanbel ve İshâk ibn Râheveyh ise buğdayı da istisna etmeyerek *“bütün yiyecek maddelerinden bir ölçeği”* kabul etmiştir.²⁴²

İbn Münzir (v. 319/931): *“Buğdaydan verilecek fitre miktarı hakkında Hz. Peygamber'den sadır olmuş sağlam bir rivayet bilmiyoruz. O zaman Medine'de buğday çok nadir bulunuyordu. Sahabe zamanında buğday çoğalınca ashap yarım ölçek buğdayı bir ölçek arpaya tekabül ettiriyorlardı. Bunlar Müslümanların önderleridir”* diyor.²⁴³

Hz. Peygamber'den buğdayın fitresi hakkında itimada şayan bir rivayet bulunmadığına göre, ister Hz. Mu'âviye ve diğer halifeler zamanında tatbik edilmeye başlansın, isterse buğdayın fitre miktarı, kıymetli oluşuna binaen diğer fitre cinslerine kıyasla iki misli pahalı olduğu için yarım ölçek olarak tayin edilmiştir. Bu muameleye göre Hz.

²³⁸ Buhârî, **“Zekât”**, 4 (19); Müslim, **“Zekât”**, 18 (984); Ebû Dâvûd, **“Zekât”**, 20 (1606); İbn Mâce, **“Zekât”**, 21 (1829); Tirmizî, **“Zekât”**, 35 (673)

²³⁹ Müslim, **“Zekât”**, 15 (984); Tirmizî, **“Zekât”**, III, 35, (675); Nesâî, **“Zekât”**, 30 (2500),

²⁴⁰ İbnü'l-Humâm, **age**, II, 225; Şevkânî, **age**, IV, 204

²⁴¹ Bkz. Tirmizî, **“Zekât”**, 35 (673); Şevkânî, **age**, IV, 205

²⁴² Tirmizî, **“Zekât”**, 35 (673); İbn Kudâme, **age**, II, 652

²⁴³ Şevkânî, **age**, IV, 204

Peygamber devrinde fitre cinsleri olarak tayin olunan hurma, kuru üzüm, arpa, keş ve unun aynı değerde oldukları anlaşılıyor.

Yukarıda kaydettiğimiz Hz. Mu'âviye hadisine dayanarak İmam Azam Ebû Hanîfe, buğdayın fitre miktarını yarım ölçek, diğer imamlar ise öbür maddelerde olduğu gibi bir ölçek olarak kabul etmişlerdir.

Hz. Mu'âviye ve sahabeler devrindeki şartlar günümüzde de bulunacak olsa yani memleketimizde buğday, hurma, kuru üzüm ve arpanın iki misli fiyatında olsa, yine kıymet itibariyle yarım ölçek olarak kabul edilmesi doğrudur. Fakat günümüzde sahabe devrinin tam aksine olarak buğday her yerde bol miktarda bulunduğundan çok ucuz, diğer fitre verilecek maddelerden olan hurma ve kuru üzüm ise buğdaydan beş veya altı misli daha fiyatlıdır. Binaenaleyh hurmaya nispetle fitreye tabi olan buğdaydan yarım ölçek yerine günümüzde bir ölçek verilmesi hakikate daha uygun düşmektedir. Zekâta olduğu gibi fitre verirken de Müslüman, mezkûr yiyecek maddelerinin değerini verebilir.²⁴⁴

4. Fitrede Kıymet Ödemek:

İlim adamları, fitrede yiyecek maddeleri yerine kıymetinin ödenip ödenmeyeceği hususunda ihtilaf halindedirler.

Bazılarına göre, bir kimse hangi mahsulden yiyorsa, mesela buğday yiyorsa onun yerine değer üzerinde başka cins yiyecek maddesi ödeyemeyeceği gibi para olarak o maddenin değerini de veremez. Fitreyi ayn olarak fakire vermek mecburiyetindedir. İmam Şâfî, İmam Mâlik, Ahmed ibn Hanbel ve Ebû Bekir el-A'meş bu görüştedirler.²⁴⁵

İmam Azam'a göre, yiyecek maddeleri yerine bunların değerlerini para veya başka cins eşya ile ödemek caizdir. Çünkü fitreden maksat, fakirin ihtiyacını gidermektir. Yiyecek

²⁴⁴ İbnu'l-Humâm, **age**, II, 229

²⁴⁵ Sahnûn, **age**, I, 357; İbn Kudâme, **age**, II, 665,666; Şevkânî, **age**, IV, 205

maddesini ayn olarak vermekle ihtiyaç giderildiği gibi, değerini vermekle de gideriliyor.²⁴⁶

Fitrenin bedelini ödemek caizdir. Fakirin ihtiyacı olan şeyleri bulması hususunda daha faziletlidir. Çünkü bu, fakirin ihtiyacını temin etmede daha süratlidir. Yiyecek paradan daha faziletlidir. Kıtlık zamanlarında ise kendisini ödemek daha faziletlidir. İmam Ebû Yûsuf bu görüşü savunmuştur.²⁴⁷

Hadîs-i Şerifte buğday, arpa ve benzeri maddelerin beyan buyrulması, o devirde alışverişlerin bu maddelerle de yapılma imkânı bulunmasına binaendir. (Yani o devirde para yerine eşya da mübadele vasıtası olabiliyordu.) Fakat şimdi memleketimizde ve dünyada bütün mallar umumiyetle para ile alınıp satılmaktadır. Para en kıymetli bir maldır. Binaenaleyh fitreyi ondan vermek daha faziletlidir.²⁴⁸

Asrımız âlimlerinden Yûsuf el-Kardavî de konuda şu kanaati belirtiyor: “*Efdal olmasında asıl olan; eğer fakirin lehinde olan yiyeceklerle ödenmesi ise yiyeceklerle ödenmesi, yok eğer bedelinin ödenmesi ise bedelinin ödenmesidir.*”²⁴⁹

“*‘Atâ ibn Ebi Rebâh’ın fitrede eşya yerine para ödediği*” İbn Ebi Şeybe’nin “Musannef”inde rivayet edilmiştir.²⁵⁰

Hz. Peygamberin “fakirleri istemekten müstağni kılın” mealindeki hadisi de buna delalet eder. Fakiri ihtiyaçtan kurtarmak, yiyecek maddeleri ile tahakkuk edebileceği gibi, kıymetlerini vermek daha faziletli olur. Zira fakirin elinde fazla miktarda yiyecek maddesi bulunması, onu bu maddeleri satıp paraya çevirmeye mecbur eder. Hâlbuki kıymetini vermekle ona, kendine lazım olan yiyecek, giyecek ve benzeri ihtiyaçlarını satın alma imkânı verilir.

Daha önce de kaydedildiği gibi, İbn Münzir’in naklettiği şu husus da bu noktaya delalet etmektedir: Ashap yarım ölçek fitre ödemeyi caiz görmüşlerdir. Zira onlar (yarım ölçek)

²⁴⁶ Dâmâd, **age**, I, 229

²⁴⁷ Abdullah ibn Mahmûd ibn Mevdûd el-Mevsilî, **el-İhtiyar li Ta’lîlî’l-Muhtâr**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, I, 124; Dâmâd, **age**, I, 229; Ahmed et-Tahâvî, **Haşiyetüt-Tahâvî ‘alâ Merâkı’l-Felâh Şerhu Nûri’l-İzâh**, Temel Neşriyat, İstanbul 1985, 596

²⁴⁸ Yavuz, **age**, s.258 ; İbn ‘Âbidîn, III, 106’ den naklen

²⁴⁹ El-Kardâvî, **age**, II, 450

²⁵⁰ El-Kardâvî, **age**, II, 448

buğdayı kıymet yönünden bir ölçek hurma ve arpaya denk kabul etmişlerdir. Bu sebeple Hz. Mu'âviye: *“Ben Şam buğdayından yarım ölçeği bir ölçek hurmaya denk olarak görüyorum.”* demiştir.

Sonra bu asrımızda en kolay bir ödeme şeklidir. Hususiyle muamelelerin yalnız para ile icra edildiği sanayi bölgelerinde bu daha kolaydır.

Hz. Peygamber fitreyi iki sebeple yiyecek maddelerinden tayin etmiştir: a) O devirde Arapların elinde para azdı. Fitreyi yiyecek maddesinden vermek, insanlara daha kolay geliyordu. b) Paranın kıymeti ve satın alma gücü asırdan asra değişebilir, fakat bir ölçek yiyecek maddesi böyle değildir. Her devirde fakirin karnını doyurabilir.²⁵¹

5. Günümüzde Fitre nasıl ayarlanmalıdır.

Hz. Peygamberin Fitreyi Arabistan özellikle Mekke ve Medine havalisindeki yiyecek maddelerine göre tayin ettiğini ve sonradan Hz. Mu'âviye ve ashap tarafından yiyecek maddeleri arasına giren buğdayın da bunlara kıyaslanarak kıymet üzerinden hesap edildiğini gördük.

Asrımızda da acaba Arabistan'ın o devirdeki yiyecek maddelerini mi, yoksa her memleketin galip olan yiyecek maddelerini mi esas almak lazımdır? Bu hususta ilim adamları çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. İlim adamların bu babdaki görüşleri üç gruba ayrılmaktadır.

a. Fitrenin, yalnız Hz. Peygamber devrinin yiyecek maddelerinden verilmesini kabul edenler:

Hanefî mezhebi ile Hanbelî Mezhebi ve Ebû Bekir bu görüşü kabul etmişlerdir. Bunlara göre, Hz. Peygamber tarafından açıklanan yiyecek maddeleri bulunduğu takdirde fitrenin bunlardan, yani arpa, buğday, kuru üzüm, hurma ve keş yeğinden verilmesi lazımdır. Şayet bu yiyecek maddeleri bulunmazsa, diğerlerinden verilir.²⁵²

²⁵¹ El-Kardâvî, *age*, II, 448

²⁵² İbn Kudâme, *age*, II, 659; Dâmâd, I,229

İbn Sirin de demiştir ki: Bir kimse buğday, arpa, hurma, sül't ve kuru üzümünden hangisini verirse kabul edilir.²⁵³

b. Fitrenin, herkesin yiyeceği maddelerden verilmesi gerektiğini kabul edenler:

İmam Şâfiî bu görüşü kabul etmiş olup bu konuda şöyle diyor:” Bir kimsenin ekseri yiyecek maddeleri ne ise onlardan fitre vermesi gerekir. Başka cins yiyecek maddelerinden fitre verilmesi mekruhtur.”²⁵⁴

Rasûlullah (s.a.v.)’ in sünnetinde fitre zekâtı kişinin yiyecek maddeleriyle zekâta tabi eşyadandır.”²⁵⁵

“Bir kimse arpa, buğday, hurma, kuru üzüm vesaire gibi muhtelif yiyecek maddelerinden yerse serbesttir. Bunlar arasında dilediği üzerinden fitresini vermesi kifayet eder.”

“Bir kimse buğday yer de üzüm, hurma veya arpa cinsinden fitre verirse bu mekruhtur. Eğer böyle yaparsa, yeniden buğday üzerinden buğday üzerinden fitre vermesi gerekir. Zira Hz. Peygamber devrinde galip olan yiyecek maddesi Medine’de hurma idi. Pek az kimse arpa yedi. O devirde buğday yiyen bulunmadığı veya buğdayın turfanda gibi az bulunduğu anlaşılıyor. Binaenaleyh Hz. Rasûlullah, fitre zekâtını Müslümanlara yedikleri maddelerden farz kılmıştır.”

Bir kimsenin bu gün buğday yiyip de başka cinsten fitre vermesini doğru bulmuyorum. Fakat arpa yiyip buğdaydan öderse bu daha faziletlidir.”²⁵⁶

c. Fitrenin her memleketin galip olan yiyecek maddelerinden verilmesi gerektiğini savunanlar:

Bu görüş İmam Mâlik tarafından kabul edilmiştir. İmam Mâlik bu konuda fikrini şöyle açıklıyor: “Fitre verilecek yiyecek maddeleri (onun yaşadığı devirde) Buğday, arpa, sül't, mısır, pirinç, darı, hurma, kuru üzüm ve keş yemeği olup halkın yaşayış durumuna

²⁵³ Sahnûn, **age**, I, 358

²⁵⁴ İbn Kudâme, **age**, I, 670; Şemseddin Muhammed ibn ebi'l-'Abbâs er-Remlî, **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, III, 122

²⁵⁵ Yavuz, **age**, s.260; Eş-Şâfiî, **el-Üm**, II, 57' den naklen

²⁵⁶ Yavuz, **age**, s.260; Eş-Şâfiî, **el-Üm**, II, 59' den naklen

göre verilmelidir. Mısırlılar için (o devirde) buğdaydan başkasından fitre vermek gerekmediği kanaatindeyim. Zira buğday onların başlıca yiyecek maddesidir. Ancak buğdayın fiyatı artıp halkın yaşama seviyesi arpadan yiyecek seviyeye düşerse ondan verilmesinde bir mahzur görmüyorum.”²⁵⁷

İmam Mâlik fitrede her memleketin galip olan yiyecek maddelerine itibar edilmesi gerektiği görüşünü savunduğu anlaşılıyor.²⁵⁸

İmam Mâlik geçim vasıtası olan yiyecek maddelerinden buğday, arpa, hurma karşılığında diğer toprak mahsulleri ve yiyecek maddelerinden bir ölçek fitre vermenin caiz olmadığı görüşünü kabul etmekle beraber, baklagiller, incir vesaire gibi mahsuller bir memleketin yegâne geçim vasıtası olursa, o takdirde bunlardan da bir ölçek fitre vermek gerektiğini söylüyor.²⁵⁹

Fitrenin nasıl ayarlanması gerektiği konusundaki görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz: Fitre, Hz. Peygamber tarafından o devirde tayin edilen Medine'nin yiyecek maddelerinden verilmelidir. Fitre, herkesin kendi mutfağında harcadığı yiyecek maddelerinden verilmelidir. Fitre, her memleketin galip olan yiyecek maddelerinden verilmelidir.

Mezkûr görüşlerin tenkidi:

Birinci görüşün günümüzde kabul edilmesi biraz güçtür. Zira İmam Şâfiî'nin de beyan ettiği gibi, Hadîs-i şeriflerde açıklanan fitre cinsleri Hz. Peygamber devrinde Medine ve havalisinin başlıca yiyecek maddeleri idi. Bu her devirde her memleketin yiyecek maddelerine şamil olamayacağı için, yalnız Medine ve havalisi ile o devre mahsus idi. Günümüzde de Medine'nin yiyecek maddeleri o devre göre çok değişik olduğu muhakkaktır. Zira dünyanın her tarafından ithalat yapılmak suretiyle yiyecek ihtiyaçları giderilmektedir. Binaenaleyh günümüzdeki yiyecek maddelerinin galip olanlarına itibar etmek daha uygun olsa gerektir. Nitekim buğday, Medine'ye Hz. Peygamber devrinden sonra ithal edildiği için fitre cinsleri arasına sonradan girmiştir.

²⁵⁷ Sahnûn, *age*, I, 357

²⁵⁸ İbn Kudâme, *age*, II, 670 (1965)

²⁵⁹ Sahnûn, *age*, I, 358

İkinci ve üçüncü görüşler birinciye nazaran daha umumi ve geniş hüküm kapsamakta, aklın gerçeklerine daha uygun düşmektedir.

Fitrede her ailenin yiyecek maddelerinin itibar edilmesi akla daha uygun görülmele beraber nasslara aykırı düşmektedir. Zira Hz. Peygamber, her ailenin yiyecek maddesinden değil de, memleketin yiyecek maddelerinden fitre vermeyi emretmiştir. Her ailenin kendi yiyecek maddelerinden fitreyi hesap edeceği hususunda bir kayıt mevcut değildir. Hem bu görüş kabul edilecek olsa, fitre hususunda bir memleket için umumi bir hüküm koymak mümkün olmayacaktır. Adeta herkesin nev'i şahsına münhasır bir fitre kabul edilmiş olacak ve tayin edilme işi de ferdin kendi iradesine ve hesabına bırakılmış olacağından, birçok karışıklıklar ve yanılgılar husule gelerek bu müessese başıboş bırakılmış olacaktır. Buna binaen bu görüşü ikinci derecede nazarı itibara almak zorundayız.

Bizim tercih edebileceğimiz görüş üçüncü görüştür. Yani her memlekette galip olan yiyecek maddeleri tespit edilerek fitre miktarı ona göre ayarlanmalıdır. Ayın olarak verildiği takdirde bunlardan bir ölçek verilmesi gerekir. Yani bir kimse ziraatla uğraşır da elinde bulunan ve yiyecek maddelerinin ekserisini teşkil eden maddelerden bizzat vermek isterse, bu yiyecek maddelerinin değerlerine göre ortalamalarını alarak en ucuzu ile en pahalısı arasında normal fiyatta bir yiyecek maddesinden bir ölçek vermesi gerekir. Fakat kıymet üzerinden vermek isteyen veya buna mecbur olan memleketlerin ahali için para olarak hangi yiyecek maddesi esas alınarak hesap edilecek?²⁶⁰

Günümüzde fitre için itibar edilen yiyecek maddelerinin fiyatları muhtelif olup, aralarında kıyas götürmeyecek kadar farklar vardır. Hâlbuki hadîs-i şeriflerde açıklanan peygamber (s.a.v.) devrinin yiyecek maddeleri fiyat bakımından birbirine denk olarak düşünülmüştür. Zürkani (v.1122/1710), Nevevî'den naklen bu konuda şu açıklamayı yapıyor: “Hz. Mu'âviye ve ona uyanların yaptıkları iş bu konuda içtihat yapılmasına cevaz veriyor. Bu güzeldir fakat nasslar yanında ona itibar edilemez.

Ebû Sa'îd el-Hudrî hadisinde mezkûr eşya kıymet bakımından müsavi idi. Bu, hangi cinsten olursa olsun, bu miktarın verilmesine delalet eder. Buğday ile diğerleri arasında bir fark yoktur. Yarım ölçek buğdayın değer itibarıyla diğer eşyadan bir ölçek yerinde

²⁶⁰ Yavuz, **age**, s.262

kabul edilmesi, buğdaydan başka yiyecek maddelerinin eşit olmasına ve buğdayın o zaman çok pahalı olmasına binaendir.

Ancak bu durumda, her zaman yiyecek maddelerinin kıymetinin birbirine oranla hesap edilmesi gerekir. Böyle olunca da durum değişir, belli bir ölçü koymak mümkün olmaz. Bazı zamanlarda hurmaya göre mesela bir kilo buğday vermek gerekir.²⁶¹

Hz. Mu'âviye'nin hurmaya nispetle buğdaydan yarım ölçek verilmesini kabul etmesinin manası şudur: Hz. Mu'âviye devrinde şayet buğdayın değeri hurmadan iki misli düşük olsaydı, buğdayın fitresi hurmaya göre iki ölçek olarak tayin edilecekti. Ashap bunu aynen tatbik ettiğine ve Ebû Hanîfe Mezhebi de bunu kabul ettiğine göre biz de kıymeti itibar edebiliriz. Günümüzdeki fiyatlar göz önünde bulundurulursa, buğdaydan yarım ölçek vermenin bir manası kalmamıştır. Diğerleri gibi bir ölçek olması gerekir.

Burada şöyle bir mesele ortaya çıkıyor: Hz. Peygamber devrinde fitre verilmesi öngörülen yiyecek maddelerinin (hurma, arma, kuru üzüm, keş sült) fiyatları birbirine eşit idi, Fakat günümüzde eşit değildir. Bunlardan hangisini esas kabul ederek para cinsinden verilecek fitre miktarını tayin edeceğiz. Yoksa rastgele herhangi birini mi seçeceğiz.

Hz. Peygamber devrinde fitre cinsleri değerce eşit olduklarına göre, rastgele herhangi birini seçmek doğru olmadığı gibi, asgari ve azami ölçüler koymak ta esasa uygun düşmemektedir. Zira Hz. Peygamber zamanında fitre için asgari ve azami bir ölçü bahis konusu olmamıştır. Hepsi için belli bir ölçü kabul edilmiştir günümüzde de bu ölçülerde ihtilaf yoktur, fakat paradan verilecek fitrelerde ihtilaflar ortaya çıkıyor. Eşya da belli bir ölçü bulunduğu gibi, kıymet üzerinden hesap ederken de standart bir ölçü bulmak mecburiyeti vardır. Asgari ve Azami ölçü diye bir şey düşünülemez. Ölçülerin tek ve değişmez olması gerekir. Aksi halde ölçü bulmak mümkün olmadığı gibi, azami ve orta derecedeki ölçüleri vermemenin bir manası da olmaz. Zira fitrede asgari fiyat Müslüman'ı mesuliyetten kurtarıyorsa, orta derecede ve azami fiyat hükümsüz kalır ve ferdin vicdanına bırakılmış olur. Hâlbuki fitre miktarının tayininde esas alınan ölçü mecburiyet esasını koyan ölçüdür. Asgari sınır dışında herkes istediği kadar vermekte zaten serbesttir. Bunun için bir ölçü koymaya lüzum yoktur. Binaenaleyh fitrede tek

²⁶¹ Yavuz, **age**, s.263; Askalânî, **Fethu'l-Bârî**, IV, 118' den naklen

ölçü kabul etmek durumu ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz. Esasa daha uygun olması için, günümüzde farklı değerdeki yiyecek maddelerinin fiyatlarını bir noktada birleştirmek gerekiyor. Yeminde keffaretinde olduğu gibi, fakire yiyecek maddelerinin orta derecede değer taşıyan üzerinden fitre vermek en uygun bir yol olsa gerektir. Bunun için de bir memlekette galip olan bütün yiyecek maddeleri tespit edilerek hepsinden bir ölçüğün fiyatı hesap edildikten sonra bunlar toplanarak ortalamaları alınmak suretiyle müsavi duruma getirilmelidirler.²⁶²

Elde edilen neticedeki meblağ, bir Müslüman'ın orta bir şekilde günlük yiyeceğini sağlayabilir. Yemin kefaretilerinde ödenecek miktar da ayet-i kerimenin hükmü gereğince çoluk-çocuğa yedirilen orta derecede bir günlük yiyecek maddesidir. İşte fitre ve yemin kefaretilerinde asgari olarak bu para ödenmesi gerekir ki, Müslüman, mesuliyetten kurtulmuş olsun.

Bu böyle olduğu gibi, bir kimse evinde ekseriyetle harcadığı yiyecek maddelerinin en düşük değerde olanı ile en pahalısını nazar-ı itibara alıp ayn olarak verirken bunların orta değerde olanını vermelidir. Mesela, buğday, nohut, kuru fasulye, kuru üzüm ve hurma cinsinden gıdasını temin eden bir Müslüman, bu maddelerin vasat fiyatlısından bir ölçek vermelidir.²⁶³

C. Kurbanda Nisap:

Hanefî Mezhebine göre Kurbanın vacip olmasının şartları şunlardır: Müslüman olmak, mukim olmak ve nisâba mâlik olmak.

Müslüman olmayan veya seferi halde bulunan kimselere kurban kesmek vacip değildir. Seferi olan Müslüman'a kurbanın vacip olmamasının sebebi, sefer esnasındaki zorluklara binaendir. Kurbanı bulup kesmek ve gereği gibi dağıtmak, çoğu zaman seyahatte olanlar için bir sıkıntı konusu olur. Vaktin geçmesi korkusu ile fevt olma ihtimali de kuvvetlidir. Binaenaleyh, Cuma namazında olduğu gibi, zorluk ve sıkıntıları

---

²⁶² Yavuz, **age**, s.264

²⁶³ Yavuz, **age**, s.266

defetmek için ona kurban kesmek gerekmez. Bu husus aynı zamanda seyahatin önemini de ortaya koymaktadır. Fakat diğer mali ibadetler böyle değildir.²⁶⁴

Kurban kesmenin vücubunda mutlaka zenginliğin nazarı itibara alınması gerekir. Zenginliğin ölçüsü, zekât ve fitrede olduğu gibi ev ve ev eşyası ile yiyecek, giyecek, hizmetçi, binek ve silah gibi asli ve zaruri ihtiyaçlar dışında Hz. Peygamber devrinin parasıyla 200 dirhem gümüş veya 20 dînâr (miskâl) altındır.²⁶⁵ Bu konuda zekâtın nisâbı bahsinde gerekli bilgi verilmiştir. (Bkz. 2.4.1-2)

Tablo 2.4.1 ZEKÂT NİSABLARINDAN YOLA ÇIKARAK ZEKÂT KONULARININ DEĞERLERİNİN KESİRLİ OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI

DEVE	ALTIN MİSKAL	SİĞİR	KOYUN	TARIM ÜRÜNLERİ (SA')	GÜMÜŞ DİRHEM	
1	4	6	8	60	40	DEVE
¼	1	1 1/2	2	15	10	MİSKAL/DİNAR
1/6	2/3	1	1 1/3	10	6 2/3	SİĞİR
1/8	½	3/4	1	7 1/2	5	KOYUN
1/60	4 / 60	1/10	1 / 7,5	1	1/1,5	TARIM ÜRÜNLERİ (SA')
1/40	1/10	3/20	1/5	1 1/2	1	DİRHEM
5	20	30	40	300	200	NİSAP

²⁶⁴ Yavuz, **age**, s.281; Serahsî, **el-Mebsût**, XII, 8 vd. ; Kâsânî, **Bedâyi'**, V, 64' den naklen

²⁶⁵ Yavuz, **age**, s.281; Kâsânî, **Bedâyi'**, V, 64' den naklen

Tablo 2.4.2 ZEKÂT NİSABLARINDAN YOLA ÇIKARAK ZEKÂT KONULARININ DEĞERLERİNİN ONDALIK SAYI OLARAK KARŞILAŞTIRILMASI

DEVE	ALTIN MİSKAL	SİĞİR	KOYUN	TARIM ÜRÜNLERİ (SA')	GÜMÜŞ DİRHEM	
1	4	6	8	60	40	DEVE
0,25	1	1,5	2	15	10	MİSKAL
0,166	0,666	1	1,333	10	6,666	SİĞİR
0,0166	0,066	0,1	0,133	1	0,666	TARIM ÜRÜNLERİ
0,025	0,1	3/20	0,2	1,5	1	DİRHEM
0,125	0,5	0,75	1	7,5	5	KOYUN

Mâliki mezhebine göre, hacılardan başka herkese kurban kesmek gerekir. Hatta kölenin dahi kurban kesmesi icap eder. Mâliki mezhebine göre, kurbanın vücubunda mukim ile misafir arasında bir fark yoktur.²⁶⁶

Şafî'ye göre Mekkeli hacı- taşralı hacı, misafir-mukim, erkek-kız kim olursa olsun, kurban kesebilecek kadar imkânı bulunan herkes için gerekli bir ibadettir. Misafir ile mukim, hacı ile hacı olmayan arasında bir fark yoktur. Eğer birine vacip ise, hepsine de vacip olması, birinden düşerse hepsinden düşmesi gerekir.²⁶⁷

Şafî mezhebi ile Mâliki mezhebine göre kurban kesmek vacip olmadığından vücubu için herhangi bir şart bahis konusu değildir isteyen gücüne göre kesebilir. Nisâba Mâlik olma şartı yoktur.

Hanefî Mezhebine göre ise kurbanda nisâba mâlik olmak şarttır. Nisap, zekât bahsinde açıklandığı üzere 40 koyun, 30 sığır, 5 deve veya Hz. Peygamber devrinde bunların fiyatı olan 200 dirhem gümüş para ile 20 dînâr altındır. Günümüzde toprak mahsullerinin nisâbları ile hayvan Nisaplarının karşılığı, gümüş ve altın paralarda hayli değişmiştir. 200 dirhem karşılığı ile ancak 2 koyun alınabilmektedir.

²⁶⁶ Sahnûn, **age**, III, 73

²⁶⁷ Yavuz, **age**, s.281; eş-Şafî, **el-Üm**, II, 191' den naklen

Eğer kurban nisâbında Hz. Peygamber devrinin para nisâbı olan 200 dirhem gümüş veya 20 dînâr altını esas alacak olursak şu mahzurlar ortaya çıkar:

1) Hz. Peygamber devrinde 200 dirhem veya 20 dînâr para ile 40 koyun satın alınabiliyor ve bu paranın 1/40'ı olan 5 dirhem veya 0,5 dînâr ile de bir kurbanlık koyun alınıyordu. Günümüzde ise bu paranın tümü ile ancak iki veya üç kurbanlık alınabiliyor. Arada 1/20 nispetinde bir fark göze çarpıyor.

2) Bugün 200 dirhem gümüş karşılığı parası bulunup da durum ve şartlar icabı kurban kesmek için koyun bulamayan kimse, daha pahalı bir sığır ya da deve bulup kurban için kendisine ortak da bulamazsa bu para ile zengin sayıldığından, kurban vecibesini ifa etmekte gücü yetmediği şey ile mükellef olması gerekir. Hâlbuki Cenabı Allah hiçbir kimseye gücünün yetmediğini teklif etmez.

Eğer gücü yettiği ölçüde ucuz bir hayvan bulursa mükellef olur değilse kurban ona vacip olmaz, şeklinde düşünecek olursak o zaman 200 dirhem karşılığı parası bulunan bir Müslüman'ın zengin olduğunu söylemenin bir manası kalmaz. Zira bir kimse aynı anda hem fakir hem de zengin kabul edilemez. Ya zengindir, güçlüdür ve bu gücüne binaen mükelleftir veya fakirdir denilebilir.

Hz. Peygamber devrinde bir kimse, kurbanlık için mesela; bir koyun satın aldığı zaman geride 195 dirhem para artıyordu ki, bu para ile 39 koyun alabilirdi. Bugün ise 5 dirhem ile 1 koyun alınmadığı gibi, artan para ile yani 195 dirhem karşılığı olan para ile de 39 koyun alnamıyor. Ancak bir büyük koyun alınabiliyor.

Yine o devirde 200 dirhem para ile zengin sayılan kimse, tanesi 40 dirhem olmak üzere üç yaşında bir deve veya bu semizlikte bir sığır aldıktan sonra geride artan para (160 dirhem) ile dört deve veya dört sığır daha alabiliyordu. Günümüzde ise ne böyle bir sığır ne de deve alnamıyor; bunlar ancak bu paranın üç misli ile alınabiliyor.

Günümüzde 39 koyuna sahip olan kimse Şer'an fakir sayıldığından kurban kesmekle mükellef değildir. Fakat semiz bir koyun değerinde 200 dirhem parası bulunan kimse kurban kesmekle mükellef kabul ediliyor. Böyle bir kimse kestiği kurbanın etinden 39 koyun sahibi olan fakire tasadduk etmesi gerekiyor ki, bunun aklen ve mantıken kabul edilmesine imkân yoktur.

Mezkûr sebeplere mebni kurban kesmekle mükellef tutulacak kadar zengin sayılabilmek için Hz. Peygamber devrinin para nisâbı olan 200 dirhem gümüş veya 20 dînâr altın yerine, en azından 40 koyun ile 30 sığır alınabilecek bir meblağın Kurban nisâbı olarak belirlenmesi uygun olacaktır.

Bu şekilde bir nisap belirlendiği takdirde, bir kimse bu parayla her cins hayvandan tek başına da olsa kurban kesebildiği gibi, geride senenin ekserisinde geçinecek kadar parası da artar. Böylece para nisâbı Hz. Peygamber devrindeki iktisadi vaziyete ve piyasaya nispeten uygun düşmüş olur.

D. Diyet, Hırsızlık Haddi ve Mehir Gibi Diğer Muamelatta Nisap

1. Diyet:

Diyet, sureten yani biçim itibariyle olmasa bile manen kısas demektir. Hem manen hem de sureten kısas, yapılan tecavüz cana kasıt şeklinde ise failin katledilmesi, organlar aleyhinde işlenen suçlarda ise failin de aynı organının kesilmesi şeklindedir. Manen olan kısas ise diyetdir ya da yaranın erş'i yani maddi tazminatıdır.

Diyet Yüce Allah'ın kitabında ve Rasûlullah (s.a.v.)'den gelen sahih hadislerde mevcuttur ve hükme bağlanmıştır: *“Yanlışlıkla olması dışında bir Müminin bir Mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir Mümini öldüren kimsenin Mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğerki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola... (Bu takdirde diyet vermez.)Eğer öldürülen Mümin olduğu halde size düşman olan bir topluluktan ise Mümin bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileri ile aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir Mümin köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”*²⁶⁸

²⁶⁸ Muhammed Ebû Zehrâ, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, çev. İbrahim Tüfekçi, İstanbul 1994, s.523; Nisa, 4/92

Yüce Allah kısas ayetinin sonunda da: “*Ancak her kimin cezası kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (taraflar) hakkaniyete uymalı ve (öldürülen) ona (gereken diyeti) güzellikle ödemelidir.*” (Bakara, 2/178) buyurmaktadır. Bu ayet mağdurun velisinin faili affetmesi halinde kan bedelinin yani bir miktar malın ödenmesinin vacipliğine işaret etmektedir. Kur’an-ı Kerim, böyle bir bedel talep edilirken bunun marufa uygun olmasını ve yapılacak ödemenin de karşı tarafı oyalamaksızın güzellikle olmasını gerekli kılmaktadır.

Sünnete gelince; rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.v.) Yemenlilere bir mektup yazar. Bu mektubun içinde farzlar, sünnetler ve diyetler açıklanmaktadır. Mektupta yer alan ifadelerden birisi konumuzla ilgilidir. O ifadeye Rasûlullah (s.a.v.): “*Cana kasıta diyet yüz devedir.*” buyurur. Bu hadisi İmam Mâlik eseri Muvatta’da, Neseî de Süneni’nde rivayet ederler. İbn Abd’ul-Berr, Rasûlullah’ın yazmış olduğu mektup için: “Bu mektup, siyer âlimleri nezdinde meşhur bir mektuptur ve ilim adamları nezninde o kadar bilinmektedir ki ünü, isnadının ne olduğunu araştırmaya ihtiyaç bırakmaz.” der.

Hz. Ali (kerremallahu vecheh) ihtiyaç esnasında elinin altında olsun diye diyet ahkâmını kılıcının kınında taşırdı.²⁶⁹

Diyetin Miktarı:

Rasûlullah (s.a.v.)’in hadisi diyetin deve ve altın cinsinden miktarını belirtmektedir. Rasûlullah bir hadisinde şöyle buyurur: “*Mümin olan ve katledilen bir kimsenin karşılığında (diyet olarak) yüz deve verilir. Ticaret malı olanlar ise bin miskâl öder.*”²⁷⁰ ve yine Rasûlullah (s.a.v.)’den: “*Dikkat edin! Amd’ül-hata biçiminde maktul olan kamçı ya da sopa ile katledilen kimsenin diyeti yüz devedir.*”²⁷¹ buyurduğu rivayet olunur. “*İbn Abbas rivayet ediyor. Adıyy oğullarından adamın birisi katlolunur. Rasûlullah (s.a.v.) bu adamın diyetini 12.000 dirhem olarak belirler.*”²⁷² Rasûlullah ’tan gelen bu haberler gösteriyor ki diyet üç kalem mal üzerinden zikrolunmuştur. Bunlar deve, altın ve gümüştür. Rasûlullah deve cinsinden yüz deveyi, altın cinsinden bin miskâl altını ve gümüş cinsinden de on iki bin dirhem gümüşi diyet olarak takdir etmiştir.

²⁶⁹ Muvatta’, “‘**Ukûl**”, 1 (1605); Zürkani, “‘**Ukûl**”, 1; İbn Kudâme, **age**, IX, 481 vd.

²⁷⁰ Dârimî, “**Diyet**”, 11,12 (2275, 2276)

²⁷¹ Dârimî, “**Diyet**”, 22 (2294)

²⁷² Dârimî, “**Diyet**”, 11 (2274)

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer bir gün kalkıp şu konuşmayı yapar: *“Haberiniz olsun, deve fiyatları pahalılaştırmıştır. Altını olanlar bin dînâr, gümüşü olanlar on iki bin dirhem, sığırı olanlar yüz sığır, koyunu olanlar bin koyun, elbisesi olanlar da iki yüz elbise vereceklerdir.”* Bu ifadesinden görüyoruz ki Hz. Ömer Efendimiz diyet için ana kriteri deve olarak almıştır ve ifadesinde zikretmiş olduğu diğer mal kalemleri hep devenin baz olarak takdiri esasına göre alınmıştır. Hz. Ömer bu ifadesinde mal kalemlerini sınıf sınıf ayırmıştır ki diyeti ödemek kolay olsun. Hatta elbise bazında iki yüz tam elbiseyi hükme bağlamıştır. Elbise meselesinde, ödenirken kıymetinin bin miskâl altına eşit olmasının mutlaka göz önünde bulundurulması şarttır.²⁷³

Hz. Ömer’in yukarıdaki ifadesi gösteriyor ki kendisi diyet meselesinde asıl kriteri deve olarak anlamıştır ve yine gösteriyor ki diyet Rasûlullah (s.a.v.) zamanında da devenin kıymeti esasına göre belirlenmiştir ve yine ifade bize gösteriyor ki bu takdir yapılırken ana kriter bizzat kıymetin kendisidir. Rasûlullah ’ın ve Hz. Ömer’in zamanında eşyanın maliyetinin ölçüldüğü ana kriter madde altın ve gümüşü. Ve yine yukarıdaki ifadeden anlıyoruz ki bin miskâl altının kıymeti on iki bin dirhemdir. Zira Hz. Ömer bin altını on iki bin gümüşle değerlendirmiştir.

Buraya kadar aktardığımız malumatın ışığı altında diyebiliriz ki diyetin takdirinde asıl kriter devedir. İbn Kudame eseri el-Muğni’de *“İcma yapabilecek ehliyetteki müçtehitler icma etmişlerdir ki diyet konusunda asıl kriter devedir ve bir Müslüman’ın katledilmesi durumunda diyeti yüz devedir.”* der. İbn Kudame’ye göre deve tek başına diyetin takdir edilecek olduğu ana kriterdir. Rasûlullah (s.a.v.)’den varit olan hadis bu esas göz önüne alınarak değerlendirilecektir. Yani diyetin altın ve gümüş üzerinden takdiri devenin kıymetinin o miktarlar üzerinde olmasından dolayıdır. Yoksa altın ve gümüşten her biri müstakil birer kriter olarak zikredilmemiştir. Gerçekten üzerinde icmanın hasıl olduğu nokta, devenin ana kriter olması noktasıdır. Bu noktada ihtilaf acaba altın ve gümüşün de deve gibi iki ayrı kriter olup olmadığıdır.²⁷⁴ Hz. Ömer’in ifadesinden anlaşılan kendisinin asıl kriterin deve olduğu kanaatinde bulunduğudır. Ona göre altın ve gümüş devenin değerine göre takdir edilmişlerdir. Hatta Hz. Ömer bunlarla da yetinmemiş sığır, koyun, elbise gibi başka mal kalemlerini de saymış ve bütün bunları devenin o zamanki kıymetine esas olarak belirlemiştir. Bazı müçtehitlere göre ise diyet kriter

²⁷³ Ebû Dâvûd, **“Diyât”**, 16 (4542); İbn Kudâme, **age**, IX, 483 (6774)

²⁷⁴ İbn Kudâme, **age**, IX, 482 (6774)

alınacak olan mal kalemi üçtür. Bunlar deve, altın ve gümüşdür. Rasûlullah (s.a.v.) bunları zikretmiştir. Rasûlullah 'ın zikrettiği her mal başlı başına diyetin kriteri sayılır.²⁷⁵

Hanbelilerin ekserisine göre diyetle asıl kriter tek başına yukarıda da işret ettiğimiz gibi devedir. Onların bu konudaki delilleri şunlardır:

Birinci olarak Hz. Ömer'in üç kalem malı takdir eden hadisi anlamasıdır. Zira Hz. Ömer altın ve gümüşün devenin kıymetine bağlı olarak belirlendiği kanaatindedir ve bu nedenle o miktarları zikretmiştir. Ve bunları zikrederken ana kriter olan devenin kıymetini karşılığı olarak zikretmiştir ki insanlar Rasûlullah (s.a.v.)'in ana kriter olarak saymış olduğu devenin kıymetini bilmekte şaşırmasınlar. Ve Hz. Ömer ifadesinde beyan etmiştir ki deve ister pahalılaşsın ister ucuzlasın onun Rasûlullah (s.a.v.) zamanındaki kıymeti ne ise o esas alınacaktır. Ve Hz. Ömer kendisi devenin Rasûlullah zamanındaki kıymetini nakden dediğimiz altın ve gümüş cinsinden, ayrıca sığır, koyun ve elbise kalemlerinden teker teker belirlemiştir. Ancak diyet elbise cinsinden verilecek ise yukarıda da ifade olunduğu gibi verilen elbisenin bin miskâl altına eşit olması göz önünde tutulacaktır. Gümüşe gelince, cumhura göre on iki bin dirhem verilecektir. Hanefiler ise on bin dirhem verileceğini ifade etmişler, Şabi'nin Hz. Ömer'den yapmış olduğu rivayeti esas almışlardır. Bu rivayete göre Hz. Ömer, diyeti on iki bin dirhem yerine on bin dirhem olarak belirlemiştir. Çünkü gümüşün kıymeti Rasûlullah (s.a.v.) zamanında on dirhem gümüşün bir dînâr altına eşit olması esasına göre idi. Buna göre bin dînâr altın on bin dirhem gümüş eder. Sonra zekâtta altının nisâbı yirmi miskâl altındır. Bu da iki yüz dirhem gümüş karşılığıdır.²⁷⁶

Gümüşteki bu değerlendirme farklılığı ve Hz. Ömer'den gelen farklı rivayetin nedeni her ayda altına göre gümüş dirhemlerin farklı kıymetlerde olmasından kaynaklanmaktadır. O da dirhemlerin ağırlık ve kıymet açısından birbirinden farklı olması esasına dayanmaktadır. Bazı dirhemlerin kıymeti bir altın dînâr yedi gümüş dirhem esasına bazıları da bundan daha aşağıya başka bazıları da bir altın dînâr on dirhem esasına dayanmakta idi. İşte on dirhem takdiri, kıymeti büyük olan dirheme göre, on iki dirhem takdiri de vasat olan dirheme göre olsa gerektir. Diyetle ana kriterin

²⁷⁵ Ebû Zehrâ, **İslam Hukukunda Suç ve Ceza**, s.526

²⁷⁶ İbn Kudâme, **age**, IX, 473

ne olduğu noktasındaki ihtilafın bir uzantısı olarak diyeti ödemesi boynuna borç olan kimsenin muhayyer olup olmadığı noktasında ikinci bir ihtilafı getirmiştir. Diyette deve, altın ve gümüş kalemlerinin üçü de birbirine eşit şekilde ana kriterdir diyen müçtehitler diyet borcu olan kimsenin bu kalemlerden hangisi öderse borcunu eda etmiş sayılacağını ifade etmişlerdir. Bu müçtehitlere göre mağdurun velileri diyet borçlusunun üç kalem maldan her biri diyet borcunu ödemedede ana esas ve kriterdir ve diyet borcunun ödenmesinde yeterlidir.²⁷⁷

Hz. Ömer (r.a.) Efendimizin sözüne göre devesi olan diyet borçlusu bunu deveden, sığırı bulunan ondan, elbisesi bulunan da elbiseden ödeyecektir. Bundan amaç diyet borcunu ödemedede kolaylık sağlamaktır ve bu hüküm Hz. Ömer'e göre Yüce Allah'ın: *“Ancak her kimin cezası kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (taraflar) hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gerekten diyeti) güzellekle ödemelidir.”* (Bakara, 2/178) ayetinin kavramına dâhildir. Marufa uymak diyet borçlusundan borcunu eda ederken herhangi bir taksir ve kusura düşmeksizin kendisine en kolayı hangisi ise onunla yapacağı ödemeyi kabul etmektir.

Diyette sadece kriter olarak deveyi kabul eden mezhebe göre ise diyet olarak sadece deve ödenir ve diyet borçlusunun deveyi ödemeye gücü yettiği sürece muhayyerliği diye bir şey söz konusu değildir. Diyet borçlusunun deveyi ödeme gücü olduğu sürece deveden başka bir kalem mala dönüp onun üzerinden ödemek caiz değildir. Çünkü deve asıl kriterdir ve deve dışındaki mal kalemleri devenin değerine göre değerlendirilir. Şu halde asıl kriter imkansızlaşmadığı sürece bundan dönülemez. Hanefilere göre ise her türlü vacipte hatta ibadetlerde bile asıldan kıymete geçilebilir ve bizim bu olayımızda da devenin dışında başka bir kalem maldan yapılan ödeme geçerli sayılır. (Bkz. Tablo. 2.5.1)

Diyet nisâbında Hz. Ömerin uygulamış olduğu sözkonusu değişiklikler, nisâbların günümüzün ihtiyaç ve farklılıkları dikkate alınarak yeniden düzenlenebileceğine de işaret etmektedir.

---

²⁷⁷ İbn Kudâme, **age**, IX, 484

Tablo 2.5.1. DİYET NİSAPLARI ARASINDA YAPILAN KARŞILAŞTIRMA TABLOSU

DEVE	SIĞIR	DİNAR	KOYUN	DİRHEM	ELBİSE
30 Binti Mehâd	200	400	2000	8000	
+30 Binti Lebûn		+400		+4000	
+30 Hıkka					
+10 Benî Lebûn					
=100 DEVE	=200	=800	=2000	=12000	
100 DEVE=	100	1000	1000	12000	200
100 DEVE=	600	400	800	4000	

Tablo 2.5.2 DİYET NİSAPLARI ARASINDA YAPILAN KARŞILAŞTIRMA TABLOSU

	DEVE	SIĞIR	DİNÂR	KOYUN	DİRHEM
DİYET.NİSABI	100	200	400- 800	2000	8000- 12000
DEVE	1	2	4- 8	20	80- 120
SIĞIR	½	1	2-4	10	40-60
DİNÂR	¼ -1/8	½	1-2	5	20-30
KOYUN	1/20	1/10	1/5 – 2/5	1	4-6
DİRHEM	1/80- 1/120	1/40 – 1/60	1/20 – 1/30	¼ - 1/6	1

2. HIRSIZLIK HADDİ

Hanefîlere göre hırsızlık nisâbı altında 1 dînâr, gümüşte ise 10 dirhem ve daha yukarıdır. Mâliki, Şâfiî ve Hanbelîlere göre hırsızlıkta haddi gerektiren miktar, altında dînârın ¼' ü, gümüşte ise 3 dirhemdir. Altın ve gümüşün dışında çalınan eşyalarda neyin ölçü alınacağı hususunda ise görüş ayrılığına düşmüşlerdir.²⁷⁸

a. Hırsızlık Suçunda Çalınan Malın Nisâbı:

Bütün hadis ravileri Rasûlullah (s.a.v.)'in bir kalkan değerinde malın çalınması durumunda el kesme cezasını uyguladığını ittifakla rivayet ederler.²⁷⁹ Hz. Aişe Rasûlullah (s.a.v.)'in bir kalkanın bedeli miktarında malın çalınması durumunda el

²⁷⁸ Nasî Aslan, “İslam Hukukunda Hırsızlıkta El Kesmeyi Gerektiren Nisâbın Tespitinde Ölçü (Beşeri Hukukla Mukayeseli)”, *İnönü Üniversitesi D.İ.F. Araştırma Dergisi*, I, Sayı 1, 67; İbn Rüşd, *age*, II, 575,576

²⁷⁹ Müslim, “Hudûd”, 6; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 12; Tirmizî, “Hudûd”, 16; Nesâî, “Kat’u’s-Sârik”, 8-10; İbn Mâce, “Hudûd”, 22; İbn Hanbel, *Müsned*, II 6, 54(4489, 5130);Ebû Zehrâ, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, s.130

kesme cezasını uyguladığını bizlere rivayet eder. Hz. Aişe kalkanın kıymetini dînârın dörtte biri olarak değerlendirmiştir. Yine Hz. Aişe'nin çeyrek dînâr mal çalan hırsızın eli kesilir dediği rivayet olunmaktadır. İşte böylece bütün rivayetler kalkan değerinde bir malın çalınması durumunda el kesme cezasının verileceğini ifade etmektedirler.

Bilginler kalkanın kıymetinin ne kadar olduğu meselesinde birbirleriyle ihtilaf etmişlerdir. Ekseri yani çoğunluk bilginlere göre bir kalkanın değeri Müminlerin annesi Hz. Aişe'nin zikrettiği gibi çeyrek dînârdır. Fakat Hanefî bilginler 10 dirhemden daha aşağı bir malın çalınması durumunda el kesme cezasının uygulanmayacağı görüşündedirler. Onlar bu görüşlerini aşağıdaki delillere dayandırmaktadırlar;

a) İbn Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet olunmaktadır: *“Bir dînârdan ya da on dirhemden daha aşağı malların çalınması durumunda el kesme cezası yoktur.”* O zamanlar bir dînâr on dirheme eşitti. Söz konusu eşitliğin delili ise zekâtın Peygamber (s.a.v.)'in ifadesiyle iki yüz dirhem malda cereyan edeceği. Sahabe iki yüz dirhemi yirmi dînâr olarak değerlendirmişlerdir. Yapılan bu karşılaştırma İbn Mes'ûd'un ifadesiyle Rasulullah (s.a.v.)'den yapılan rivayet ve Hanefîlerin görüşlerinin birbirleriyle uzlaştırılmasıdır. Ve bu İbn Mes'ûd'un bir kalkanın değerini takdiridir.

b) Müminlerin annesi Hz. Aişe'nin kalkanın bedeline çeyrek dînâr biçmesi ve takdir etmesi kendisinin bir içtihadıdır. Sahabenin içtihadı bir başka sahabenin içtihadına hüccet olamaz. Ve bu iki görüş arasında çalınan malın değeri çeyrek dînârdır değerlendirmesi üzerinde herhangi bir görüş birliği meydana gelmiş olmaz.

c) Çalınan malın nisâbı meselesinde çeyrek dînârdan daha fazla bir değer de takdir edildiği ifade olunmaktadır. Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin *“dört dirhemden daha aşağı değere sahip çalınan mallarda el kesme cezası yoktur”* dediği rivayet olunmuştur. İşte kalkanın bedeli ve değerinin takdiri meselesinde meydana gelen bu farklılıktan dolayı el kesme cezası için ihtiyatlı olanı, sahabeden rivayet olunan miktarlar arasında en yüksek (yani en üst) değeri almaktır. İşte sözünü ettiğimiz bu ihtiyat endişesiyle hırsızlığın nisâbını on dirhem olarak takdir edilmesi gerekir. Bundan da öte on dirhem değerinde bir malın çalınması durumunda el kesme cezasının uygulanacağı yolunda sahabenin ittifakı vardır. Bu da ancak nass ile bildirilirse sabit olur. O halde ihtiyatlı olanın sahabenin ittifak ettikleri değeri almak ve ihtilaf ettiklerini bırakmaktır. Bu konuda Ebû Bekir er-

Razi şöyle söyler: “*Bu meselede asıl olan şudur; selef fıkıh bilginlerinin ve kendilerinden sonra gelen âlimlerin ittifakıyla sabit olduğuna göre el kesme cezası ancak belli bir miktar malın çalınması durumunda gereklidir. Bu miktar daha aşağı düşerse el kesme vacip olmaz. Söz konusu bu miktarın hangi miktar olduğu da ancak Rasûlullah (s.a.v.)’in beyanı ya da sahabenin ittifakı ile mümkündür. Oysa on dirhemden daha aşağı olan değerlerde el kesme cezasının uygulanacağı yolunda herhangi Peygamber buyruğu ya da ittifak vaki değildir. İttifak on dirhem miktarı bir değer çalınmasındadır. İşte bu nedenle biz on dirhemi esas olarak aldık ve bundan daha aşağısını Peygamber emri olmadığı ve ittifak da bulunmadığı için kabul etmedik.*”²⁸⁰

Hanefilere göre; “Mehrin nisâbı”, Rasulullah (sav)’in “ 10 (dirhem)den aşağı mehir yoktur.” hadisi, mahallin (yani sözkonusu uzvun) şerefini göstermenin gereği ve dînî bir hak olması nedeniyle, korunan bir uzvun itlafi dikkate alınarak, “hırsızlık nisâbı” ile istidlal edilmiş ve 10 dirhem olarak takdir edilmiştir.²⁸¹

b. Hırsızlık haddi ile ilgili olarak mezheplerin dayandıkları deliller:

Hanefî Mezhebi:

Hanefîler haddi gerektiren nisâbın 10 dirhem olup bunun da 1 dînâra tekabül ettiğini belirtirler. Hanefîler konuyla ilgili olarak şu hadisleri delil getirirler; ‘Amr İbnü’l-As’ dan rivayet olunan “*Rasûlullah (s.a.v.) hırsızlıkta hadd cezasını ancak bir kalkan ve onun değerindeki eşyalarda uyguladı, kalkanın da o günkü piyasa değeri on dirhemdi.*” Dârekutnî tarafından nakledilen Cabir hadisine göre ise ise “*on dirhemin altındaki şeylerde el kesilmez*”. İbn Mes’ûd’tan rivayet olunan hadiste ise “*El, ancak bir dînâr ya da on dirhem değerindeki şeyler için kesilir.*”

Hanefîlerin delil olarak kabul ettikleri bu hadis hakkında; Dârekutnî ve diğer bazı hadisçiler tarafından “*sahih olmadığı, send zincirinde Haccâc ibn Ertaa’nın bulunduğu, her ikisinin de zayıf ravi oldukları, Haccâc’ın tedlisle meşhur olduğu, Mübeşşir’in ise*

²⁸⁰ Ebû Zehrâ, **İslam Hukukunda Suç ve Ceza**, s.131, ; Cassâs, **Ahkâmu’l-Kur’ân**, II, 416 (İstanbul baskısı)’den naklen

²⁸¹ İbnü’l-Humâm, **age**, III, 206

Metruk olduğu,” nakledilmektedir. Aynı ravi ile ilgili olarak, Buhârî “*Münkerü’l-Hadis*”, Ahmed ise “*Ondan rivayet edilen hadisler yalandır*” demiştir. Başka yollardan da rivayet edildiği zikredildikten sonra, netice de Beyhakî’nin “*Bu hadis bir kere zayıftır*” dediği nakledilir.

Hadisle ilgili olarak Hanefiler tarafından, “*Bu hadisin zayıf olduğu kabul edilmekle beraber değişik yollardan rivayet edildiği, eğer zayıflığı “fisk” dışında başka bir sebeple olursa zayıflık “hasen” e dönüşür*” denilmektedir.

Ayrıca Hanefiler Hz. Ömer’in uygulamalarını delil gösterirler. Buna göre Hz. Ömer, bir elbise çalanın elinin kesilmesini emretti, çünkü elbisenin on dirhem olduğu kanaatindeydi. Daha sonra Hz. Osman bunun sekiz dirhem edeceğini söyleyince Hz. Ömer haddi uygulamaktan vazgeçti. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve İbn Mes’ûd on dirhem üzerinde ittifak ettiler.²⁸²

Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed hırsızın elinin ya on dirhem ağırlığındaki gümüş veya bir dînârın kendisi ya da onun ağırlığındaki altının değeri mukabilinde kesileceği kanaatindeydi.²⁸³

Buna göre çalınan eşya altın ve gümüş dışında bir şeyse, ya bir dînâr altın veya on dirhem gümüşün değeri esas alınır. Çalınan altın ve gümüş paranın vasıflarıyla ilgili olarak Hanefiler şu şartları ileri sürerler: Çalınan dirhem sahte, kalp veya ayarı düşük olmayıp değerli olması gerekir. Nisapta şart koşulan on dirhemden her birinin ağırlığının yedi miskâl olması gerekir. Çünkü Rasûlullah zamanında da ortalama ağırlık böyleydi. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’in de aralarında bulunduğu âlimlerin cumhuru bu görüştedir. Ebû Hanîfe ise nisap için çalınan paranın yedi miskâl olmasını şart koşmayıp, muamelatta revaçta bulunan basılmış dirhemden nisap için caiz olacağı kanaatindeydi. Diğer tarafta nisapta esas olan çalınan şeyin çalındığı zamanki kıymetidir.²⁸⁴

²⁸² Şevkânî, *age*, VI, 188,189; İsmâil ibn Muhammed el-’Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlü’-İlbâs*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1988, II, 368 (3090); Damat, *age*, I, 346; Aslan, *age*, 67;

²⁸³ Aslan, *age*, 68; El-Kurtubî, VI, 161’den naklen

²⁸⁴ Nasi Aslan, *age*, 68; Kâsani, VII. 78’den naklen

Mâlikî Mezhebi:

Mâlikîler hırsızlıkta haddi gerektiren nisâbın altında dînârın dörtte biri, gümüşte ise üç dirhem olduğu görüşündedirler. Konuyla ilgili İmam Mâlik, İbn Ömer'den rivayet olunan “*Rasûlullah (s.a.v.) çalınan kalkandan dolayı hırsızın elini kestiği kalkanın değeri ise üç dirhemdi.*” Ve Hz Aişe'den rivayet olunan “*Hırsızlıktan dolayı el kesme dörtte bir dînâr daha yukarısı içindir.*” hadisleri delil getirilir. İmamı Mâlik'e göre eğer üç dirhem gümüş ile dörtte bir dînâr altının değeri birbirine müsavi olmazsa üç dirhem gümüş esas alınır.

Mesela, hırsız iki dirhem çalsa, bu da dörtte bir dînâra karşılık gelse hırsızın eli kesilmez. Çünkü İmam Mâlik altın ve gümüşten her birini müstakil olarak asıl kıldı. Altın ve gümüşün dışındaki eşyalarda ise üç dirhemi ölçü alır; eğer çalınan mal üç dirhemden pahasına ulaşıyorsa hadd uygulanır, yoksa uygulanmaz. Bazı âlimlerin, İmam Mâlik'ten rivayetlerine göre: Bir beldenin parasına bakılır, eğer galip olan altın ise dörtte bir dînâr ölçü alınır yok eğer galip olan gümüş dirhem ise üç dirhem esas alınır. İmam Mâlik'e isnad edilen bu son görüş ile altın ve gümüş dışında çalınan eşyanın nisâbı için üç dirhem gümüşün ölçü alınacağına dair yukarıdaki görüşün arasında bir tenakuz görülse de aslında böyle bir tenakuz yoktur. Çünkü İmam Mâlik üç dirhem esas alınır derken, o zaman muamelatta revaçta olan para dirhemdi, dolayısıyla dirhemden ölçü olduğunu belirtti. Bu da son olarak naklettiğimiz altın ve gümüşten hangisi tedavülde daha yaygın ise onun ölçü alınacağına dair görüşle çelişmeyip bilakis birbirini desteklemektedir. Mâlikî âlimlerden Kurtubi ise altın ve gümüş dışındaki malların çalınması halinde Nisap için ölçünün dörtte bir dînâr olduğuna dair görüşün en sahih olduğunu söyler. Çünkü der: “*Hırsızlıkta Nisap için ölçünün dörtte bir dînâr olduğuna*” dair Hz. Aişe'den rivayet edilen hadisin sıhhati üzerinde âlimler müttefiktir.

Şâfiî Mezhebi

Yukarıda belirttiğimiz gibi Şâfiîler de hırsızlıkta el kesmeyi gerektiren nisap miktarının altında dînârın dörtte biri, gümüşte ise üç dirhem olduğu görüşündeler. İmam Şâfiî'de daha önce zikrettiğimiz, Hz. Aişe'den rivayet olunan “*hırsızlıkta Nisap miktarının dörtte bir dînâr olduğuna*” dair hadis ile İbn Ömer'den rivayet olunan “*Çaldığı üç dirhem değerindeki kalkandan dolayı Rasûlullah (s.a.v.) hırsızın elini kesti.*” mealindeki

hadisleri delil göstererek bu iki hadisin birbirini desteklediğini belirtip, Rasûlullah (s.a.v.) devrinde de üç dirhem dörtte bir dînâra mukabil olduğunu, yani on iki dirhem bir dînâr karşılığında sarf edildiğini belirtir.

İmam Şâfiî, “*el kesmenin beş dirhemde olduğunu*” bildiren hadislerin de delil getirdikleri hadislere muhalif olmadığını, zira üç dirhemde kesildiği gibi beş ve daha fazlasında da elin kesileceğini dolayısıyla bir tenakuzun olmadığını ifade eder. Şâfiî, Hanefîlerin delil getirdiği “*el kesmeyi gerektiren nisâbın on dirhem olduğuna*” dair hadisin de zayıf olduğunu ileri sürer.

İmam Şâfiî altın ve gümüş dışındaki malların çalınması durumunda ölçünün dörtte bir dînâr altın olduğunu söyler. O, bu konuda Hz. Aişe’den rivayet olunan hadise istinad eder. Kalkanın değeri hususunda üç dirhem, beş dirhem ve on dirhem olduğuna dair görüşler mevcut olup, ihtilaf edildiğinden dolayı İbn Ömer’in rivayetini terk eder. Kalkanın değerinin üç dirhem olmadığı hususunda İbn Ömer’e, Abdullah ibn Abbas ve birçok sahabe muhalefet etmiştir.

Yukarıda İmam Şâfiî, Rasûlullah devrinde üç dirhem gümüşün, dörtte bir dînâra müsavi olduğunu söylemişti. Şayet dengeler değişse ve altın ile gümüşün bu miktarları birbirine değer itibarıyla karşılık gelmesi burada dörtte bir dînâr ölçüdür. Dörtte bir dînâra müsavi olmadığı sürece üç dirhem gümüşten dolayı el kesilmez.

Daha sonraki Şâfiî âlimler de hırsızlıkta nisâbın ölçüsü olarak dörtte bir dînârı esas alırlar. Eğer bir kimse dörtte bir miskâl hılas (ateşle özü hulasası alınmış altın) dînârı çalsa, Şâfiî âlimlerden bazılarının göre hadd uygulanmaz. Gerekçe olarak da Rasûlullah ’ın nisâbı dörtte bir dînâr olarak tayin ettiğini ileri sürerek, hılasın değerinin de bundan az olduğunu söylerler. Şâfiîlerin cumhuruna göre ise hadd uygulanır. Çünkü derler, her ne kadar hılas revaçta olmasa da ona dînâr ismi itlak olunmaktadır.

Hanbelî Mezhebi

Hırsızlıkta el kesmeyi gerektirene altın ve gümüşün nisâbı hususunda Hanbelîler de Mâliki ve Şâfiîlerle görüş birliği içerisindedir. Altın ve gümüş dışındaki çalınan eşyaların nisâbı hakkında ise Ahmed ibn Hanbel’den farklı rivayetler mevcuttur. Bir rivayette üç dirhem ölçüsü esas alınır; bir rivayete göre ise dörtte bir dînâr ve üç

dirhemden hangisinin değeri daha az ise o esas alınır. Diğer bir rivayete göre ise ya dörtte bir dînârın değeri veya üç dirhem gümüşün değeri ölçü alınır. Son görüş maslahata daha uygun görülmektedir.

İbn Kudâme, mezhep olarak delillerinin İbn Ömer'den rivayet olunan "*Rasûlullah (s.a.v.)'in üç dirhem değerindeki kalkanı çalan adamın elini kestiğine*" dair hadisin olduğunu belirterek, bu hadis hakkında âlimlerin ittifakı olduğunu söyler. Diğer eşyalarda Nisap miktarı olarak Ahmed ibn Hanbel'e izafe edilen, yukarıdaki rivayetler arasında ölçünün üç dirhem gümüş olduğuna dair rivayeti tercih eder. Sebep olarak da kalkana nasıl ki gümüşle değer biçilmişse diğer eşyalarda gümüşle değer biçileceğini söyler. Burada da görüldüğü gibi İbn Kudame değer birimini göz önünde bulundurmakta, o zamanki muamelatta geçerli olan kıymet birimi gümüş olduğu için gümüş üzerinde ısrar etmektedir. Ayrıca burada çalınan şeyin çalındığı andaki değerine itibar edileceğini belirtir. Buna göre, bir kimse bir Nisap miktarı eşyayı çalsa, çaldıktan sonra da onun kıymeti azalsa ona hadd uygulanır.

Nisap miktarında, ölçü olarak altın ve gümüşün özellikleri ile ilgili şu açıklamayı yaparlar: "*Haddi gerektiren dînâr saf ve kalıba dökülmüş olup içerisinde büyük oranda katıntı olmamalı ve alaşım halinde bulunmamalıdır. Kalıba dökülmemiş altınlar dörtte bir dînâr ağırlığında olursa hadd uygulanır. Çünkü dînâr bir ağırlık ölçüsü olup toplam yedi dînâr on dirhem ağırlığındadır. Bu, Rasûlullah devrinde böyleydi, daha sonra da değişmedi. Dirhemler değişti, daha sonra dirhem yedi miskâl olarak ayarlandı. Haddin gerektiği dirhem de bu ölçüdeki dirhemdir. Bunun da kalıp halinde olup olmaması değişmez, üç dirheme ulaşması için yeterlidir.*"

Hırsızlık Haddi Nisâbı Konusunda İbn Hazm'ın Görüşleri:

İbn Hazm "*hırsızın elinin dörtte bir dînâr ve daha yukarısı için kesileceğine*" dair hadisle, altının hükmünün ayetin umumundan çıkarıldığını belirtir. Ancak buradaki dörtte bir dînârın Mekke veznine göre olup bunun da ortalama yirmi buçuk arpa tanesi ağırlığında olduğunu söyler. Bu altının ise saf olması gerektiğini belirtir. Altın dışındaki çalınan mallarda, Nisap miktarına ölçü olarak Hz. Aişe'den rivayet olunan "*Rasûlullah devrinde hırsızın eli ancak zırh veya kalkan değerindeki şeyler için kesildi. Bu ikisinden her biri de kıymetliydi. Rasûlullah devrinde değersiz şeyler için el kesilmedi.*" İbn

Hazm bu hadise istinaden Nisap miktarının yaklaşık bir zırh veya kalkan değeri olup bunun altındaki şeylerin hiçbir kıymet ifade etmeyeceğini ve haddinde lazım gelmeyeceğini belirtir. Ayrıca kalkan ve zırhın birlikte zikrolunup bunların sadece birinin kıymet ifade etmeyeceğini söyler. İbn Hazm, gümüş hususunda da herhangi bir açıklama yapmamaktadır.

c. Hırsızlık Haddi Nisâbı Konusunda Mezheplerin Görüşünden Sonra Çıkarılan

Sonuç: Hırsızlıkta el kesme cezasını gerektiren nisâbın, altın olarak dînârın dörtte biri olduğunda Cumhur ittifak etmiştir. Fakat bu miktar altın çalındığı an geçerlidir. Konuyla ilgili Hz. Aişe'den nakledilen hadis, Buhârî ve Müslim'in sahihi ile diğer birçok sahih hadis kitaplarında nakledilmiştir. Hanefilerin nisapta ölçünün bir dînâr altın veya on dirhem gümüş olduğuna dair delil getirdikleri hadis, İbn Abbas'dan rivayet olunup hadisi Ebû Dâvûd nakletmektedir.

Gümüşle ilgili nisap miktarındaki ihtilafın temeli ise çalınan kalkana biçilen değerden kaynaklanır. Burada cumhur, İbn Ömer'in kalkana biçtiği üç dirhem kıymeti esas alırken, Hanefiler İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'ın on dirhem olarak tayin ettikleri kıymeti ölçü alırlar. İbn Abbas ve İbn Mes'ûd'un İbn Ömer'den daha fakih olduğu göz önüne alınırsa, Hanefilerin yaklaşımlarında daha isabetli oldukları görülür. Rasûlullah zamanında, on dirhem bir dînâr kıymetinde olduğunu daha önce zikretmiştik. Şu anda hangisi ölçü alınacak altın mı, gümüş mü? Altın ile gümüşün nisaptaki muayyen miktarlarının değerleri arasında bir dengesizlik çıktığında hangisi esas alınacak? Aynı şekilde altın ve gümüş dışındaki eşyalarda ölçü ne olacak? Bu konuda mezheplerin görüşlerine arz ettik. Şu kadarını belirtelim ki bu konuda altını ölçü alanlar bunun hadiste bizzat belirtildiğini, gümüşü ölçü alanlar ise gümüş dirhemini kendi devirlerinde revaçta olup, eşyaya dirhemle kıymet biçildiğini gerekçe gösterirler. Özellikle Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'in revaçta olan gümüş paranın tercih edileceğine dair görüşü bunu teyit eder. Ancak altının miktarı hususunda Hanefiler, bunun tespitinde çalınan kalkana biçilen kıymet ile Hz. Ömer'in uygulamalarını delil getirirler. Bu veçhile onlar daha çok pratiğe dayanmaktadırlar.

Dörtte bir dînâr veya bu değerde eşya çalan kimseye, haddin uygulanmasındaki şüphe, bir dînâr veya kıymeti eşya çalan kimseye uygulanacak had cezasındaki şüpheden fazladır. Yani bu konudaki sınır aşağı tutulduğunda şüphe daha da fazlalaşmaktadır.

Hadler ise şüphelerle kalkar. Bu durumda Hanefîlerin görüşü daha itiyatlıdır. Netice olarak, altın ve bunun dışındaki eşyaların çalınması durumunda nisap miktarı olarak ölçü bir dînâr (bir miskâl altın) yani dört buçuk gram altın veya bunun değeri olmalıdır. Bunun dışındakiler hukuki manada el kesme cezasını gerektirmez. Fakat çalınan şey Nisap miktarına ulaşmamışsa, bu hırsızlığı yapan kimsenin cezasız kalacağı manasına gelmez. Ancak verilecek cezayı, ta'zir cezaları kapsamında mütalaa etmekte fayda var.

Hâsılı, beşeri hukukta çalınan şeyin azlığı ve çokluğu verilecek cezaya tesir etmesi yanında standart bir cezanın verilmesinde ölçü olarak belirli bir nisâbın tayinine de gidilmemiştir. Oysa İslam Hukukunda, el kesmeyi mucip kılan hırsızlık suçu için objektif ve nesnel bir nisâbın belirlendiğini görmekteyiz.²⁸⁵

3.a. Evlilikte Mehrin Nisâbı:

İslam Hukukunda Mehrin Miktarı: Bunun en üst sınırı için muayyen bir miktar yoktur. Asgari sınırı hakkında ise müctehidlerin ihtilafı vardır. Şöyle ki: Hanefîlere göre; mehrin en az miktarı, 10 dirhem gümüşdür. Gerek basılmış olsun ve gerek olmasın, bu miktardan az mehir olarak adlandırılmaz. Adlandırılacak olursa 10 dirhem miktarına tamamlanması gerekir.²⁸⁶ Ebû Hanîfe “10 dirhemden daha az mehir yoktur.” hadisini delil olarak getirdi. Tıpkı hırsızın elinin kesilmesinde olduğu gibi, kendisiyle bir uzvun mübah olması için takdir olunan en az miktardır.²⁸⁷

Sa'îd ibn Cübeyr, en-Nehâî, ibn Şübrüme, Mâlik ve Ebû Hanîfe mehrin en azında ihtilaf ettiler. Mâlik ve Ebû Hanîfe dedi ki: “En azı hırsızın elinin kesildiği miktardır”. İbn Şübrüme 5 dirhem, en-Nehâî 40 dirhem veya 20 dirhem veya ritil altın; Sa'îd ibn Cübeyr ise 50 dirhem demişlerdir²⁸⁸

Mâlikilere göre; mehrin en azı halis altından bir dînârın ¼ ü, halis gümüşten de 3 dirhemdir veya bunların kıymetlerine denk bir maldır.

²⁸⁵ Nasi Aslan, **age**, 72

²⁸⁶ İbnu'l-Humâm, **age**, III, 206.); İbn Kudâme, **age**, VIII, 5 (5551); Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuku İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhîyye Kamusu**, II, 116, İstanbul 1975

²⁸⁷ Şevkânî, **age**, VI, 189

²⁸⁸ İbn Kudâme, **age**, VIII, 5 (5551)

Bu miktardan aşağı bir mehir ile nikâh akdedilir, münasebet da vuku bulmuş olursa zevce, mehri bu miktara tamamlar. Fakat münasebet vuku bulmamış, koca da mehri bu miktara tamamlamaya razı olmamış olursa nikah feshedilir.

Mehri düşürme şartı ile yapılan bir nikâh fasittir. Binaenaleyh münasebetten önce feshedilir, münasebet olması durumunda ise mehri misil lazım gelir. Fakat sahih bir mehir olarak adlandırılması ile nikâh akdedildikten sonra koca mehrini düşürse nikâh fasit olmaz.²⁸⁹

İmam Şafi'ye, İmam Ahmed'e, Sevrî'ye, Dâvûd-ı Zahiri ile İbn Ebi Leyla'ya göre; mehrin belirlenmiş bir miktarı yoktur. Her mal olan şey, az olsun çok olsun mehir olabilir. Alışverişte bedel, kiralamada ücret olan her şey –gerek aynı bir mal ve gerekse hizmet ve fayda kabilinden bulunsun –mehir olarak adlandırılabilir.²⁹⁰

Hanbelilere göre; Mehrin en azı ve en çoğu belirlenmemiştir. Aksine mal olan her şeyin mehir olması caizdir. Bu görüşte olanlar: Hasen, 'Atâ, 'Amr ibn Dînâr, İbn Ebi Leyla, es-Sevrî, el-Evza'î, el-Leys, eş-Şâfiî, İshâk, Ebû Sevr, Dâvûd ve Sa'îd ibn Müseyyebdir. Sa'îd ibn Müseyyeb kızını iki dirheme nikahladı ve dedi ki: Şayet mehir bir kırbaç dahi olsa ona helal olurdu.²⁹¹ Bununla beraber İmam Ahmed'e göre; mehrin 10 dirhemden az olmaması müstehaptır. 400 Dirhem kadar olması ise mesnundur. Bundan daha fazla olmasında bir beis yoktur. Şu kadar var ki mehrin düşük tutlması müstahsendir.²⁹²

b. Müt'anın Nisâbı:

Müt'anın tayininde müfta bih kavle göre; karı kocanın durumları (yani servet dereceleri) nazarı itibare alınır. Binaenaleyh iki taraf zengin ise en yükseğinden, fakir ise en düşüğünden ve orta halli ise ortalamasından verilir. İki, taraf zengin de olsa, mut'a mehri mislin yarısından fazla, fakir de olsalar 5 dirhemden eksik olamaz.²⁹³

²⁸⁹ Bilmen, **age**, II, 116

²⁹⁰ İbn Kudâme, **age**, VIII, 5 (5551)

²⁹¹ İbn Kudâme, **age**, VIII, 5 (5551)

²⁹² Bilmen, **age**, II, 116

²⁹³ Bilmen, **age**, II, 142

4. ZıharKefaretinin Nisâbı:

Öncelikle Zıhar Kefareti : Köle azad etmekten, iki ay oruç tutmaktan veya 60 fakire sabahlı ve akşamı yemek yedirmekten ibaret olmak üzere üçtür.

Köle azadına ve iki ay oruç tutmaya güç yetiremeyen bir muzahir, 60 fakire sabahlı ve akşamı olarak yemek yedirir. Bu yemeğın katık ile buğday ekmeğı olması müstahsendir. Bununla beraber yalnız buğday ekmeğı olması da yeterlidir. Fakat arpa ve darı ekmeğı olduğu takdirde, katık da bulunmalıdır.

Bir fakire 60 gün yemek yedirmek de yeterli olur. Kefaret için bizzat yemek yedirmek caiz olduğu gibi, 60 fakire birer sadakai fitr miktarı bir şey vermek de caizdir. Bu şey yarım sa' buğday veya bir sa' arpa olabileceğı gibi, bunların bu miktar unları, kavutları veya bu miktar kıymetleri de olabilir.

Bir fakire bu nisbette 60 gün yemek yedirmek veya karşılığın ı ödemek de kâfidir. Fakat bir fakire altmış günlük yemeğı birden sunsa veya verse, yalnız bir günlük yemek yerine geçer.

120 fakire bir günde bir defa yemek yedirilirse yeterli olmaz. Bunlardan en az 60 fakire bir defa daha yemek yedirmek icab eder. Velew ki bir günde olsun. Çünkü her halükarda fakirlere iki vakit yemek yedirilmesi gerekir. Bu iki vakit, sabahlı ve akşamı olabileceğı gibi yalnız sabahları veya akşamları da olabilir. Elverir ki her fakire, iki sabah veya iki akşam yemek yedirilmiş olsun. Bir fakire sabahleyin zeval vaktine kadar iki defa yemek yedirmek de yeterli olur.²⁹⁴

5. Nafakada Nisap:

Nafakanın sebepleri, evlilik, yakınlık ve mülkten ibarettir. Kadınların nafakaları kocalarının üzerinedir. Kadınlar gerek fakir ve gerekse zengin olsun olsunlar.

Kadınlar ile baliğ olmayan çocukların nafakaya hak kazanmaları için nafaka vermekle mükellef olanların zenginliğı şart değildir. Bu nafakayı temin etmesi gerekir. Temin etmezse zimmetine taalluk etmek üzere borç isteme yoluyla bu nafaka temin edilir.

²⁹⁴ Bilmen, *age*, II, 319-320

Diğer kimselerin nafakaları konusunda ise nafaka vermekle mükellef olanların zenginliği şart koşulmuştur. Bu zenginlikten maksat fitre miktarı mala sahip olmaktır. Yani sadaka almasını haram kılacak miktardır ki, asli ihtiyaçlardan başka en az 200 dirhem gümüş tutarı bir maldır. İsterse artıcı olmasın.²⁹⁵

Asli ve zorunlu ihtiyaçlardan olan şeylerin mevcudiyeti, (yani mesken, lüzumlu ev eşyası, kışlık ve yazlık elbise, lüzumlu kitap ve silah, bir aylık veya bir senelik erzak gibi geçim icaplarından olan şeylerin bulunması,) bir zenginlik teşkil etmez. Binaenaleyh bunlara mâlik olan kimse de, nafakaya müstahak olabilir. Asli ihtiyaçlardan fazla şeyler ise zenginlikten sayılır. Velew ki nafaka cinsinden olmasın bu halde bunlara sahip olanlar, nafaka alamazlar. Bundan kadınlar müstesnadır.

Hâkim nafakada sabit bir şey takdir etmeyebilir, hal ve zamanın icabına göre, miktarı artırıp veya indirebilir.

Hâkim nafakayı mal cinsinden takdir ile, nakit para olarak takdir hususunda muhayyerdir. Nafakanın mal cinsinden olmasından maksat; ekmek un, su, tuz, odun, yağ, mum, sabun, tarak gibi geçim için gereken ve adetten olan şeylerden ve elbise ile meskenden ibarettir.

Hâkim, nafakaları nafaka verecek kimseye kolaylığı sağlayacak şekilde farz ve takdir eder. Mesela: nafaka vermekle mükellef olanlar; gündelik olarak çalışanlardan ise günlük, haftalık ile çalışanlardan ise haftalık, tüccardan ise aylık, çiftçi ise senelik olarak farz ve takdir eder.

Hâkim büyükler için her 6 ayda bir, çocuklar için de her 4 ayda bir kat elbise takdir eder.²⁹⁶

Zevciyyet Nafakası

Zevce nafakasının gıda bakımından çeşitleri: ekmek veya un, tuz, yağ, mum, sabun, odun ve yıkanmak, çamaşır yıkamak, abdest almak için su vs. gibi geçim için lazım gelen şeylerdir. Zevce giysisinin çeşitleri de pardesü, entari, iç çamaşırı, gömlek,

²⁹⁵ Bilmen, **age**, II, 446

²⁹⁶ Bilmen, **age**, II, 447, 448

başörtüsü, müstakil yatak gibi şeylerdir. Hanenin döşemesiyle ilgili diğer levazım ve edevatı da nafakadan sayılır. Fakat kahve, tütün, yemiş gibi asli ihtiyaçlardan olmayan şeyler ve kına, sürme gibi tezyinata müteallik bulunan şeyler ve muayene ücreti, ilaç bedeli gibi şeyler nafakadan sayılmadığından bunları verip vermemekte koca muhayyerdir.²⁹⁷

Yemek gibi elbise hususunda da zaman, mekân, yaygın adetler ve karı kocanın halleri nazarı itibare alınır. Her 6 ayda mevsimlerin değişmesi ile ihtiyaç yenileneceğinden kadına birer kat kışlık ve yazlık giysi veya bunların takdir olunarak kıymetleri verilir. Bununla beraber rızası dahilinde giyime bedel takdir olunarak o yolda hüküm verilse de bilahare kadın bundan cayarak bizzat giyim isteyebilir.²⁹⁸

Eve gelince bu da karı kocanın durumları ile uyumlu ve marufa uygun surette temin edilir. Şöyle ki: şerefli, zengin bir kadın için müstakil bir ev tahsisi gerekir. Orta halli bir kadın için de müştemilatı ile yani: mutfak ve tuvaletiyle beraber müstakil, kilitli bir oda tahsis edilir. Fakir bir zevce için de mutfağı ile tuvaleti ortak kilitli bir oda, “meskeni Şer’î” olabilir. Kadının evi, canı ve malı hakkında emin, içinde kocası ile faydalanmaya güç yetirebileceği bir halde bulunmalıdır. Kadının evi, salih komşular arasında temin edilmelidir. Kadının din ve dünya maslahatlarına yardıma ve kocasının şiddetine engel olan, salih komşular arasında bulunmayan bir ev, “meskeni Şer’î” sayılmaz. İçinde kuyu veya su deposu bulunmaması bir evin bir meskeni Şer’î olmasına bir mani teşkil etmez. Elverir ki koca, sair ihtiyaçlar ile beraber suyu o evde hazır bulundursun.²⁹⁹

Mâlikilere göre zevciyyet nafakası, yemek, giysi ve süknadan ibarettir. Şöyle ki:

1. Yemek hususunda âdete bakılır. Bunun çeşitleri âdete göre takdir edilir, yetecek miktardan fazla istenilemez. Çocuğuna süt veren bir kadının nafakası, kendisine kuvvet verecek derecede artırılır.

²⁹⁷ Bilmen, **age**, II, 449

²⁹⁸ Bilmen, **age**, II, 449

²⁹⁹ Bilmen, **age**, II, 450

2. Kadın için içmesi, temizliği, yıkanması ve elbisesini, kaplarını, yıkaması vs. için su bedeli takdir edilir. Gereken yemek takımı vs. de temin edilir. Fakat helva, meyve gibi ihtiyaçtan fazla olan şeyler takdir edilmez.

3. Zevceye ilaç parası, doktor ücreti verilmesi hususunda iki görüş vardır. Metinlerdeki görüşe göre onları vermek kocaya gerekmez. Diğer bir görüşe göre de koca üzerine bir vecibedir ki, eşini ona sıhhatli durumda iken takdir edilen nafaka bedeliyle tedavide bulunsun.

4. Karı kocanın durumlarına göre senede iki defa kadına giysi takdir olunur. Şu kadar var ki, bir giysi eskiyerek giyinmeye elverişli olmayan bir hale gelmedikçe diğerini vermek gerekmez. Kadına ailesini ziyaret ve düğünlere katılmak için ipekli kumaşlardan yapılmış elbise temini gerekmez. Bazı fukahaya göre kadın eğer zengin bir aileye mensup ise emsali kadınların bezenecekleri şekilde kendisine elbise temini gerekir. Çünkü aksi takdirde kadın âdete nazaran zarar görür. Kullanılması yaygın olan sürme, yağ, kına, tarak gibi şeyleri de temin etmek gerekir. Çünkü kadın bunları terk edince zarar görmüş olur.

5. Eve gelince, bunun da gereken kısım ve konforu kapsamaması gerekir.³⁰⁰

Şâfiilere göre de zevcenin nafakası, kocasına lazım gelir. Şöyle ki:

1. Yemek ile giysi, kocanın durumuna, ev ise kadının durumuna göre temin edilir.

Çünkü yemek ile giysi, temlik suretiyle olur. Bir kimse ise gücünün üstündeki bir şeyi temlik edemez. İkametgâh ise sırf faydalanma için temin edilir, Bunda temlik söz konusu değildir. Binaenaleyh kadının faydalanacağı bir durumda bulunması gerekir.

2. Kadının gıda bakımından nafakası, kocası fakir ise bir müd, zengin ise iki müd miktarıdır. Bir müd, yüz yetmiş bir dirhem ile bir dirhem in yedide üçüne ölçü bakımından denktir.³⁰¹

Bir kocanın fakir olması, asla malı olmamak veya mevcut malı emsaline nazaran yaşayabileceği tahmini hayat süresine paylaştırıldığı takdirde yeterli olmamak suretiyle ortaya çıkar. Paylaşılacak mal her güne bir müdden fazla isabet ettiği halde, 2 müdden

³⁰⁰ Bilmen, **age**, II, 450, 451

³⁰¹ Bilmen, **age**, II, 452

eksik bulunsa 1,5 müd nafaka ile hükmolunur. Fakat bu fazla miktar, 2 müdde baliğ olunca sahibi zengin sayılır, karısına günlük 2 müd nafaka vermekle mükellef olur.

3.Koca takdir edilen nafakayı dane halinde verir. Mamafih bunun öğütülmesi, hamur yaptırılması, pişirilmesi de kocaya aittir. Velew ki zevce bunları bizzat yapmaya alışkın kimselerden olsun. Bu nafakanın un veya ekmek halinde verilmesi veya kıymetinin verilmesi kifayet etmez. Kadın bunları kabule mecbur değildir.

4.Koca, karısına muayyen hububattan başka et, peynir, sebze, yağ, bal gibi şeyleri de temin eder. Ve karısına -itiyat etmiş ise- meyve, kahve, tütün gibi şeyleri ve kışın yenmesi mutad olan balık vesaireyi ve aşurada mutad olan tatlıyı da temin eder. Bunlardan başka zevcenin içmesi, temizliği, yıkanması ve abdest alması için gereken suyu, yemek pişirmek için gerekli maddeleri, zamanın haline göre temin etmek, temizlik için gereken sabun ve alışılmış olduğu şekilde banyo ücretini vermek de koca için bir zorunluluktur. Fakat koca, tezyinata ait şeyleri, ilaç parasını, muayene ücretini temin etmekle mükellef değildir.

5. Kadın, hak kazandığı nafakasını kocasından veya onun naibinden nakit veya eşya olarak alabilir. Fakat gelecek nafakasına bedel olarak hiç birinden nakit isteyip alamaz. Fakat buğday yerine ekmek veya buğday tanesi yerine un alabilir. Çünkü bu şekilde karşılığını almak, faiz sonucunu ortaya çıkarır.

6.Giysiye gelince koca, kendi durumuna ve zamanın, âdetin, mevsimlerin değişmesine göre, karısına yetecek tarzda, her 6 ayda bir kat elbise vermekle mükelleftir. Bu elbise 6 aydan önce şayet kusursuz eskiyecek olsa yenisini vermek icap etmez. Evin normal olan sergisi de giysiye tabidir.

7. Eve gelince bu da kadının haline göre temin edilir. Bu gerek kocanın mülkü olsun ve gerek kira ile tutulmuş olsun eşittir.³⁰²

Hanbelîlere göre; kadınların nafakaları yemek, giysi, evden ibaret olmak üzere, üç nev'e ayrılır. Şöyle ki;

---

³⁰² Bilmen, age, II, 452,453

1.Koca, karısının nafakası için emsaline yetecek miktar ekmek ve katık temin eder. Haftada iki defa birer rıtlı Irakî, yani takriben 129 dirhem miktarı et verir, nafakayı nakden veya hububat olarak vermek gerekir. Bununla beraber böyle bir şey üzerine karşılıklı anlaşmada bulunmaları da sahihtir. Bu anlaşmadan daha sonra caymaları da caizdir. Bir kadın kocasıyla beraber ikamet ederek birlikte yemek yerse ayrıca nafaka takdir ve ödenmesine hak kazanamaz.

2. Nafaka miktarı şahıslara göre değişir. Hakime göre nafaka miktarı belirlenmiştir, azlık veya çokluk itibariyle farklı olmaz. Gerek zengin ve gerek fakir için vacip olan nafaka, her gün iki rıtlı ekmektir. Bunlar ancak kaliteli ve kalitesiz gibi vasıf itibariyle ihtilaf eder. Çünkü zengin ile fakir, vücudun ayakta durması için gereken yiyecek miktarında eşittirler. Bunlar yalnız kalite itibariyle muhtelif bulunurlar.

3.Kadına gıdası ve temizliği hususunda muhtaç olduğu şeyler ve içmesi, abdest alması ve gusletmesi için kâfi miktar su temin edilir. Fakat zevk için yenilen ve alınan ve vücudun süslenmesine dair şeyleri temin etmek kocası için zorunlu değildir. Bunlar kadına ait şeylerdir. Muayene ücreti ilaç parası gibi... Şu kadar var ki; bir erkek karısının süslenmesini isterse veya zevcesindeki hoşlanmadığı kokunun giderilmesini arzu ederse, bu hususta alınmasına gerek görülecek şeyleri temin etmesi gerekir.

4. Kadın aldığı nafakayı istediği gibi sarf eder. Bundan mesela sadaka verebilir, başkasına bağışlayabilir, borç verebilir. Yeter ki bedenine zarar verecek, kendisini aç bırakacak bir şekilde tasarruf etmesin. Böyle zararlı bir şekilde tasarruf edemez. Çünkü bu kocanın da haklarına tesir eder.³⁰³

5.Kadına her sene başında haline göre bir kat elbise verilir. Çünkü adet olan budur. Elbise bu müddet içinde emsali gibi eskiyecek olursa başka bir giysi daha verilmesi icap eder. Artık başka verilmez. Kadın aldığı giysiyi kendisine zararlı olacak veya kendisinin tesettürünü, süslenmesini ihlal edecek surette başkasına satamaz, tasadduk edemez.

---

³⁰³ Bilmen, *age*, II, 453

6. Kadına durumuna göre bir ev de temin edilir. Bu ev için gereken sergi vesairenin hazırlanması da gerekir.³⁰⁴

Dört mezhebden hiçbirine göre kadınlar, kocalarının nafakalarını vermekle hiçbir halde mükellef olmazlar. Yalnız Zahiriyye Mezhebine göre zengin olan bir kadın, kendi nefsinin nafkasını teminden aciz olan kocasının nafkasını vermekle mükellef olur. Bilahare kocası zengin olsa da bu nafaka ile kendisine müracaat edemez. Çünkü nafaka birbirine varis olacak kimseler arasında geçerlidir. Kadın ise varis olacıklardan biridir. Şu kadar var ki; köle olan veya nafaka vermeye güç yetirebilen çocukları veya babası bulunan fakir bir şahsın nafakası, karısını alakadar etmez.³⁰⁵

---

³⁰⁴ Bilmen, **age**, II, 454

³⁰⁵ Bilmen, **age**, II, 454

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİSABIN KONULUŞ GAYESİ VE GÜNÜMÜZDE NİSAB KONUSU

A.Temel İhtiyaçlar:

Sözlükte **hacv** ve bu kökten türeyen **ihtiyâc**, “birşeye muhtaç olmak, arzu ve rağbetle meyletmek” anlamına gelir. Arapça’da isim olarak daha çok kullanılan **hacv** de (çoğulu hâcât, havâic) “bir şeye ihtiyaç duyma, ihtiyaç duyulan şey” demektir. Bir şeyin eksikliği ile ortaya çıkan duygu gibi eksikliği hissedilen şeye de ihtiyaç denilmektedir. Fıkıh alimleri ihtiyaç kelimesini genel olarak zarureti kapsayacak bir anlamda kullanmakla birlikte bununla zarurettten aşağı bir derece kastedilir.³⁰⁶

Tamamen nesnel olan zaruret ve tamamen keyfi olan arzudan farklı olarak ihtiyaç itibari bir mahiyet taşır; insanın yaşamak için yemek yemesi bir zaruret olmakla birlikte acıktığında açlığını giderecek kadar bir şey yemesi ihtiyaçtır. İhtiyaç sadece açlığı giderecek herhangi bir şeye yönelikse de açlığı giderecek birden fazla alternatif varsa bunlardan birini yemek arzu ile alakalıdır. Kısaca zaruret, insanın varlığının devamının kendisine bağlı olduğu şeyleri ifade ederken ihtiyaç, insanın hissettiği ve telafi etmediği sürece sıkıntıya düşeceği ve bazı işlerini gereği gibi yapamayacağı eksikleri belirtmektedir. İhtiyaçlar itibari bir esasa dayandığından, sırf ferdî -fizyolojik anlamın ötesinde manevî ve medenî açılardan da toplumun dayandığı normatif esaslar ve toplumsal hayatın şartlarına bağlı olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı dünyevî hayatın devamı için gerekli olanlar kadar dinî hayatın devamı için gerekli olan ihtiyaçlarda birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görülmüş, ancak insanların dünya ile olan ilişkileri dinî esaslar açısından değerlendirilerek bu dünyada mevcut olan şeylerin ne anlamda ve ne ölçüde ihtiyaç olduğu söz konusu edilmiştir. Çünkü belirli bir değer düzenine bağlı insanların gerek insan olarak gerekse bu değerlere bağlı ihtiyaçları esas itibariyle değişmemek üzere bunların karşılanma yolları fiziki, coğrafi ve içtimai çevreye bağlı

³⁰⁶ Rahmi Yaran, “İhtiyaç”, DİA, XXI, İstanbul 2000, s.573

olarak değişmektedir. Bu husus ihtiyaçla doğrudan ilgili hüküm ve içtihadlarda da etkisini göstermiştir.³⁰⁷

Fıkıh usulünde ihtiyaç kavramı çeşitli yönlerden ele alınarak bunun hükümlere etkisi incelenmiştir. İnsanın gerek Allah'la gerekse diğer insanlarla ilişkilerini düzenleyen bütün dinî hükümlerin temel amacı (makasidü's-şeria) kulların dünya ve ahiret mutluluğunun sağlanmasıdır. Bunun gerçekleşmesi için insanların dini-hukuki açıdan göz önünde bulundurulmuş yararları (mesalih) genel olarak "zaruriyyat, haciyat, tahsiniyyat" şeklinde üçlü bir ayrımata tâbi tutulmuştur. "Kemaliyyat, tetimmat, tekemmülat, tezyiniyyat" olarak da adlandırılan son kategori yerine bazı alimler "menfaat, zinet, füzul" şeklinde ve sırasıyla ihtiyaç ötesi arzu edilen şeyleri, lüksü, şüpheli ve haram şeylerden faydalanmayı kapsayan bir derecelendirmeye giderek beşli bir ayırım yapmışlardır. Birinci grupta yer alan yararlar dini ve dünyevi hayatın dayandığı zaruri gereksinimlerdir. İkinci derecedekiler hayatın sıkıntısız sürdürülmesi için gerekli olan ihtiyaçlardır. Bu grupta yer alan ihtiyaçlar karşılanmadığı takdirde mükellefler dini ve dünyevi hayatın sürdürülmesinde zarar görür ve ciddi şekilde sıkıntıya düşerler. Üçüncü gruptaki ihtiyaçlar giderilmediğinde sıkıntıya yol açmamakla birlikte bunların karşılanması hayatın daha rahat sürdürülmesine vesile olur. Bu bakımdan her derecedeki gereksinimler bir öncekinin tamamlayıcısı mahiyetindedir. İhtiyaç genel anlamda, dereceleri farklı da olsa her üç gruba giren bütün gereksinimleri kapsamakla birlikte dar anlamda yalnız ikinci gruptakileri ifade eder. Bundan dolayı bu gruptaki gereksinimler "ihtiyaçla ilgili şeyler" anlamında "haciyat" diye adlandırılmıştır.³⁰⁸

Zekâtın farz olmasının şartlarından biri de elde bulunan malın asli ve zaruri ihtiyaçların dışında kalmasıdır. Keyfi ve lüks harcamalarla israflar bundan hariçtir. Malın zekâtında ayrıca üzerinden bir sene geçmesi şart koşulduğundan³⁰⁹ temel ihtiyaçlar, senelik olarak hesap edilmelidir.

Temel ihtiyaçlar, bir sene müddetle mal sahibine tanınan bir muafiyettir. İslam, mal sahiplerine zarar verilmemesi ve zekâtların muntazam olarak ödenmesi için, bir garanti

³⁰⁷ Rahmi Yaran, "İhtiyaç", DİA, XXI, İstanbul 2000, s.573

³⁰⁸ Rahmi Yaran, "İhtiyaç", DİA, XXI, İstanbul 2000, s.574

³⁰⁹ Tirmizî, "Zekât", 10

olmak üzere malda böyle bir muafiyet sınırı tanımıştır. Buna mal sahibinin sigortası demek de mümkündür.

Sefihane ve keyfi harcamalara meydan verilmeden bütün zaruri ihtiyaçları temin edilen bir Müslüman için, zekât ödemede hile ve sahtekârlık düşünmeye imkân bırakılmadan zekâtın ödenmesi böylece garanti ediliyor. Temel ihtiyaçlar, mal sahipleri için konunmuş adilane bir muafiyettir. Buna geçim indirimi de diyebiliriz. Biz burada nassların belirttiği hükümleri, ilim adamlarının görüşlerinin ışığı altında temel ve zaruri ihtiyaçların nelerden ibaret olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Buhârî ve diğer Sünenlerde Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz temel ve zaruri ihtiyaçlar konusunda şöyle buyurmuştur: *“Müslüman'a atı ve kölesinden dolayı zekât yoktur.”*³¹⁰

At ile köle (hizmetçi)'nin zaruri ihtiyaçtan sayılması, savaşlarda kullanılmalarına ve ev hizmetinde kullanılmak suretiyle, İslam dinince muhterem kabul edilen ve cemiyette köle mevkiinden kurtarılan kadınlara, eski telakkinin tam aksine, onları birer efendi durumuna çıkarmak ve kendilerine yardımda bulunmak düşüncesine binaendir.

Atlarla kölelerden başka zaruri ihtiyaçların tamamını tespit eden bir Hadîs-i Şerif'e rastlanılmamaktadır. Diğer temel ihtiyaçların nelerden ibaret bulunduğunu Hz. Peygamber devrindeki ashabin yaşayışlarını bildiren rivayetlerden ve ilim adamlarının bu bapta ileri sürdükleri fikir ve mütalaalardan öğrenmekteyiz. Şimdi biz bu görüşleri ve rivayetleri kaydettikten sonra günümüzde zaruri ihtiyaçtan sayılabilecek eşya ve maddelerin nelerden ibaret olduğunu tespite çalışacağız.

Buna binaen Hanefî âlimleri demişlerdir ki; bir ilim adamının büyük bir servet kıymetine denk olacak kadar kitapları bulursa, fakat hepsine de ihtiyacı olsa ona zekât verilebilir; ancak ihtiyaçtan fazla, nisâbı dolduracak kadar kitabı bulunduğu takdirde ona zekât verilmez.

Ticaretle uğraşanların da meskenleri, hizmetçileri, yiyecek ve binecekleri ile çoluk-çocuklarının yiyecek ve giyecekleri, ticaret gayesine matuf kullanmadıkları bazı süslü

³¹⁰ Buhârî, “Zekât”, 45; Müslim, “Zekât”, 8; Tirmizî, “Zekât”, 8 (628); Nesâî, “Zekât”, 16 (2467); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 11(1595)

çanaklar, inci, at ve ticaret için olmayan eşyadan israfa kaçmamak şartı ile zekât lazım gelmez. Zira zekâtın nisâbında nema (büyüme) şarttır. Adı geçen eşya ticaret gayesi dışında kullanmak için bulundurulduğu takdirde, büyüme imkân ve maksadı bulunmadığından zekâta tabi değildir.³¹¹

Yukarıda kaydettiğimiz görüşler bize şu noktayı hatırlatıyor: Zekât verilecek fakirlerin hayat seviyelerinin çok düşük olması şart değildir. Hizmetçi tutabilecek seviyede maddi gücü olan bir Müslüman, eğer geçim sıkıntısına maruz kalıyorsa, hizmetçisini terke mecbur edilmeyip ona zekâttan yardım yapılabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, hizmetçi bulundurmamak lüks olmayıp temel ihtiyaçlardandır. Bu durum bize gösteriyor ki, bir Müslüman'ın zengin sayılabilmesi için küçümsenmeyecek miktarda maddi bir güce sahip olması gerekiyor.

Günümüzde ise 20 miskâl altın'ın piyasadaki değeri ile bir Müslüman, senelik zaruri ihtiyaçlar çıkıldıktan sonra zengin sayılıyor. Hâlbuki hizmetçi, silah, ev ve ev eşyasının da temin edilmiş bulunması lazımdır. Zaruri ihtiyaçları giderilmeyen kimse, nasıl zengin sayılabilir!

Temel ihtiyaçlar konusunda Yûsuf el-Kardâvî şu görüşü ileri sürüyor: *“Bizim kanaatimiz, temel ihtiyaçların, insanlar için zamanın şartlarına ve gelişmelerine göre, değişebileceği yolundadır.”* En doğrusu, temel ihtiyaçların tespitinin rey ve içtihada, devlet adamlarının takdirine bırakılmasıdır.

Burada itibar edilecek husus, zekât vermesi gereken kimsenin, bakmakla mükellef bulunduğu çoluk-çocuğu, ana-babası ve akrabasının da temel ve zaruri ihtiyaçlarıdır. Zira onların ihtiyaçları kendi ihtiyacı gibidir.

“Temel ihtiyaçlar şartını ortaya koymakla İslam vergi hukuku, ancak yakın zamanlarda medeni vergi sisteminin ortaya koyduğu vergi muafiyetini asırlarca evvel kurmakla öne geçmiş bulunmaktadır.”³¹²

Daha önce belirttiğimiz gibi İslam, Müslüman'a bir nevi vergi olarak yüklediği zekât farızasında azımsanmayacak kadar bir muafiyet sınırı koymuştur. Günümüzde bir

³¹¹ Yavuz, **age**, s.190; bkz. Serahsî, **El-Mebsût**, II, 197 vd.

³¹² El-Kardâvî, **age**, I, 187

Müslüman'ın senelik geçim ihtiyacı, İslam'ın öngördüğü hayat seviyesine göre, yiyecek, giyecek, mesken, binek ve hizmetçi masrafları dâhil hesap edilmesi gerekir. Mükellefin hayatı bununla garanti altına alınmaktadır ki, fert için bu hayat sigortası demektir. Bu kadar para zekâttan muaf tutulmaktadır.

Zekât verirken, Müslüman'ın, senelik yiyecek, giyecek masrafları ile ömür boyu barınacağı ev, ev eşyası ve hizmetçi masrafları, binek masrafları ile seyahat giderlerini çıktıktan sonra elinde kalan maldan zekâtın alınması, aynı zamanda zekât ödemeye teşvik edici bir mahiyet arz etmektedir.

Bugünkü vergi muafiyet sistemi ile İslam'ın tanıdığı muafiyet sınırı karşılaştırıldığı takdirde arada kıyas götürmeyecek kadar büyük fark bulunduğu görülür.

Mesela, Çalışan, eşi, 0-6 ve 6-15 yaş gruplarında iki çocuğu bulunan 4 kişilik bir ailenin senelik zaruri ihtiyaçları orta derecede bir yaşayış dikkate alınır; Türkiye İstatistik Kurumu verilerine (EK- 2) göre, 2006 yılı Haziran ayı itibariyle Dünya Sağlık Örgütünün öngördüğü asgari kalori miktarına göre hesaplandığı takdirde;

Gıda harcamaları aylık olarak 533,27 YTL. den, yıllık $533,4 \times 12 = 6.400,80$ YTL.

Sağlık giderleri olarak aylık 102. YTL den, yıllık $102 \times 12 = 1224$. YTL.

Ulaşım masrafı da aylık 191.YTL.den yıllık $191 \times 12 = 2.292$ YTL.

Haberleşme gideri olarak aylık 32,40.YTL. den yıllık $32,4 \times 12 = 388,80$ YTL.

Giyim masrafları olarak aylık 25,20 YTL.den yıllık $25,2 \times 12 = 302,4$ YTL.

Temizlik gideri olarak aylık 10,80 YTL.den yıllık $10,80 \times 12 = 129,60$ YTL.

Isınma gideri olarak aylık 142,80.YTL.den yıllık $142,80 \times 12 = 1.713,60$ YTL.

Aydınlatma gideri olarak aylık 32,1 YTL.den yıllık $32,10 \times 12 = 385,2$ YTL.

Eğitim-Kültür gideri olarak aylık 282,9 YTL.den yıllık $282,9 \times 12 = 3394,8$ YTL.

Barınma/ Ev kirası olarak aylık 309.YTL.den yıllık olarak $309*12=3.708$ YTL.

Spor giderleri olarak aylık 11,4 YTL.den yıllık $11,4*12=136,8$ YTL.

Çevre –Su giderleri olarak aylık 10,2 YTL.den yıllık $10,2*12=122,4$ YTL.

Ev eşyası giderleri olarak aylık 2,70 YTL.den yıllık $2,70*12=32,4$ YTL.

Toplam gider olarak aylık 1.686 YTL.den yıllık $1.686*12= 20.232$ YTL. olduğu görülmektedir. (Bkz. Tablo: 3.1)

TABLO:3.1 DÖRT KİŞİLİK BİR AİLENİN GÜNLÜK, AYLIK VE YILLIK ASGARİ GEÇİM HADDİNİ GÖSTEREN ÇİZELGE

GÜNLÜK GİDERLER	ÇALIŞAN AİLE REİSİ	ÇALIŞMAYAN EŞİ	1.ÇOCUK (0-6 YAŞ)	2.ÇOCUK (6-15 YAŞ)	TOPLAM	AYLIK TOPLAMI	YILLIK TOPLAMI
GIDA	4,61	4,61	3,95	4,61	17,78	533,4	6.400,8
SAĞLIK	0,85	0,85	0,85	0,85	3,4	102	1.224
ULAŞIM	2,36	2,36		1,65	6,37	191	2.292
HABERLEŞME	0,36	0,36		0,36	1,08	32,4	388,8
GİYİM	0,21	0,21	0,21	0,21	0,84	25,2	302,4
TEMİZLİK	0,09	0,09	0,09	0,09	0,36	10,8	129,6
ISINMA	4,76				4,76	142,8	1.713,6
AYDINLATMA	1,07				1,07	32,1	385,2
BARINMA	10,30				10,30	309	3.708
EĞİTİM-KÜLTÜR	9,43				9,43	282,9	3.394,8
SPOR	0,38				0,38	11,4	136,8
ÇEVRE- SU	0,34				0,34	10,2	122,4
EV EŞYASI	0,09				0,09	2,7	32,4
TOPLAM	34,85	8,48	5,10	7,77	56,2	1686	20.232

Bu durumda günümüzde normal yaşama hakkına sahip olabilmek aylık 1686 YTL. yıllık olarak da 20.232 YTL gelirin olması 4 kişilik bir aile için zaruri ihtiyaçtır. Bu harcamadan sonra eğer Müslüman'ın elinde nisap miktarı mal kalırsa bu maldan zekât alınır. Yalnız şu noktayı da belirtmek icap eder ki, gereken masrafı yapmak veya

yapmamakta fert serbest bulunduğundan, fazla masrafı tercih etmezse, o zaman yaptığı masraf ne ise o kadarı çıkarılır, geride kalan mal nisâbı doldurunca ondan zekât verir.

Temel İhtiyaçlar Konusunda İlim Adamlarının Görüşleri

1) Cessas (v. 370/580), “Ahkam’ul-Kur’an” adlı tefsirinde temel ihtiyaçlar konusunda şöyle diyor: “Bazı ilim adamları 200 dirhem gümüş veya bunun karşılığı olan mesken, ev eşyası, hizmetçi ve zaruri ihtiyaçlarda kullanılan at gibi temel ihtiyaçtan fazla eşyaya sahip olan kimse müstağni sayılır; başkasından yardım isteyemez. Hanefî mezhebinin görüşü de budur. Bunun delili, Ebû Bekir el-Hanefîyye’den rivayet edilen şu Hadîs-i Şerif’tir: *“Kim 200 dirhem gümüş tutarında malı bulunduğu halde dilenirse haksız yere istemiş olur.”*”

2) Sa’îd ibn Cübeyr’den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Evi, hizmetçisi, binek ve silahı olan kimseye bunlara ihtiyacı olmasa da zekât verilebilir.”*³¹³ Mâliki mezhebinin görüşü de bu yoldadır.

Mâliki fihkî “el-Müdevvene”de şöyle bir rivayet nakledilmiştir: *“Ömer ibn Abd’il-Aziz; “Evi, hizmetçisi ve bineği bulunan kimseye zekât verilmelidir.”*³¹⁴

3) Galib ibn Ubeydillah’dan İmam Hasan’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Rasûlullah (s.a.v.)’in ashabı 10.000 dirhem değerinde silah, zırh ve mülkleri bulunduğu halde zekât kabul ederlerdi.”*

4) İbrâhîm en-Nehâî’den de şu rivayet nakledilmiştir: *“Ashab, evi, hizmetçisi bulunan kimseyi zekât almaktan menetmezlerdi.”*³¹⁵

5) İmam Mâlik’in bu konudaki görüşü dikkate şayandır. El-Müdevvene’de Mâliki mezhebinin görüşü şöyle belirtiliyor: “İmam Mâlik’e: evi ve hizmetçisi bulunan kimseye zekât verilip verilmeyeceği soruldu. O da şöyle cevap verdi:

³¹³ Yavuz, **age**, s.192

³¹⁴ Sahnûn, **age**, I, 57

³¹⁵ Yavuz, **age**, s.192

“Her devire göre hüküm değişir. Bir kimse oturduğu evi satıp bunun parası ile başka ucuz bir ev temin edip, geride iâşesini sağlayacak kadar para artmazsa, ona zekât verilebilir. Eğer mevcut evini satıp parası ile ihtiyaca cevap verecek normal bir ev satın aldıktan sonra geride iâşesini temin edecek kadar para artarsa, bu takdirde o kimse zengin sayılacağından ona zekât verilmez.”³¹⁶

Hanefî Mezhebine Göre Temel İhtiyaçlar:

Hanefî mezhebine göre, ihtiyaca cevap verebilecek mesken, zaruri giyim eşyası, ev eşyası, binek hayvanları, hizmetçi ve savaşlarda kullanılan silahlarla ilim adamlarının istifade için bulundurdıkları kitaplar, zaruri ihtiyaçtan sayılmaktadır.³¹⁷

Yiyecek maddeleri ile sanatkârlara lazım olan aletler ve ziraatla uğraşanların kullandıkları ziraat araçları da zaruri ihtiyaçlardan ma’dut olup, bunlardan zekât lazım gelmez.³¹⁸

Hanefî mezhebine göre, bir kimsenin 1.000 dirhem parası ve 1.000 dirhem de borcu olsa, buna karşılık ticari gaye dışında kullandığı 10.000 dirhem değerinde bir evi ile hizmetçisi bulursa, bunlardan zekât vermesi gerekmez. Zira elindeki para borcuna mahsup edileceğinden yok hükmündedir. Ev ile hizmetçi de zaruri ihtiyaçlardandır. Binaenaleyh bunların satılıp borca verilmesi gerekmez. Borç karşılığında para da yok hükmünde bulunduğundan, evi ve hizmetçisi bulunması bir Müslüman’a zekât verilmesine mani değildir. Çünkü bunlar onun ihtiyaçlarını gidermiyor belki artırıyor. Ev tamir ister, hizmetçi masraf ister. Hatta bu konuda Hasan-i Basri’den şöyle bir rivayet nakledilmektedir: “Hz. Peygamber devrinde 10.000 dirhem parası bulunan bir kimseye zekât vermek helal oluyordu. Kendisine: — Bu nasıl olur? Denilince, cevaben: — Bir kimsenin bu para değerinde evi, hizmetçisi, zırh ve silahı bulunurdu. Bu eşyaya sahip olan ashap bunları satıp paraya çevirmekten de menedilirlerdi.”³¹⁹

³¹⁶ Yavuz, **age**, s.192; bkz. Sahnûn, **age**, I, 55’den naklen

³¹⁷ İbn el-Humâm, **Fethu’l- Kadîr**, II, 119; Kardavi, **age**, I, 186

³¹⁸ Seyyid Sâbık, **age**, II, 633; Heyet, **İbadet ve Müessese olarak zekât**, 45

³¹⁹ Yavuz, **age**, s.193; İbn Kudâme, **age**, II, 29-30

Temel ihtiyaçlar konusunda Hanefi ve Mâlikilerce kabul edilen görüŖe göre, karŖımıza Ŗöyle bir mesele çıkıyor: acaba bir Müslüman'ın elinde hizmetçi, ev, ev eŖyası, silah ve binek satın alabilecek kadar parası bulursa, bu kimse Ŗer'an zengin sayılabilir mi?

Ashaptan 10.000 dirhem değerinde hizmetçi, ev ve ev eŖyası ile silah ve bineğe sahip oldukları halde zekât kabul edenler bulunduğunu öğrendiğimize göre, günümüzde bir Müslüman'ın bu kadar parası elinde bulursa ihtiyaçlarına sarf ettiği takdirde o paradan elinde bir Ŗey kalmazsa bu harcamalarından dolayı zekât vermesi gerekmez. Bu masraflar geçim indirimine girer. Eğer ihtiyaçlarına sarf etmeden Nisap miktarı ve daha fazla parayı elinde bulundurursa o takdirde zekâtını vermesi gerekir.³²⁰

B. İhtiyaç- Örf İliŖkisi, İhtiyacın Zamana Göre DeęiŖmesi:

Geçinme Endeksleri: Fiyat deęiŖmelerinin geçim durumu üzerine yaptığı etkileri ölçmek için teŖkil olunurlar. Bu endekslere yiyecek ve içecek maddeleri, giyecek eŖya maddeleri, tenvir ve teshin masrafları, ev kirası, nakliye vasıtaları ücretleri, sigorta ücretleri, vergiler ve diğer masraflar ithal edilmelidir.

Geçinme endekslerinin teŖkilinde, endekse ithal edilen maddelerin istihlak miktarları aynı olmadığından, bunların her birisinin fiyatlarında meydana gelen deęiŖme halkı aynı derecede müteessir etmez. Bunun için, bu maddelerin her birisine ehemmiyetlerine göre emsaller atfedilir ve bu emsaller maddelerin fiyatlarıyla çarpıldıktan sonra, çarpımlar toplamı alınır. Bu suretle bulunan muhtelif haftalar, Aylara veya senelere ait gider toplamlarından birisi esas olarak alınır ve bu miktar (100)'e eŖit addedildikten sonra diğer senelerin rakamları bu esasa izafe edilerek, nisbi kıymetleri hesaplanır.

Emsallerin tayini için, genel olarak birkaç yüz (tip aile)'nin (mesela çiftçi aileler, iŖi aileler, memur aileleri ve ilah.) günlük, haftalık, aylık veya senelik istihlakı, hususi bir anketle tespit olunur. Bu anket neticesinde her maddenin istihlak miktarı ve bu miktarlardan her birisinin umumi istihlak miktarına göre ehemmiyet derecesi tayin olunur ve endekse ithal edilen maddelere buna göre emsal verilir. Anket yapmaya imkân bulunmadığı takdirde, emsaller tahmini olarak tayin edilir. Bunun için, nazarı

³²⁰ Yavuz, **age**, s.194

itibara alınan tip ailelerin geçimleri üzerine etkin olan mühim maddeler seçilir ve bunların her birisinin istihlak miktarları mahallin yetkili kimseleri tarafında tespit olunur.

Geçinme endeksinin ne suretle hesap edilebileceğine dair 1967 yılına ait çizelgeler ³²¹ (EK-7) incelendiği ve günümüzdeki durumla karşılaştırılması durumunda bile bazı kalemlerin değiştiği görülecektir. Sözkonusu çizelgelere göre ailenin yıllık harcaması aşağıdaki şekildedir.

A) Yiyecek Maddeleri Haftalık	Aylık Kg.	Yıllık Kg.
1-Ekmek Buğday 21 Kg.	82	984
2-Et Koyun 2 “	8	96
3-Balık Taze 2 “	8	96
4-Pirinç Tosya 3 “	12	144
5-Fasulye Kuru 1 “	4	48
6-Sebze Mevsimlik 4 “	16	192
7-Meyve Mevsimlik 2 “	8	96
8-Patetes Sarı 2 “	8	96
9-Peynir Beyaz 0,5 “	2	24
10-Zeytin Siyah 1,5 “	6	72
11-Yoğurt Çiftlik 1 “	4	48
12-Şeker Toz 1,5 “	6	72
13-Kahve Kuru 0,3 “	1,2	14,4
14-Çay Rize 0,1 “	0,4	4,8
15-Tuz Sofra 0,5 “	2	24
16-Sabun Hacı Şakir 0,5 “	2	24
17-Tereyağı Saf 0,5 “	2	24
17-Tereyağı Saf 0,5 “	2	24
18-Zeytinyağı 1. asitli 1,5 Litre	6 Lt.	72
19-Yumurta Taze 10 adet	40 adet	480 adet

³²¹ İktisat ve Ticâret Ansiklopedisi, "Fiyat Endeksleri", IV, 285-287

B) Giyecek eşya	Cinsi	Yıllık
1-Gömleklilik	bez Keten	25Metre
2-Pamuk	Adana	12Kg.
3-Yün	Beyaz.	2Kg
4-Çorap	İplik	15Çift
5-Kumaş	Yünlü	15Metre
6-Fotin	Deri	5Çif
7-Y. çarşafı	Patiska	20Metre
C) Teshin ve tenvir		
1- Elektrik		75 KW
2- Gaz		200 M.C.
3- M. Kömür		1,5 Ton
4- O. Kömürü		50 Kilo
5- Odun		300“
D) Diğer masraflar	Ölçü Birimi	Yıllık Sarfiyat Miktarı
1- Tabak Porselen	Sayı	6
2- Kaşık Maden	“	10
3- S. Bardağı Cam	“	4
4- Gazete Günlük	“	365
5- K. Kalem Siyah	“	16
6- Kâğıt2. H.	Kilo	2
7- Kitap Okul	Sayı	10
8- İlaç Mütenevvi	Kila	0,2
9- Vergi	–	–
10- Sigorta	–	–

Halbuki Rasulullah (sav) dönemine baktığımız zaman da yukardaki kalemlerin bir çoğunun olmadığı görülecektir; Rasulullahın kilerinde bir dönemde 1 Sâ‘ kadar bir tutam arpa, tabaklanmamış bir adet deri ve deri tabaklamada kullanılan bir tutam kadar karaz ağacı yaprağı olduğu rivayet edilmiştir.³²²

³²² Celal Yeniçeri, “Peygamber ailesinin gelirleri ve geçimi”, *Asrı Saadette İslam, I*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 321-327

Ev eşyaları; hurma lifi, pamuk veya yünden yapılmış olan bazı yatak ve yaygılar, taştan mamul el değirmeni ve yine maden, taş, toprak, deri cam, bitki ve ağaçtan mamul bazı kap kacak olduğu anlaşılıyor.³²³

Yine Mesela bayanlara ait elbiselerin sadece, başörtüsü, entari, etek, şalvar, Mırt denilen dış elbisesi ve cilbabdan ibaret olduğu zannedilmektedir.³²⁴ O gün kullanılan sınırlı sayıdaki gıda eşya ve malzemelerle günümüz tüketim toplumunun sayısız çeşitlikteki malzemelerini karşılaştırdığımızda arada çok büyük bir farkın meydana gelmiş olduğu görülecektir. Şimdi bu hususta daha detaylı bilgi için Rasulullah döneminde ihtiyaç konusunu inceleyelim.

B. Rasulullah Döneminde İhtiyacın Mahiyeti

İhtiyaçların tespiti hususunda bize Hz. Peygamber devrinden en önemli haberi Cahşiyari (ö. 331 H.) veriyor. O, eserinde aynen şöyle yazmaktadır: “Halid ibn Sa’îd el-As ve Mu’âviye ibn Süfyan Rasûlullah ’ın huzurunda onun ihtiyaçlarını yazarlardı.”³²⁵

Burada ne türlü ihtiyaçların tespit edildiği belirtilmemektedir. Kettani Hz.Peygamberin askerlere verilmesi gereken erzak miktarını tespit için onları sayıp yazdığını söyler. Muhtemelen Rasûlullah, yardıma muhtaç kimselerin ve Muellefet’ul-Kulûp (kalpleri kazanılacak kimseler)’in sayımını da yapıyor ve zekât veyahut ganimet geliri elde edildiği zaman bunları ona göre bölüştürüyordu.³²⁶

Rasulullahın kendisine şu veya bu şekilde aynı veya nakdi sarfta bulunması için Bilal’e emirler verdiğiinden sıkın sık bahsedilir. Buna bakarak onun Beytü’l-Mal muhafızı olarak vazife gördüğünü mülahaza edebiliriz. Mutad ve muntazam vergiler için ve diğer vergiler için (hem bunların muhafazasında hem de sarfında) ayrı ayrı memurlar çalıştırılmıştı. Her zaman harbe çıkmaya hazır vaziyette tutulan savaşçıların maaşları için mükemmel bir idare mevcuttu. Gerçekten de askeri bir sefere çıkmış bulunan bir aile reisinin bu yokluğu esnasında bile geride kalan aile mensupları bu hükümet

³²³ Nebi Bozkurt, “**Asrı Saadette Evler ve Ev Hayatı**”, *Asrı Saadette İslam, V*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 23-61

³²⁴ Rıza Savaş, “**Asrı Saadette Kadın ve aile Hayatı**”, *Asrı Saadette İslam, IV*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 351-339

³²⁵ Celal Yeniçeri, “**Asrı Saadette Devlet Bütçesi**”, (Editör: Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslam*, III, 342), Cahşiyari, s.12’ den naklen.

³²⁶ Yeniçeri, **age**, III, 342), Kettânî, I, 228-229’ dan naklen.

yardımından faydalanıyorlardı. Fakirler, bir gelire sahip olmayan yetimler, dul kadınlar vs. için diğer maaşlar (atiyyeler) mevcuttu. Bu tediyelerden sadece Müslümanlar değil, aynı zamanda Yahudi kabileler de istifade ederdi.³²⁷

Biz Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde Mekke Valisi Attab ibn Esid'e bağlanan maaş miktarını biliyoruz. Ona Rasûlullah, Necran ve Hecer bölgelerinden tahsil edilecek gelirlerden ödenmek üzere günlüğüne bir dirhem veya senede 40 'Ûkıyye maaş bağlamıştı ki bu, Muhammed Hamidullah'ın dediğine göre 1600 dirhem eder ve bu durumda da aylığı 30 dirhem değil 133 dirheme gelir. Bu miktar ise halifelere bağlanan maaşlardan çok daha yüksektir. Eğer onun aylığını 30 dirhem kabul edersek bununla o en pahalısından 3 koyun satın alabilecektir.³²⁸

Hz. Ömer Devrinde hakimlerin maaşı ayda 500 dirheme çıkmış bulunuyordu. Bu hususta ilginç bir vakıa da; Şureyhın üstün dehasını gören Halife Ömer'in kendisini Kûfe'ye hakim tayin etmesi, fakat yaşının çok genç olması nedeniyle diğerleri 500 dirhem alırken, yerine kendisine 100 dirhem maaş bağlamış olmasıdır. Daha sonra halifeliği döneminde Hz. Ali kendisini test etmiş, adil bir hüküm vermesi üzerine maaşını 500 dirheme çıkarmıştır.³²⁹

Yine o dönemde de fiyatların değişkenliğini göstermesi açısından, İbn Abbas'tan rivayet edilen "*Rasulullah diyeti 12.000 dirhem kalmıştı.*" hadisi ile 'Amr ibn Şu'ayb'ın babası ve dedesi tarafından rivayet edilen "*Rasulullah (sav) hataen adam öldürenin diyeti; deveden: 30 Binti Mehâd*, 30 İbnetu Lebûn., 30 Hıkka, ve 10 Benî Lebûn, (olmak üzere 100 devedir.)** dedi. *Rasulullah Ehlu'l-Kura'ya 400 dînâr veya dirhemden birini muadili olarak tespit etti. Fiyatını develerin fiyatının yükselip azalmasına göre değiştirdi. Zamana göre kıymeti; Rasulallah döneminde 400 dînârdan 800 dînâra veya*

³²⁷ Hamîdullah, **age**, II, 913 vd. (1527)

³²⁸ Hamîdullah, **age**, I, 268 (444); II, 932(1565)

³²⁹ Hamîdullah, **age**, II, 933 (1565)

* *Binti Mehâd*: 2 yaşına giren deve, *İbnetu LEbûn*: 3 yaşına giren deve, *Hıkka*: 4 yaşına giren deve, *Benî Lebûn*: Erkek deve

*Gümüştan bedeli ise 8000 dirheme ulaştı. İnek sahiplerine de diyet olarak 200 inek, koyun sahiplerine ise 2000 koyun tayin etti ” hadisi gayet dikkat çekicidir.*³³⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki hayat seviyesi hususunda bir fikir vermesi ümidiyle aşağıdaki fiyat litesini sunuyoruz. Ancak malumatın kıt, dağınık ve ihtilafli oluşu yanında o dönem ticari muamelelerinin kısmen takas usulüyle de yapılması vb. gibi sebeplerden dolayı detaylı bilgi bulunamamıştır. Ancak yine de faydadan hali olmayacağını zannediyoruz:

1 kırba su (Rûme kuyusunun)	: 1 dirhem (gümüş) veya 1 müd hurma ³³¹
Koyun	: 1/2-1 dînâr veya 4- 6 dirhem ³³²
Sığır	: 40- 60 dirhem veya 10 koyun ³³³
Deve	: 22;40;80;120;400 dirhem / 2 inek /20 koyun/ 1;4;5 ‘Ûkıyye /2;4;5 Dînâr ³³⁴
Deve semeri	: 13 dirhem ³³⁵
At	: 10 ‘Ûkıyye veya 400 Dirhem ³³⁶
5 vesk hububat	: 200 dirhem ³³⁷
1 köle	: 5 ‘Ûkıyye veya 200–800 dirhem ³³⁸
Diyet (Süfyânı Sevrî’ye göre)	: 10.000 dirhem ³³⁹
Mekke Valisi Attab’ın aylığı	: 30-133 dirhem ³⁴⁰
Hacamat ücreti	: 1 dirhem veya 1–2 sa’ hurma ³⁴¹
Su taşıma ücreti	: 2 sa’ hurma ³⁴²
Medine hayber arası rehberlik ücreti:	20 sa’ hurma ³⁴³

³⁴³ İbn Mâce, “Diyât”, 6 (2630)

³³¹ Yeniçeri, **age**, 468, Ez-Zebîdî, **age**, VII, 196,241, VIII,241; Semhûdi, **Vefâu’l-Vefâ**, II, 139; İbn Hacer el-Askalânî, I, 540’ dan naklen.

³³² Ebû Dâvûd, “Büyû”, 27 (3384); İbn Mâce, “Ticârât”, 25 (2198); Tirmizî, “Büyû”, 34 (1257); Hamîdullah, **age**, II, 988 (1679)

³³³ İbn Mâce, “Diyât”, 6

³³⁴ İbn Mâce, “Diyât”, 6 (2630); Hamîdullah, **age**, II, 989 (1680)

³³⁵ Buhârî, “Ashâbu’n-Nebî”, 2; Hamîdullah, **age**, II, 989 (1981)

³³⁶ Hamîdullah, **age**, II, 989 (1681)

³³⁷ Yeniçeri, **age**, III, 469, Serahsî, **el-Mebsût**, III, 3’den naklen

³³⁸ Buhârî, “İkrâh”, 4; “Mükâteb”, 1; Hamîdullah, **age**, II, 990 (1686)

³³⁹ İbn Mâce, “Diyât”, 2 (1389)

³⁴⁰ Hamîdullah, **age**, I, 268 (444); II, 932 (1565)

³⁴¹ Buhârî, “Tıb”, 13; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 39 (2424); Tirmizî, “Büyû”, 48 (1278)

³⁴² Yeniçeri, **age**, III, 469

³⁴³ Yeniçeri, **age**, III, 469

Pazarda hamallık ücreti	: 1 müd hurma ³⁴⁴
Koyun çobanlığı ücreti	: 1 Kîrât / koyun ³⁴⁵
Kuyudan su çekme ücreti	: 1 hurma / kova ³⁴⁶
Şu'aybe (Cidde)-Habeşistan gemi	
bileti	: 0,5 dînâr ³⁴⁷
1 Kadûm (keser veya balta)	: 1 dirhem ³⁴⁸
Çul + 1 su kabı	: 2 dirhem ³⁴⁹
1 Elbise (Necran dokuma)	: 1 'Ûkıyye Gümüş veya 40 dirhem ³⁵⁰
1 Hulle	: 27-30 dişi deve, 29 'Ûkıyye gümüş;50 dînâr ³⁵¹
1 Hırka	: 30 dirhem ³⁵²
1 İpek kaftan	: 2000 dirhem ³⁵³
1 Şalvar	: 4 dirhem ³⁵⁴
1 Gümüş kap (altın kakmalı)	: 1000 dirhem ³⁵⁵
1 Kalkan veya Hırsızlık-	
el kesme nisâbı	: ¼ Dînâr veya 3-10 dirhem ³⁵⁶
1 Mızrak	: 4 dirhem ³⁵⁷
1 Zırh	: 4 dirhem ³⁵⁸
1 Zırh (enli) + 1 kılıç + 1 miğfer:	100 dînâr ³⁵⁹
Zırhın rehin değeri	: 20 sâ buğday ³⁶⁰
1 Kolye	: 2 dirhem ³⁶¹

³⁴⁴ Buhârî, "Zekât", 10;"İcâre", 13; "Tefsîr"; 11; Müslim, "Zekât", 74; İbn Mâce, "Zühd", 12; İbn Hanbel, "Müsned", V, 273

³⁴⁵ Buhârî, "İcâre", 2; İbn Mâce, "Ticârât", 5

³⁴⁶ Yeniçeri, *age*, III, 470; Tirmizî, "Kıyamet", 15'den naklen

³⁴⁷ Yeniçeri, *age* III, 470; Ez-Zebîdî, *age*, X, 51'den naklen

³⁴⁸ Ebû Dâvûd, "Zekât", 26; Tirmizî, "Buyû", 10; İbn Mâce, "Ticârât", 25

³⁴⁹ Ebû Davut, "Büyû", 27 (3384); Tirmizî, "Buyû", 10; İbn Mâce, "Ticârât", 25 (2198); İbn Hanbel, "Müsned", III, 114

³⁵⁰ Hamîdullah, *age*, II, 990 (1685)

³⁵¹ Yeniçeri, *age*, III, 470; İbn Sa'd, I, 461; İbn Hacer el-Askalânî, II, 428; Kettânî, II, 87; İbn Sa'd, IV, 65'den naklen

³⁵² Nesâî, "Kat'u's-sârik", 5 (4883)

³⁵³ Müslim, "Libâs", 16 (2070)

³⁵⁴ Yeniçeri, *age*, III, 470

³⁵⁵ Tirmizî, "Tefsîr", 6 (3059)

³⁵⁶ Buhârî, "Hudûd", 13; Müslim, "Hudûd", 6 (1686); Ebû Dâvûd, "Hudûd", 12 (4386,4387); Tirmizî, "Hudûd", 16 (1445); Nesâî, "Katu's-sârik", 8 (4906 vd.); İbn Mâce, "Hudûd", 22 (2584-2586); İbn Hanbel, *Müsned*, II, 64; Hamîdullah, *age*, II, 989 (1683)

³⁵⁷ Hamîdullah, *age*, II, 988 (1677)

³⁵⁸ Yeniçeri, *age*, III, 470; İbn Sa'd, VIII, 20'den naklen

³⁵⁹ Yeniçeri, *age*, III, 470; İbn Sa'd, IV, 132'den naklen

³⁶⁰ Tirmizî, "Büyû", 7 (1214)

1 Gerdanlık	: 9-12 dînâr ³⁶²
Mescid-i Nebevî Arazisi	: 10 dînâr ³⁶³
Mescid-i Nebevî Mücavir Arsası:	20.000- 25.000 dirhem ³⁶⁴

C. Günümüzde Nisap Konusu

Daha önce belirttiğimiz gibi İslam, Müslüman'a bir nevi vergi olarak yüklediği zekât farzasında azımsanmayacak kadar bir muafiyet sınırı koymuştur. Günümüzde bir Müslüman'ın senelik geçim ihtiyacı, İslam'ın öngördüğü hayat seviyesine göre, yiyecek, giyecek, mesken, binek ve hizmetçi masrafları dâhil hesap edilmesi gerekir. Mükellefin hayatı bununla garanti altına alınmaktadır ki, fert için bu hayat sigortası demektir. Bu kadar para zekâttan muaf tutulmaktadır.

Zekât verirken, Müslüman'ın, senelik yiyecek, giyecek masrafları ile ömür boyu barınacağı ev, ev eşyası ve hizmetçi masrafları, binek masrafları ile seyahat giderlerini çıktıktan sonra elinde kalan maldan zekâtın alınması, aynı zamanda zekât ödemeye teşvik edici bir mahiyet arz etmektedir.

Yukarıda da görüldüğü gibi, günümüzde normal yaşama hakkına sahip olabilmek aylık 1686 YTL. yıllık olarak da 20.232 YTL. gelirin olması 4 kişilik bir aile için zaruri ihtiyaçtır. Öyle ise tespit edilecek nisabın bu miktardan az olmaması gerekir. Açlık sınırında yaşayan bir fakirin zekattan muafiyetini sağlayacak şekilde bir nisap miktarı tespit edilmelidir.

Ancak Mesela Türkiyeyi ele alacak olursak, Devlet İstatistik Enstitüsünün 2002 yılında yapmış olduğu Yoksulluk Çalışma Sonuçları (EK-6) ya baktığımız zaman "Satın alma gücü paritesi" ne göre günlük kişi başına 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$ değerleri yoksulluk sınırları olarak tanımlanmıştır.

³⁶¹ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 133 (2710); Nesâî, "Cenâiz", 66 (1909); İbn Mâce, "Cihâd", 34 (2848); Muvatta', "Cihâd", 13 (995)

³⁶² Ebû Dâvûd, "Büyû", 13 (3351)

³⁶³ Yeniçeri, age, III, 471; İbn Sa'd, I, 239'den naklen

³⁶⁴ Nesâî, "Ahbâs", 4 (3607)

Türkiyedeki fertlerin; % 1,35'ini oluşturan; 926.000 kişinin gıda yoksulu olduğu,
 %26,96 sını oluşturan;18.441.000 kişinin gıda ve gıda dışı yoksulu olduğu,
 % 0,20 sini oluşturan; 136.000 kişinin kişi başı günlük 1 \$ altında gelire sahip olduğu,
 % 3,4 ünü oluşturan; 2.082.000 kişinin günlük 2,15 \$ altında gelire sahip olduğu,
 % 30,3 ünü oluşturan; 20.721.000 kişinin günlük 4,3 \$ altı gelire sahip olduğu,
 % 14,74 ünü oluşturan 10.800.000 kişinin görelî yoksulluk kapsamında olduğu,
 görülmektedir. Bu oranlar şehirde kırsal alanda yaşayan kişilere göre farklılık
 arz etmektedir.

	% GRUBU	KİŞİ ADEDİ	GELİR DURUMU(\$)	TOPLAM (\$)
1. Grup	0,20%	136.000	\$1,00	\$136.000,00
2.Grup	3,40%	2.082.000	\$2,15	\$4.476.300,00
3.Grup	30,30%	20.721.000	\$4,30	\$89.100.300,00
TOPLAM	33,90%	22.939.000	\$7,45	\$93.712.600,00

Bu durumda Türkiye' de bu katmanları içine alacak şekilde bir nisap belirlenmesi icap edecektir. Aksi takdirde dengeli bir gelir dağılımının sağlanması mümkün olamayacaktır. Bu grupların yıllık gelirleri ise aşağıdaki şekilde olacaktır:

	% GRUBU	KİŞİ ADEDİ	GELİR DURUMU(\$)	AYLIK GELİR	YILLIK GELİR	TOPLAM GELİR
1. Grup	0,20%	136.000	\$1,00	\$30,00	\$360,00	\$48.960.000,00
2.Grup	3,40%	2.082.000	\$2,15	\$64,50	\$774,00	\$1.611.468.000,00
3.Grup	30,30%	20.721.000	\$4,30	\$129,00	\$1.548,00	\$32.076.108.000,00
TOPLAM	33,90%	22.939.000	\$7,45	\$223,50	\$2.682,00	\$61.522.398.000,00

Bu durumda ülkeler bölgelerin gelişmişlik durumları, halkın refah seviyelerini dikkate alarak nisap miktarlarını farklı şekilde tespit etmeli, altın, gümüş, sığır, koyun ve deve miktarları bu tespit için bir engel teşkil etmemeli, aksine bunlardan yararlanılmalıdır.

SONUÇ

İslam Dini, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan toplumda bir denge olmasını öngörmüştür. Yoksulluk, boşanma, adam öldürme veya yaralama, savaş, zorunlu göç ve ticaretteki durgunluk gibi sebepler nedeniyle bu dengenin toplumun bazı kesimleri aleyhine sözkonusu açılardan bozulması halinde zekât, sadaka-i fitır, nafaka, fidye, diyet, cizye, muahat, karz-ı hasen gibi müesseseler oluşturmak suretiyle bu bozulmayı dengelemeyi amaçlamıştır.

Sözkonusu müesseseler uzun zaman bu dengeyi sağlamış, toplumda ekonomik, sosyal ve siyasal yönden yıkımı ve patlamayı önlemiştir. Ancak uzun zamanlar sonra günümüze doğru geldikçe bu müesseselerin işleme için konulan nisap konularının birim ve değerlerindeki derin değişimler, zorunlu ihtiyaçların farklılaşması veya sosyal yardım ve sigorta gibi alternatif yeni müesseselerin ortaya çıkması bu müesseselerden bazısının işlerliğini zayıflatmış veya bazılarının da ortadan kalkmasına sebep olmuştur.

Mesela, İslamın zuhur ettiği döneme baktığımızda zekât nisâbı olarak belirlenen 20 miskâl altın, 200 dirhem gümüş, 5 deve, 30 sığır, 40 koyun, 5 vesk (veya 300 sa') hububat zengin olmanın ölçüsü idi ve değer olarak da birbirine eşit seviyede idi. Diyet nisâbına baktığımızda da 100 deve, 200 sığır, 200 takım elbise, 400 dînâr, 2000 koyun ve 8000 dirhem değer olarak birbirine yakın idi. Ancak daha Hz. Ömer, kendi döneminde sözkonusu değerlerde meydana gelen bazı değişimler sebebiyle bazı kalemlerde diyet miktarını artırarak bu dengeyi korumaya çalışmıştır.

Günümüze geldiğimizde ise bu dengeler tamamen bozulmuş, gümüş çok büyük bir değer kaybına uğramış, altın bile koyun ve sığıra göre değer olarak düşük kalmış, koyun ve sığır değerleri arasındaki fark çok açılmıştır. O dönemin en değerli ve önemli gıda maddesi olan hububatın değeri ise son derece düşmüştür.

Ayrıca o dönemde tedavülde bulunan altın ve gümüş paralar olan dînâr ve dirhem zamanla birim olarak değişikliklere uğramış, zamanla da tedavülden kaldırılmıştır. Bu konu da değerlerinin günümüzde neye tekabül ettiği hususlarında ihtilafa sebep olmuştur.

Bütün bu farklılık ve ihtilaflar en başta zekât müessesesinin işlemlerini zaafa uğratmış, toplumun bazı kesimlerinde de ortadan kalkmasına yol açmıştır. Netice olarak toplumun zengin ve yoksul kesimleri arasındaki mesafe gitgide açılmış günümüzde devasa bir boyuta ulaşmıştır. Bu husus zaman zaman toplumu patlama noktasına götürmekte ancak uygulandığı kadar zekât müessesesi ve sosyal yardımlar bir nebze de olsa bu yaraya merhem olmakta ve önemli sosyal patlamaları önlemektedir.

Nisapların tespiti konusunda ferdi veya kurumsal olarak yapılan çalışmalar yüzeysel olup yetersizdir. Kaç gram altına sahip olan ve kaç gram gümüşe sahip olan kimse zengin sayılır? Bunu tespit edince iş bitmemektedir. Bu tespit konusunda herkes ittifak etse bile altın, gümüş, koyun, sığır, hububat değerleri arasında farklılık devam etmekte hangisinin esas alınacağı konusundaki belirsizlik sosyal dengeyi sağlayabilecek en önemli ibadet olan zekât ibadetini zaafa uğratmaktadır.

Peki günümüzdeki yaygın görüş olan altını esas alıp nisâbı ona göre belirlesek çözüm olmaz mı? 20 miskâl altın Rasulullah (s.a.v.) döneminde ailenin bir yıllık geçim kaynağı iken artık günümüzde bir işçinin veya bir devlet memurunun bir aylık maaşı kadar bir değere düşmüştür. Eğer altın esas alınır ise zorluklarla geçinen kesimleri de zekât vermeye zorlayarak zekâtı amacından uzaklaştıracaktır.

O zaman en yüksek değerde olan misal olarak 30 sığırı nisap olarak kabul etsek ne olur? Bu durumda da belki zekât verme yükümlülüğü olan mükelleflerin azalması neticesinde durum yoksulların aleyhine gelişecek, yine zekât müessesesi amacından uzaklaştırılmış olacaktır.

Ya da altın, gümüş, koyun, sığır ve hububat nisaplarının ortalamasını alalım denilebilir. Ancak bu da mantıklı ve akılcı bir çözüm değildir. Çünkü burada aslolan toplumda fakirliği ortadan kaldırmaktır. Amaç sadece soyut olarak nisap miktarını belirlemekten ibaret olmamalıdır.

Günümüde bazı kurum ve kuruluşlar açlık ve yoksulluk sınırını belirlemede, geçinme endekslerini ortaya koymakta, ancak bu da zekât nisâbı ile yüzde yüz örtüşmemektedir.

Bir de artık yıllık geçimden daha çok aylık geçime göre bir yapılanmanın yaygınlaştığı görülmektedir. Halkın büyük çoğunluğu aylık gelire tabi olduğundan bütün yapılanmaların buna göre oluşması sebebiyle, zekat nisabının da aylık olarak tespiti daha uygun olacaktır.

Bu durumda yapılması gereken Diyanet İşleri Başkanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu ve Üniversitelerin konuyu çözmek için ortak bir zeminde buluşmaları gerekmektedir. Buna sosyal yardım verilecek kimsenin tayininde devletin, hem de zekât verilebilecek kimselerin tayininde Diyanet İşleri Başkanlığının ihtiyacı vardır.

Bu çözüm şeklinde konu her yönüyle ele alınacak, ortaya konulan çözüm de hiç kimsenin itiraz edemeyeceği ve toplumda fakirliği ortadan kaldıracak akılcı bir çözüm olacak, bu sayede Müslümanlar da gönül huzuru ile zekâtlarını ehil olan kesimlere ulaştıracaklardır.

Yaptığım araştırma neticesinde elde ettiğim sonuç belki nisap konusunu çözmektedir, ancak bu hususta çözüm üretebilecek kurumları işaret etmektedir. Bu konuda fikir vermesi açısından Devlet İstatistik Enstitüsü ve sendikaların yoksulluk, geçinme endeksi, açlık ve yoksulluk sınırı konularında bazı ekleri tezimin sonuna ilave ediyor, faydalı olacağını umuyorum.

Kayseri, 2007

BİBLİYOGRAFYA

‘Abdulbâkî, Muhammed Fuâd; **Muttetekun ‘Aleyh Hadisler**, Hüner Yayınları, Konya, 2005.

el-‘Aclûnî, İsmail ibn Muhammed, **Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs**, I-II, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1988.

Akyüz, Vecdi; **Mukayeseli İbadetler İlmihali: İslam Fıkında İbadetler**, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.

Aslan, Nasi; **“İslam Hukukunda Hırsızlıkta El Kesmeyi Gerektiren Nisâbın Tespitinde Ölçü (Beşeri Hukukla Mukayeseli)”**, *İnönü Üniversitesi D.İ.F. Araştırma Dergisi*, I, Sayı 1, 65–72

Bilmen, Ömer Nasuhi; **Hukûk-u İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu**, Bilmen Yayınları. İstanbul 1971.

Bozkurt, Nebi **“Asrı Saadette Evler ve Ev Hayatı”**, *Asrı Saadette İslam*, V, Editör: Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 23-61

el- Buhârî, Muhammed ibn İsmâ‘îl, **el-Câmi‘u’s-Sahîh**, I-VIII, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul 1315.

el-Cürcânî, Ali ibn Muhammed, **et-Ta’rifât**, Dâru’l-Kitâb el-Mısırî, Kahire, 1991.

Dâmâd, Şeyhzâde Abdurrahman Efendi, **Mecma‘u’l-Enhur Şerhu Mülteka’l-Ebhur**, I-II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1309.

ed-Dârimî, Abdullah ibn Abdurrahman ibn el-Fadl ibn Behrâm, **Sünen**, I-II, Dâru’l-Kalem, Dimeşk 1991.

Dehlevî, Şâh Veliyyullah İbn ‘Abdirrahîm, **Hucetullahi’l-Bâliğa**, I-II, Çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.

Dikmen, M. Orhan; **Asgari Geçim İndirimi**, Sermet Matbaası, İstanbul 1956.

Döndüren, Hamdi; **Delilleri ile Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul 1993.

Ebû Dâvûd, Süleyman ibn el-Eş‘as el-Ezdî, **es-Sünen**, I-II, Dâru’l-Cinân, Beyrut 1988.

Ebû ‘Ubeyd, el-Kâsım ibn Sellâm, **Kitâbu’l-Emvâl**, Ezher Üniversitesi Matbaası, Kahire, 1981.

Ebû Zehrâ, Muhammed ibn Ahmed ibn Mustafa Muhammed; **Uygulamalı Zekât Hukuku: Temel Kaideler**, Çev. Osman Şekerci, Çanakkale Seramik Fabrikaları, Çanakkale 1978.

Ebû Zehrâ, Muhammed; **İslam Hukukunda Suç ve Ceza**, (çev. İbrâhîm Tüfekçi), Kitabevi, İstanbul 1994.

Erkal, Mehmet, “**Asrı Saadette Vergi**”, *Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslam*, Editör. Vecdi Akyüz, I-V, Erkam Yayınları, İstanbul 2004.

Erkal, Mehmet ,“**Zekât**” *İlmihal*, I, DİA, İstanbul 1998.

Erkal, Mehmet; **Zekât: Bilgi ve Uygulama**, Erkam Yayınları, İstanbul,2004.

Esen, Mahmut; “**Eczacılıkta Kullanılan Ağırlık Ölçülerinin Tarihsel Gelişimi**”, *Eczacılık Bülteni*, IV, Sayı. 10, I.Bölge İstanbul Eczacı Odası, İstanbul 1962.

Falay, Nihat; **Maliye Tarihi Ders Notları**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1996.

Fayda, Mustafa; “**Cerîb**”, *DİA*, VII, İstanbul 1988, 403.

Hacak, Hasan; “**Mal**”, *DİA*, XXVII, İstanbul 2003, 461-464.

Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, I-II, Çev. Salih Tuğ, İmaj Yayınları, Ankara 2003.

el-Hatib, Abdu'l-Kadir, **Takdîru'l-Evzân 'inde'l-Müslimîn**, Dâru'l-Besâir, Dimeşk 1984.

Heyet, “**Nisâb**”, *El-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye*, IV, Vezâratu'l-Evkâf ve Şu'ûni'l-İslâmiyye Neşretü't-Ta'rîfiyye, Kuveyt 1983, s.318.

Heyet, **İbadet ve Müessese Olarak Zekât**, İSAV Yayınları, İstanbul 1984.

Hinz, Walter, **İslamda Ölçü Birimleri**, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi FEF Yayınları, İstanbul 1990.

İbn Haldun, **Mukaddime**, Çev. Halil Kendir, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 2004.

İbn Hanbel, Ahmed ibn Muhammed, **Müsned**, I-IX, Daru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1993.

İbn el-Hümâm, Kemaleddin Muhammed ibn 'Abdulvâhid, **Şerhu Fethi'l Kadîr**, I-X, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut ty.

İbn Kudâme el-Makdisî, Abdullah ibn Ahmed, **el-Muğnî eş-Şerhu'l-Kebîr**, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.

İbn Mâce, Muhammed ibn Yezîd el-Kazvînî, **Sünen**, I-II, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ty.

İbn Rüşd, Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, I-II, Çev. Ahmed Meylani, Yaylacık Matbaası İstanbul 1973.

İnan, Afet; **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, TTK Basımevi, Ankara 1992.

İncil (İncilin Çağdaş Türkçe Çevirisi), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1995.

Kallek, Cengiz; **"Farak"**, *DİA*, XII, İstanbul 1994, 164–165.

Kallek, Cengiz; **"Mekkûk"**, *DİA*, XXVIII, İstanbul 1994, 579–580.

Kallek, Cengiz; **"Dânek"**, *DİA*, VII, İstanbul 1994, 457–458.

Kallek, Cengiz; **"İrdeb"**, *DİA*, XXII, İstanbul 1988, 440.

Kallek, Cengiz; **"Kadeh"**, *DİA*, XXIV, İstanbul 1988, 55–56.

Kallek, Cengiz; **"Kantar"**, *DİA*, XXIV, İstanbul 1988, 317- 320.

Kallek, Cengiz; **"Kîrât"**, *DİA*, XXV, İstanbul 1994, 437-438.

Kallek, Cengiz; **"Kile"**, *DİA*, XXV, İstanbul 1988, 569–571.

Kallek, Cengiz; **"Müdd"**, *DİA*, XXXI, İstanbul 1988, 457–459.

Kallek, Cengiz; **"Kafîz"**, *DİA*, XXIV, İstanbul 1994, 155–157.

el-Kardâvî, Yûsuf; **Fıkhu'z-Zekât**, (I-II) Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2002.

el-Kürdî, M. Necmüdîn; **Şer'î Ölçü Birimleri ve Fikhî Ölçüleri**, (Çev. İbrahim Tüfekçi), Buruc Yayınları, İstanbul, 1996.

Mâlik ibn Enes, **el-Muvatta'**, Dâru İhyai'l-'Ulûm, Beyrut 1990.

el-Mâverdi, Ebu'l-Hasan Habîb; **el-Ahkâmu's-Sultâniye**, Çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1994.

Mehmet Zihni Efendi; **Oruç ve Zekât ilmi hali**, 1399/1911, Yayıma Hazırlayan: İbrahim Hatiboğlu, Necdet Yıldız, Dâru'l-Hadîs, İstanbul 2001.

el-Mevsîlî, Abdullah ibn Mahmud ibn Mevdûd, **el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr**, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.

el-Meydâni, Abdulğanî el-Ğanîmî, **el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb**, I-IV, Dersaadet, İstanbul ty.

Mutçalı, Serdar; **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık yay., İstanbul 1995.

el-Müslim, İbn el-Haccâc, el-Kuşayrî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, I-V, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1991.

en-Nesâî, Ahmed ibn Şu'ayb ibn 'Ali, **Sünen**, I-IX, Kahire 1930.

Özek, Ali; Hayrettin Karaman; M. Akif Aydın ve diğerleri, **Zekât: İbadet ve Müesseseler Olarak**, İslami İlimler Vakfı, İstanbul, 1984.

Özen, Şükrü; **"Habbe"**, *DİA*, XIV, İstanbul 1988, 343–346.

Parasız, İlker; **Para Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa 1999.

er-Remlî, Şemseddin Muhammed ibn ebi'l-'Abbâs, **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984.

er-Rudânî, İmam Muhammed ibn Muhammed ibn Süleymân; **Cem'u'l-Fevâid (Büyük Hadis Külliyyatı)**, Çev. Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Sahillioğlu, Halil; **"Dînâr"**, *DİA*, IX, İstanbul 1988, 352.

Sahillioğlu, Halil; **"Dirhem"**, *DİA*, IX, İstanbul 1988, 369.

Sahnûn ibn Sa'îd et-Tenûhî, **el-Müdevvenetü'l-Kübra**, I-VI, Dâru's-Sadr, Beyrut 1323.

Salih Tuğ, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, AÜİF Basımevi, Ankara 1963.

es-San'ânî, Muhammed ibn İsmâ'îl, **Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûği'l-Merâm**, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1998.

Savaş, Rıza **"Asrı Saadette Kadın ve aile Hayatı"**, *Asrı Saadette İslam, IV*, Editör: Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 351-339

Seyyid Sâbık, **Fıkhu's-Sünne**, I-II, Çev. Tayyar Tekin, Pınar Yayınları, İstanbul 1987.

eş-Şâfiî, Muhammed ibn İdrîs; **el-Ümm**, (I-II), yy., Bulak, 1903.

eş-Şevkânî, Muhammed ibn Ali ibn Muhammed, **Neylü'l-Evtâr**, I-VIII, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut ty.

et-Tahâvî, Ahmed ibn Muhammed İsmâ'îl, **Hâşiyetü 'alâ Merâkı'l-Felâh Şerhu Nûri'l-İzâh**, Temel Neşriyat İstanbul 1985.

et-Tirmizî, Muhammed ibn Yezîd el-Kazvînî, **Sünen**, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1937

Tuğ, Salih, **İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, AÜİF Basımevi, Ankara 1963.

Tuncer, Selahaddin; **Teoride ve Pratikte Servet Vergileri**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, İstanbul 1966.

Yavuz, Yunus Vehbi; **İslam'da Zekât Müessesesi: Zekâtın Önemi, nisâbı, verileceği yerler, devlete verilmesi, tamamlayıcı bilgiler**, Türdav Basım Yayın, İstanbul, 1975.

Yazgan, Turan; **Sosyal Güvenlik Açısından Zekât**, TDV Yayınları, Ankara 1995.

Yeniçeri, Celal; “**Asrı Saadette Devlet Bütçesi**”, *Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslam*, III, Editör: Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul 1994.

Yeniçeri, Celal “**Peygamber ailesinin gelirleri ve geçimi**”, *Asrı Saadette İslam*, I, Editör: Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 321-327

ez-Zebîdî, Zeynü'd-Din Ahmed ibn ‘Abdillatîf, **Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih**, I-XII, Çev. Kamil Miras, DİB Yayınları, Ankara 1978.

EK -1 SOSYAL GÜVENLİĞİ BULUNANLARIN YOKSULLUK DURUMU (2004 YILI EYLÜL AYI İTİBARIYLA)

SSK, 2004 yılı eylül ayı aylık prim ve hizmet belgelerinden düzenlenen kazançların sektörler, cinsiyet ve prim ödeme gün sayılarına göre dağılımını açıkladı. Buna göre, Türkiye`de 2004 yılı eylül ayı itibariyle SSK`ya kayıtlı olarak istihdam edilenlerin sayısı bir önceki yıla göre yüzde 1.7 oranında artarak 6 milyon 181 bin 251`e ulaştı. Çalışanların yarısı asgari ücretli Çalışanların yüzde 43.6`sına denk gelen 2 milyon 696 bin 627`sinin primlerinin asgari ücret üzerinden, yüzde 3.4`üne denk gelen 208 bin 109`unun ise tavan üzerinden yatırıldığı belirlendi. 2003 yılında ise istihdam edilen toplam 6 milyon 76 bin 705 kişinin yüzde 52.6`sına denk gelen 3 milyon 198 bin 912 kişinin primlerinin SSK prim tabanı üzerinden yatırıldığı belirlendi. 2003 yılında primleri tavandan yatırılanların toplama oranı ise yüzde 2.3`üne denk geliyordu. Primleri brüt 444 milyon 150 bin lira olan asgari ücret üzerinden yatırılan toplam 2 milyon 696 bin 627 kişinin 2 milyon 667 bin 337`sinin özel sektörde çalıştığı belirlendi. Bunların 494 bin 500`ünü kadınlar, 2 milyon 172 bin 837`sini ise erkekler oluşturuyor. Primleri asgari ücret üzerinden yatırılanların 29 bin 290`ı ise kamu sektöründe çalışıyor. Bunların da 5 bin 23`ünü kadınlar, 24 bin 267`sini ise erkekler oluşturuyor. Geçen yılın ikinci yarısındaki brüt asgari ücret rakamı olan 444 milyon-480 milyon lira arandaki bir ücret üzerinden SSK primi ödeyenlerin toplam çalışanlara oranı ise yüzde 13 düzeyinde bulunuyor. Ağırlık özel sektörde Primleri brüt 480 milyon lirayla 900 milyon lira arasında bir ücret üzerinden ödenenlerin ise toplam çalışanların yüzde 21.8`ini oluşturdu. Söz konusu basamaktan prim yatıran toplam 2 milyon 649 bin 387 kişinin 1 milyon 224 bin 703`ü özel, 125 bin 18`i ise kamu sektöründe çalışıyor. Primleri brüt 900 milyon lira ile brüt 1.5 milyar liralık ücret üzerinden yatırılan toplam 606 bin 462 kişi ise toplam sigortalıların yüzde 9.8`ine denk geliyor. Bunların 411 bin 655`i özel, 194 bin 807`si ise kamu sektöründe istihdam ediliyor. SSK`ya brüt 1.5 milyar lira ile 2 milyar 100 milyon lira üzerinden prim yatırılan çalışanların sayısı ise toplamın yüzde 5`ini oluşturuyor. Primleri söz konusu aralıktan yatırılan 310 bin 302 kişinin 156 bin 52`si kamu, 154 bin 250`si ise kamu sektöründe çalışıyor. Primlerini brüt 2 milyar 100 milyon lira ile 2 milyar 700 milyon lira arasındaki kazanç aralığından yatırılan çalışanların toplam çalışanlara oranı ise yüzde 2.5 düzeyinde bulunuyor. Bunların 89 bin 52`si özel, 63 bin 499`u ise kamu sektöründe istihdam ediliyor. SSK`ya 2.7 milyar lira ile 2.9 milyar lira arasında prim yatıranların sayısı ise 54 bin 159 olarak belirlendi. Bunların toplam sigortalı sayısına oranı ise yüzde 1 düzeyinde bulunuyor. Söz konusu sigortalıların 23 bin 16`sı özel 31 bin 143`ü ise kamu sektöründe çalışıyor.

EK-2 TÜİK VERİLERİNE GÖRE 2006 YILI HAZİRAN AYI AÇLIK SINIRI

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri baz alınarak yapılan araştırmaların sonuçları her ay basına ve kamuoyuna duyurulmaktadır. Buna göre; Haziran ayına ilişkin araştırma sonuçları aşağıda verilmiştir. *Yapılan araştırma sonuçları göstermiştir ki; Haziran ayında Açlık Sınırı olan Asgari Gıda Harcaması 17,82 YTL (%3,23) azalarak 533,27 YTL'ye düşmüş, Yoksulluk Sınırı olan Asgari Geçim Haddi ise 7,08 YTL (%0,5) artarak 1.686,12 YTL'ye yükselmiştir. Yaz aylarında olmamız sebebiyle sebze ve meyve fiyatlarında yaşanan düşüşler asgari gıda harcamasını azaltırken, ev kirası ve diğer kalemlerde yaşanan artışlar açlık ve yoksulluk sınırının artmasına neden olmuştur.*

4 KİŞİLİK BİR AİLENİN AYLIK “ASGARİ GIDA HARCAMASI

Asgari Gıda Harcaması (Açlık Sınırı) 4 kişilik bir ailenin asgari mutfak giderlerini kapsamaktadır. Açlık sınırı, çalışan, eşi, (0-6) ve (6-15) yaş gruplarından iki çocuğun Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği asgari kalori miktarı dikkate alınarak tespit edilmiştir. Buna göre **2006 Haziran** ayında 4 kişilik bir ailenin tüketmesi zorunlu olan gıdalar için harcaması gereken tutar **533,27 YTL** olarak belirlenmiştir. (Bkz. Tablo 16.)

EK-3 TÜRK HARB-İŞ SENDİKASI POLİTİKALAR ARAŞTIRMA MERKEZİNE GÖRE HAZİRAN 2006 İTİBARIYLA YOKSULLUK SINIRI

4 Kişilik bir ailenin Asgari Geçim Haddi (Yoksulluk Sınırı) gıda, giyim, sağlık, barınma ve eğitim başta olmak üzere, vazgeçilmesi mümkün olmayan 14 zorunlu harcama kalıpları esas alınarak belirlenmiştir. Bu harcama kalıpları aşağıda verilen tablolarda ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Buna göre **2006 Haziran** ayında 4 kişilik bir ailenin asgari şartlarda geçinebilmesi için harcaması gereken tutar **1.686,12 YTL** olarak belirlenmiştir. (Bkz. Tablo16-21)

TABLO 16. TÜRK HARB-İŞ SEPAM (AÇLIK SINIRI) GÖSTERİR TABLODUR.

1- ÇALIŞAN KİŞİ (2800 Kalori)	“ASGARİ GIDA HARCAMASI (AÇLIK SINIRI)” (aylık YTL)	138,26 YTL
2- ÇALIŞMAYAN EŞ (2800 Kalori)	“ASGARİ GIDA HARCAMASI (AÇLIK SINIRI)” (aylık YTL)	138,26 YTL
3- (0-6) YAŞ GRUBU ÇOCUK (2400 Kalori)	“ASGARİ GIDA HARCAMASI (AÇLIK SINIRI)” (aylık YTL)	118,50 YTL
4- (6-15) YAŞ GRUBU ÇOCUK (2800 Kalori)	“ASGARİ GIDA HARCAMASI (AÇLIK SINIRI)” (aylık YTL)	138,26 YTL
4 KİŞİLİK BİR AİLENİN AYLIK “ASGARİ GIDA HARCAMASI (AÇLIK SINIRI)” TOPLAMI (aylık YTL)		533,27 YTL

Tablo 16: 4 Kişilik bir ailenin asgari gıda harcaması

TABLO 17. TÜRK HARB-İŞ SEPAM TARAFINDAN HAZIRLANAN 4 KİŞİLİK BİR AİLENİN AYLIK “ASGARİ GEÇİM HADDİNİ (YOKSULLUK SINIRI)” GÖSTERİR TABLODUR

1- ÇALIŞAN KİŞİ (TEK KİŞİ)	AYLIK ASGARİ GEÇİM HADDİ (YOKSULLUK SINIRI YTL)	1.045,51 YTL
2- ÇALIŞMAYAN EŞ (TEK KİŞİ)	AYLIK ASGARİ GEÇİM HADDİ (YOKSULLUK SINIRI YTL)	254,37 YTL
3- (0-6) YAŞ GRUBU ÇOCUK (TEK ÇOCUK)	AYLIK ASGARİ GEÇİM HADDİ (YOKSULLUK SINIRI YTL)	153,10 YTL
4- (6-15) YAŞ GRUBU ÇOCUK (TEK ÇOCUK)	AYLIK ASGARİ GEÇİM HADDİ (YOKSULLUK SINIRI YTL)	233,14 YTL
4 KİŞİLİK BİR AİLENİN AYLIK ASGARİ GEÇİM SINIRI (YOKSULLUK SINIRI YTL)		1.686,12 YTL

Tablo 17: 4 Kişilik bir ailenin asgari geçim standardı**TEK KİŞİNİN BİR AYLIK “ASGARİ GEÇİM HADDİ”Nİ (YOKSULLUK SINIRINI) GÖSTEREN TABLO****TABLO 18. TÜRK HARB-İŞ SEPAM**

TEK KİŞİ (ÇALIŞAN)	Gİ DERLER	GÜNLÜK/ YTL
	GIDA HARCAMASI (2800 Kalori)	4.61 YTL
	ISINMA	4.76 YTL
	AYDINLANMA	1.07 YTL
	BARINMA	10,30 YTL
	SAĞLIK (Sağlık giderleri Kamu tarafından sağlandığından dahil edilmedi)	0.85 YTL
	ULAŞIM	2.36 YTL
	HABERLEŞME	0,36 YTL
	GIYİM	0,21 YTL
	TEMİZLİK	0,09 YTL
	EĞİTİM-KÜLTÜR	9,43 YTL
	SPOR	0,38 YTL
	TATİL	0
	ÇEVRE VE SU	0,34 YTL
	EV EŞYASI	0,09 YTL
1 GÜNLÜK HARCAMA	TOPLAM	34,85 YTL
1 AYLIK HARCAMA	TOPLAM	1.045,51 YTL

Tablo 18: Çalışan bireyin asgari geçim standardı

TABLO 19. TÜRK HARB-İŞ SEPAM TARAFINDAN HAZIRLANAN ÇALIŞMAYAN EŞİN BİR AYLIK “ASGARİ GEÇİM HADDİ”Nİ (YOKSULLUK SINIRINI) GÖSTEREN TABLO

ÇALIŞMAYAN EŞ	Gİ DERLER	GÜNLÜK/YTL
	GIDA HARCAMASI (2800 Kaloriye göre)	4.61 YTL
	SAĞLIK (Kurumun sağlık hizmetlerinden yararlandığı düşünülmüştür)	0.85 YTL
	ULAŞIM	2.36 YTL
	HABERLEŞME	0.36 YTL
	GIYİM	0.21 YTL
	TEMİZLİK	0.09 YTL
	TATİL	0
1 GÜNLÜK HARCAMA	TOPLAM	8,48 YTL
1 AYLIK HARCAMA	TOPLAM	254,37 YTL

Tablo 19: Çalışan bireyin eşinin asgari geçim standardı

TABLO 20. TÜRK HARB-İŞ SEPAM 0-6 YAŞ GRUBUNA GÖRE TEK ÇOCUĞUN “ASGARİ GEÇİMİ HADDİ”Nİ (YOKSULLUK SINIRI) GÖSTEREN TABLODUR

TEK ÇOCUK (Okula gitmeyen)	Gİ DERLER	GÜNLÜK/ YTL
	GIDA HARCAMASI (2400 Kaloriye göre)	3,95 YTL
	SAĞLIK (Kamunun sağlık hizmetlerinden yararlandığı düşünülmüştür)	0,85 YTL
	GIYİM	0,21 YTL
	TEMİZLİK	0,09 YTL
1 GÜNLÜK HARCAMA	TOPLAM	5,10 YTL
1 AYLIK HARCAMA	TOPLAM	152,10 YTL

Tablo 20: Çalışan bireyin (0-6) yaş grubundaki çocuğunun asgari geçim standardı

TABLO 21. TÜRK HARB-İŞ SEPAM 6-15 YAŞ GRUBUNA GÖRE TEK ÇOCUĞUN “ASGARİ GEÇİMİ HADDİ”Nİ (YOKSULLUK SINIRI) GÖSTEREN TABLODUR

TEK ÇOCUK (İlköğretime giden)	GİDERLER	GÜNLÜK/YTL
	GIDA HARCAMASI (2800 Kalori)	4.61 YTL
	SAĞLIK (Kamunun sağlık hizmetlerinden yararlandığı düşünüldü)	0,85 YTL
	OKUL(*)	0,00 YTL
	ULAŞIM (% 30 indirimli hesaplandı)	1.65 YTL
	GIYİM	0,21 YTL
	HABERLEŞME	0,36 YTL
	TEMİZLİK	0,09 YTL
	TATİL	0,00 YTL
1 GÜNLÜK HARCAMA	TOPLAM	7.77 YTL
1 AYLIK HARCAMA	TOPLAM	233.14 YTL

Tablo 21: Çalışan bireyin (6-15) yaş grubundaki çocuğunun asgari geçim standardı

EK-4 TÜRKİYE KAMU-SEN'İN HESAPLARINA GÖRE YOKSULLUK SINIRI (Kasım 2005 İtibariyle Yoksulluk sınırı 1.900 YTL'ye çıktı)

Türkiye Kamu-Sen, 4 kişilik ailenin geçen ayki yoksulluk sınırını, 1.900 YTL 44 YKr olarak hesapladı.

ANKARA - Türkiye Kamu-Sen'in hesaplamalarına göre, Kasım 2005'te 1.893 YTL 84 YKr olan 4 kişilik ailenin asgari geçim haddi (yoksulluk sınırı), geçen ay 6 YTL 60 YKr (yüzde 0.35) artarak 1.900 YTL 44 YKr'ye yükseldi. Çalışan tek kişinin açlık sınırı ise aynı dönemde 2 YTL 22 YKr (yüzde 0.30) artarak, 727 YTL 17 YKr'den 729 YTL 39 YKr'ye çıktı. Türkiye Kamu-Sen'den yapılan açıklamada, geçen ay itibariyle ortalama 754 YTL 86 YKr maaş alan bir memurun, ailesi için yaptığı gıda harcamasının, maaşının yüzde 54.35'ine, konut giderinin ise yüzde 37.62'sine karşılık geldiği ifade edildi.

MEMUR MAAŞI GIDA VE BARINMAYA GİDİYOR

Böylece, ortalama memur maaşının yüzde 91.97'sinin yalnızca gıda ve barınma harcamalarına ayırmak zorunda kaldığı kaydedilen açıklamada, "Ortalama maaşla geçinen bir memur ailesinin ulaşım, sağlık, eğitim, haberleşme, giyim gibi diğer zorunlu ihtiyaçlarını karşılaması için maaşından geriye yalnızca 60 YTL 61 YKr kalmıştır" denildi. 10 Temmuz 2006, Pazartesi

EK-5 TÜRK-İŞ'İN ARAŞTIRMALARINA GÖRE AÇLIK VE YOKSULLUK SINIRI

TÜRK-İŞ'in araştırmasına göre, dört kişilik bir ailenin açlık sınırı Eylül ayında bir önceki aya göre yüzde 1.26 artarak 526.59 YTL'ye ulaştı. Yoksulluk sınırı da 1.600 YTL'ye yükseldi.

TÜRK-İŞ Araştırma Merkezi'nin yaptığı araştırmaya göre, mevsim koşullarına bağlı olarak meyve-sebze de görülen nispi fiyat gerilemesi yerini fiyat artışına bıraktı.

Özellikle sebze fiyatlarındaki artışın aile bütçesine getirdiği ek harcama gereğini, tavuk fiyatındaki gerileme düşürdü. Beslenme kalıbı kapsamındaki gıda ürünlerinin fiyatı genel olarak aynı kaldı. Eylül ayında dört kişilik bir ailenin aylık gıda harcamalarının tutarı, bir önceki aya göre yüzde 1.26 oranında arttı. Ağustos ayında 520.03 YTL olan açlık sınırı, Eylül ayında 526.59 YTL'ye ulaştı. Gıda harcamalarında ilk dokuz aylık artış yüzde 2.46, yıllık artış yüzde 8.82 oldu. Yıllık ortalama artış ise yüzde 9.99 düzeyinde oluştu.

Yoksulluk Sınırı : Dört kişilik bir ailenin gıdanın yanı sıra kira, ulaşım, yakacak, elektrik, su, haberleşme, giyim, eğitim, sağlık, iletişim, kültür gibi temel ihtiyaçlar için yapması gereken harcama dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırı da bin 580.64 YTL'den bin 600.58 YTL'ye çıktı. 26.09.2005 16:48:03

**EK-6 DİE İSTATİSTİKLERİNE GÖRE 2002 YILI YOKSULLUK ÇALIŞMASI
SONUÇLARI: HABER BÜLTENİ (2002 YOKSULLUK ÇALIŞMASI SONUÇLARI)**

Sayı: B.02.1.DİE.0.11.00.03/906-62

Tarih : 13.04.2004

Türkiye'de fertlerin;

- % 1,35'i gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırının altında iken,
- % 26,96'sı gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Yoksulluk, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yoksulluğun ölçülmesinde, ülkelerin istatistik kapasitesine göre farklı veri kaynakları ve hesaplama yöntemleri kullanılmaktadır.

Bu haber bülteninde, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından ilk kez yoksulluk göstergeleri kamuoyuna sunulmaktadır. Bu konudaki çalışmalar, periyodik olarak sürdürülecek olup, 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi üzerindeki yoksulluk çalışmaları devam etmektedir.

Tablo 1. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksulluk oranları, 2002

Yöntemler	Yoksul fert sayısı (bin)			Yoksul fert oranı (%)			
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır	
Gıda yoksulluğu	926	376	550	1,35	0,92	2,01	2,01
Gıda ve gıda dışı yoksulluk	18 441	9 011	9 429	26,96	21,95	34,48	34,48
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı*	136	10	126	0,20	0,03	0,46	0,46
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı*	2 082	971	1 111	3,04	2,37	4,06	4,06
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı*	20 721	10 106	10 615	30,3	24,62	38,82	38,82
Görelî yoksulluk	10 080	4 651	5 430	14,74	11,33	19,86	19,86

* Burada 2002 yılı için 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olan 618 281 TL kullanılmıştır.

tüketim harcamasından az olduğu durumdur. Gıda yoksulluğuna benzer yapı burada da karşımıza çıkmaktadır. Kırsal yerleşim yerlerinde, kentsel yerlere göre daha yüksek oranda yoksul yaşamaktadır. Türkiye geneli için bu oran % 26,96 iken, kırsal yerleşim yerleri için % 34,48, kentsel yerleşim yerleri için ise % 21,95 olarak tahmin edilmiştir.

Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırlarına bakıldığında; satınalma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1 \$'ın yoksulluk sınırı olduğu durumda, Türkiye geneli için yoksulluk oranı % 0,20 olurken, sınır 2,15 \$ olarak belirlendiğinde bu oran % 3,04 ve sınır 4,3 \$ olarak belirlendiğinde ise, % 30,3 olarak gerçekleşmektedir. Yine kırsal yerleşim yerlerinde yoksulluk kentsel yerlere göre daha fazladır (Tablo 1).

Yoksulluk, kırsal yerlerde, kentsel yerlere göre daha fazladır.

Görelî yoksulluk, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin % 50'sinin yoksulluk sınırı olarak belirlendiği durumda, Türkiye geneli için yoksulluk oranı %14,74, kırsal yerleşim yerleri için %19,86 ve kentsel yerleşim yerleri için % 11,33 olarak tahmin edilmiştir.

Yoksulluğa etki eden faktörler

Hanehalkı Büyüklüğü

Yoksulluk sınırları hanehalkı büyüklüğüne göre incelendiğinde, tek kişiden oluşan hanelerde, gıda yoksulluk sınırı 2003 yılı Aralık ayı itibariyle 73 milyon TL iken, gıda ve gıda dışı ihtiyaçlardan oluşan yoksulluk sınırı 171 milyon TL olarak belirlenmiştir. Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğünün dört civarında olduğu düşünüldüğünde, dört kişilik bir hanenin yoksulluk (açlık) sınırı, gıda için 167 milyon TL, gıda ve gıda dışı harcamaları karşılamaya yönelik yoksulluk sınırı ise 387 milyon TL'dir (Tablo 2).

Tablo 2. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk sınırları (Milyon TL)

Hanehalkı büyüklüğü	2002 yılı		Aralık 2003*	
	Aylık gıda yoksulluk (açlık) sınırı	Aylık gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı	Aylık gıda yoksulluk (açlık) sınırı	Aylık gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı
1	59	137	73	171
2	90	208	112	260
3	113	262	141	328
4	133	310	167	387
5	152	353	190	442
6	170	395	213	495
7	187	433	233	542
8	201	466	251	584
9	215	498	268	624
10	230	535	288	669

* Gıda yoksulluk sınırı, gıda indeksi ile, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı ise, Genel Tüketici Fiyat İndeksi ile genleştirilerek Aralık 2003 ayına göre inflasyonla edilmiştir.

Türkiye genelinde, hanehalkı büyüklüğü 7 ve daha fazla olan hanehalkları içinde yoksul hanehalklarının oranı % 45,95'tir.

Tablo 3a'da da görüleceği üzere Türkiye genelinde hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk oranı da artmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü 1-2 olan hanelerdeki yoksulluk oranı % 16,48 iken, 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerde bu oranın % 47,38 olduğu görülmektedir.

Tablo 3a. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk* oranları, 2002, TÜRKİYE

Hanehalkı büyüklüğü	Hane			Fert		
	Toplam sayı (Bin)	Yoksul sayısı (Bin)	Yoksul oranı (%)	Toplam sayı (Bin)	Yoksul sayısı (Bin)	Yoksul oranı (%)
Toplam	16 447	3 693	22,45	68 393	18 441	26,96
1-2	3 269	540	16,51	5 872	967	16,48
3-4	7 507	1 229	16,37	26 942	4 495	16,68
5-6	4 026	1 169	29,03	21 651	6 380	29,47
7+	1 645	756	45,95	13 927	6 598	47,38

* Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

NOT: Yuvarlamalardan dolayı, oranlar toplamı 100'ü vermeyebilir.

Tablo 3b'de kentsel yerleşim yerlerinde ise sıralama aynı kalmakla beraber, yoksulluk oranının biraz daha düşük olduğu görülmektedir. 7 ve daha fazla kişinin yaşadığı hanelerdeki yoksulluk oranı % 43,36 iken, 1-2 kişinin yaşadığı hanelerdeki yoksulluk oranı % 7,16'ya kadar düşmektedir.

Tablo 3b. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk* oranları, 2002, KENT

Hanehalkı büyüklüğü	Hane			Fert		
	Toplam sayı (Bin)	Yoksul sayısı (Bin)	Yoksul oranı (%)	Toplam sayı (Bin)	Yoksul sayısı (Bin)	Yoksul oranı (%)
Toplam	10 093	1 754	17,38	41 048	9 011	21,95
1-2	1 807	131	7,24	3 201	229	7,16
3-4	5 014	649	12,94	17 994	2 382	13,24
5-6	2 449	635	25,94	13 074	3 461	26,47
7+	823	339	41,15	6 778	2 939	43,36

* Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

NOT: Yuvarlamalardan dolayı, oranlar toplamı 100'ü vermeyebilir.

Tablo 3c'de ise; kırsal yerleşim yerlerinde yoksulluk oranının % 51,18 ile en fazla 7 ve daha fazla kişinin yaşadığı hanelerde olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, kırsal yerlerde 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanehalkları ve bu hanehalklarında bulunan kişilerin yarısından fazlası yoksuldur. En düşük yoksulluk ise 3-4 kişiden oluşan hanelerde gözlenmektedir.

Tablo 3c. Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk* oranları, 2002, KIR

Hanehalkı büyüklüğü	Hane			Fert		
	Toplam sayı (Bin)	Yoksul sayısı (Bin)	Yoksul oranı (%)	Toplam sayı (Bin)	Yoksul sayısı (Bin)	Yoksul oranı (%)
Toplam	6 353	1 939	30,52	27 345	9 429	34,48
1-2	1 462	409	27,97	2 671	738	27,64
3-4	2 493	580	23,27	8 948	2 113	23,61
5-6	1 576	533	33,83	8 577	2 919	34,03
7+	821	417	50,75	7 150	3 659	51,18

* Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

NOT: Yuvarlamalardan dolayı, oranlar toplamı 100'ü vermeyebilir.

Eğitim Durumu:

Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski azalmaktadır.

Hanehalkı fertlerinin eğitim durumlarına göre yoksulluk oranlarına bakıldığında; eğitim durumunun yoksulluğu en iyi açıklayan değişkenlerden biri olduğu göze çarpmaktadır. Gerek kırsal, gerekse kentsel yerlerde eğitim durumunun artması yoksulluk riskini azaltmaktadır. Buna göre; toplam nüfus içindeki oranları da dikkate alınarak eğitim durumlarına göre yoksulluk oranları incelendiğinde, Türkiye geneli için % 11,27'lik nüfus payına sahip okuryazar olmayan fertlerde yoksulluk oranı % 41,07 iken, % 3,79'luk nüfus payına sahip yüksekokul, fakülte ve üstü eğitilmiş fertlerde yoksulluk oranı % 1,57'ye düşmektedir. Aynı oran, kırsal yerlerde sırasıyla % 46,42 ve % 4,37'ye yükselmektedir. Türkiye genelinde okur-yazar olup bir okul bitirmeyen fertler için yoksulluk oranı % 34,60 olup bu oran kırsal yerlerde % 41,13'e yükselmektedir.(Tablo 4).

Tablo 4. Hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre yoksulluk* oranları (%), 2002

Eğitim durumu	Nüfus payı **			Yoksulluk oranı		
	Türkiye	Kent	Kırsal	Türkiye	Kent	Kırsal
Toplam	100,00	100,00	100,00	26,96	21,95	34,48
6 yaşından küçük fertler	10,04	10,79	8,91	33,17	31,18	36,79
Okur-yazar değil	11,27	9,53	13,89	41,07	35,88	46,42
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	19,32	18,81	20,08	34,60	29,96	41,13
İlkokul	33,57	29,95	39,01	26,12	21,81	31,08
İlköğretim	4,70	4,68	4,74	26,47	21,22	34,25
Ortaokul ve orta dengi meslek	6,11	7,08	4,66	18,77	13,80	30,11
Lise ve lise dengi meslek	11,19	13,80	7,28	9,82	7,06	17,65
Yüksekokul, fakülte, yüksek lisans, doktora	3,79	5,37	1,43	1,57	1,07	4,37

* Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

** Belirtilen eğitim gruplarının toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

İşteki Durum ve İşsizlik

2002 yılında Türkiye genelinde yevmiyeli çalışanların % 45,01'inin yoksul olduğu görülmektedir.

Çalışan fertlerin işteki durumları itibariyle yoksulluk oranlarına bakıldığında; en yüksek risk taşıyan grubun yevmiyeli (geçici, mevsimlik) olarak çalışanlar olduğu gözlenmektedir. Türkiye geneli için bu grup % 45,01'lik yoksulluk oranına sahip iken, en düşük yoksulluk oranına sahip işverenlerde bu oran % 8,99 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle kırsal yerlerde oldukça yüksek nüfus payına sahip ücretsiz aile işçileri de ikinci sırada yoksulluk riskine sahip grubu teşkil etmektedir. İşsizlerde yoksulluk riski, Türkiye genelinde % 32,44 iken, kentsel yerlerde % 22,99, kırsal yerlerde ise % 62,56 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk* oranları (%), 2002

İşteki durum	Nüfus payı **			Yoksulluk oranı		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Toplam	100,00	100,00	100,00	26,96	21,95	34,48
Ücretli ve maaşlı	13,44	17,22	7,76	13,64	12,24	18,31
Yevmiyeli	2,60	2,58	2,63	45,01	44,82	45,29
İşveren	1,35	1,65	0,89	8,99	6,73	15,26
Kendi hesabına	9,48	4,71	16,64	29,91	21,75	33,38
Ücretsiz aile işçisi	8,08	2,07	17,10	35,33	27,94	36,67
İşsizler	2,06	2,61	1,23	32,44	22,99	62,56
Ekonomik olarak aktif olmayanlar	34,54	39,60	26,93	22,15	18,53	30,14
15 yaşından küçük fertler	28,46	29,55	26,82	34,55	30,59	41,10

* Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

** Belirtilen grupların toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

İktisadi Faaliyet

Kırsal yerlerde, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektöründe çalışanların %36,62'sinin yoksul olduğu tahmin edilmiştir. Yoksul fertler, iktisadi faaliyet kollarına göre incelendiğinde, kırsal ve kentsel yerler ayrımında hemen hemen aynı sektörler göze çarpmakta ancak, kır ve kent ayrımında sektör sıralamalarında değişiklik söz konusu olmaktadır. Türkiye genelinde, tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörü, çalışanların % 36,19'luk oranla yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektör olarak birinci sırayı almaktadır. Bunu,% 35,92 ile inşaat ve bayındırlık sektörü izlerken, kentsel yerlerde ise birinci sırayı inşaat ve bayındırlık sektörü (% 37,62), ikinci sırayı tarım sektörü (% 32,80) almaktadır. Türkiye genelinde en düşük yoksulluk riski taşıyan sektör ise madencilik ve taşocakçılığı sektörüdür (Tablo.6).

Tablo 6. Hanehalkı fertlerinin iktisadi faaliyetine göre yoksulluk* oranları (%), 2002

İktisadi faaliyet grupları	Nüfus payı **			Yoksulluk oranı		
	Türkiye	Kent	Kır	Türkiye	Kent	Kır
Toplam	100,00	100,00	100,00	26,96	21,95	34,48
Tarım,avcılık,ormancılık,balıkçılık	14,05	2,67	31,13	36,19	32,80	36,62
Madencilik ve taşocakçılığı	0,25	0,16	0,37	2,22	2,39	2,10
İmalat	5,38	6,32	3,97	16,65	13,08	25,18
Elektrik, gaz ve su	0,18	0,17	0,19	16,62	3,35	34,82
İnşaat ve bayındırlık	1,87	2,12	1,50	35,92	37,62	32,32
Toptan ve perakende ticaret	5,95	7,69	3,33	18,97	18,79	19,59
Ulaştırma,haberleşme,depolama	1,88	2,05	1,62	14,01	13,47	15,03
Mali kurumlar, ilgili hizmetler	0,78	1,20	0,14	7,87	8,47	0,00
Toplum ve kişisel hizmetler	4,62	5,85	2,78	14,58	11,00	25,87
İşsizler, ekonomik olarak aktif olmayanlar ve 15 yaşından küçük fertler	65,05	71,76	54,98	27,90	23,66	36,21

* Gıda ve gıda dışı harcamalar dikkate alınmıştır.

** Belirtilen grupların toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

AÇIKLAMALAR

Araştırmanın Kapsamı, Örnekleme Planı, Tahmin ve Bilgi Derleme Yöntemi

Yoksulluk ile ilgili çalışmaların en temel veri kaynağı, hane halklarının gelir, harcama ve sosyal durumlarıyla ilgili bilgilerin derlendiği, hane halkı gelir ve tüketim harcamaları araştırmalarıdır.

Türkiye'de yoksulluk konusunda yapılan özel araştırmaların dışında, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Dünya Bankası uzmanlarınca 1987 ve 1994 Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketlerinden elde edilen verilerin esas alındığı bir çalışma yapılmış ve Dünya Bankası tarafından "Türkiye: Ekonomik Reformlar, Yaşam Standartları ve Sosyal Refah Araştırması" adıyla 1999 yılında yayımlanmıştır.

Dünya Bankası'dan sağlanan kredi desteği ile 2001 yılından itibaren yürütülmekte olan Sosyal Riskin Azaltılması Projesi kapsamında, hane halkı bütçe anketlerinin uygulanması ve anketin sonuçlarına dayalı olarak yoksulluk analizlerinin yapılması da yer almaktadır. Bu bağlamda, 2002 yılında uygulanan Hane halkı Bütçe Anketi'nden elde edilen verilere dayalı olarak Türkiye'de yoksulluğun profili, nedenleri ve sonuçları üzerine Devlet İstatistik Enstitüsü ile Dünya Bankası'nın ortaklaşa hazırlayacağı rapor üzerinde çalışılmaktadır. Bu raporun, 2004 yılının son döneminde tamamlanması ve kamuoyuna açıklanması planlanmaktadır.

Coğrafi kapsam: Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan tüm yerleşim yerleri anket kapsamına dahil edilmiştir. Bu yerleşim yerleri, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından belirlenen ve Enstitü'nün diğer anket çalışmalarında da kullanılmakta olan kent-kır tanımı dikkate alınarak iki tabakaya ayrılmıştır. Buna göre;

- i. Kentsel Yerler: Nüfusu 20 001 ve daha fazla olan yerleşim yerleri,
- ii. Kırsal Yerler: Nüfusu 20 000 ve daha az olan yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır.

Kapsanan kitle: Araştırmada, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan tüm hane halkı fertleri kapsama alınmıştır. Ancak, çalışmada kurumsal nüfus olarak tanımlanan ve toplam nüfusun %2,2'sini oluşturan yaşlılar evi, huzur evleri, hapisane, askeri kışla, özel nitelikli hastane, otel, çocuk yuvalarında bulunan nüfus ile pratik nedenlerden dolayı göçer nüfus kapsam dışı tutulmuştur.

Örnek hacmi ve uygulama dönemi: Anket, 1 Ocak-31 Aralık 2002 tarihleri arasında her ay değişen 800, yıl boyunca toplam 9600 hane halkı ile gerçekleştirilmiştir.

Tüketim harcamaları ve gelirin kapsamı: Hane halklarının aylık tüketim harcaması kapsamında; anket ayı içinde yaptığı satın alımlar, kendi üretiminden tüketimi, stoktan tüketim, haneye gelen aynı gelir ve transfer şeklindeki tüketimler ile hane halkının hediye/yardım etmek amacıyla satın aldıkları; gelir kapsamında ise anket ayı içinde ve son bir yılda elde edilen gelir bilgileri alınmıştır.

Bilgi derleme yöntemi: Her anketör, seçilen örnek hane halklarını anket ayı öncesi bir kez, birinci ve ikinci hafta ikişer kez, üçüncü ve dördüncü hafta bir kez ve anket ayı bitiminde de bir kez olmak üzere ortalama ayda 8 defa ziyaret ederek, tüketim harcaması ve gelir bilgilerini kayıt etmektedir. Araştırmada kontrolör ve anketörün birlikte örnek hane halkına yaptığı ilk ziyarette, hane halkı ile tanışma sağlandıktan sonra hane halkının sosyo-ekonomik durumuna ait bilgiler alınmakta, harcama kayıt defterinin nasıl doldurulacağı açıklanmaktadır. Anket ayı içinde yapılan görüşmeler sırasında, hanenin anket ayında yaptığı gıda, giyim, sağlık, ulaştırma, haberleşme, eğitim, kültür, eğlence, konut, ev eşyası vb. gibi yoğun tüketim harcamaları hane halkına bırakılan kayıt defterinden kayıtlama ve sorgulama yöntemi ile alınmaktadır. Anket ayı bitiminde yapılan son görüşmede ise, hane halkı fertlerinin anket ayı içindeki istihdam durumu, iktisadi faaliyeti, mesleği, işteki durumu, anket ayı ve son bir yıl içerisinde elde ettiği gelir bilgileri derlenmektedir.

Araştırmada Kullanılan Temel Tanım ve Kavramlar

Hane halkı: Aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya konutlarda, aynı konutun bir bölümünde yaşayan, kazanç ve masraflarını ayırmayan, hane halkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluk.

Hane halkı ferdi: Hane halkını meydana getiren topluluğun her bir üyesidir. Bununla birlikte askerde, hapiste olanlar ve huzurevlerinde kalan yaşlılar ve yurttan kalan öğrenciler, hanede kalış süresi ne olursa olsun misafirler ve hane halkından evlenme, askere gitme, çalışmaya gitme gibi sebeplerle kesin olarak ayrılanlar hane halkı ferdi olarak kapsamamaktadır.

Tüketim: Mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak üzere kullanılması.

Harcama: Bir mal veya hizmet satın almak için yapılan parasal ödeme veya fedakarlıkların tümü.

Tüketim harcaması: Hane halkının anket ayı içinde tüketim amacıyla (yatırım ve iş amaçlı harcamalar hariç) satın aldığı, kendi üretiminden tükettiği, çalışan hane halkı fertlerinin işyerinde üretilen ya da satışa sunulan maddelerden hane halkında tükettiği, hane halkının başka hane ya

da kurumlara hediye vermek/yardımda bulunmak amacıyla satın aldığı mal ve hizmetlerin toplam değeridir. Tüketim harcamaları; "Gıda ve Alkolsüz İçecekler", "Alkollü İçecekler, Sigara ve Tütün", "Giyim ve Ayakkabı", "Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar", "Ev Eşyası", "Sağlık", "Ulaştırma", "Haberleşme", "Eğlence", "Eğitim Hizmetleri", "Lokanta ve Oteller" ile "Çeşitli Mal ve Hizmetler" olmak üzere 12 ana grupta sınıflandırılmaktadır.

Satınalma gücü paritesi: Ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak, ülkelerin yarattıkları Gayrisafi Yurtiçi Hasılanın reel anlamda karşılaştırılmasına imkan sağlayan, farklı para birimlerini birbirine dönüştürme oranı.

Çalışan fert: Ücretli ve maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak anket ayında bir iktisadi faaliyette bulunan veya iş ile ilişkisi devam eden 15 ve daha yukarı yaştaki fertler.

Ücretli ve maaşlı: İşveren ile aralarında mevcut olan yazılı veya sözlü çalışma sözleşmesine göre; işletmenin satış veya karından tamamen bağımsız olarak belirlenen bir temel ücret karşılığında çalışanlar.

Yevmiyeli: Bir işverene bağlı olarak düzenli ve sürekli olmadan işine göre mevsimlik ya da geçici olarak, ya da iş buldukça çalışanlar.

İşveren: Kendi işyerinde en az bir ücretli ya da yevmiyeli eleman çalıştıran kişi. Bir işyerinde işveren durumunda birden fazla ortak bulunabilir. Bu durumda her ortak bir işveren kabul edilmiştir.

Kendi hesabına: İşinde, tarlasında, bağında, bahçesinde, dükkanında, yazıhanesinde, imalathanesinde, tamirhanesinde vb. yerlerde tek başına veya ücretsiz aile fertleri ile birlikte (yanında ücretli veya yevmiyeli kişi çalıştırmaksızın) aynı (mal) ya da nakdi (para) olarak gelir elde etmek için çalışanlar. Bir işyerinde ücretli kişi çalıştırmaksızın, birden fazla ortak var ise; bu ortaklardan her biri kendi hesabına çalışıyor kabul edilmiştir.

Ücretsiz aile işçisi: Hane halkı fertlerinden biri ya da birkaçı tarafından yürütülen bir ekonomik faaliyete yardım etmek amacıyla ücret almaksızın işgücü olarak katkıda bulunan hane halkı ferdi.

İşsiz: Anketin yapıldığı ay içinde istihdam halinde olmayan (kar karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir işle de bağlantısı olmayan) kişilerden iş aramaya yönelik olarak, iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı

yapabilecek durumda olan, kurumsal olmayan 15 ve daha yukarı yaştaki tüm kişiler. Ayrıca, iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksiklerini tamamlamak amacıyla bekleyenlerden, 15 gün içinde işbaşı yapabilecek kişiler de işsiz nüfus kapsamına dahildirler.

Ekonomik olarak aktif olmayanlar: Anketin yapıldığı ay içerisinde bir işte çalışmayan ve işsiz olmayan 15 ve daha yukarı yaştaki nüfustur. İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır durumda olanlar, mevsimlik çalışanlar, ev kadını, öğrenci, emekli, irad sahibi, çalışamaz halde ve benzeri durumda olanlar, bu grupta kapsamaktadır.

Yoksullukla İlgili Temel Tanım ve Kavramlar

Yoksulluk: İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder.

Mutlak yoksulluk: Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Bu çalışmada, gerek gıda, gerekse gıda ve gıda dışı harcama bileşenlerini içeren mutlak yoksulluk sınırları hesaplanmıştır.

Çalışmada, gıda yoksulluğunun temelini teşkil edecek olan gıda sepetinin belirlenmesinde 2002 Hane halkı Bütçe Anketi verileri kullanılmıştır. Gıda harcamasına göre sıralı 3. ve 4. %10'luk dilimler, referans grup olarak alınmış ve bu hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip 80 madde gıda sepeti olarak tespit edilmiştir. Bir ferдин günlük asgari 2100 kalori almasını sağlayacak miktarlar, bu 80 maddeden oluşturulmuştur. Bu sepetin maliyeti gıda yoksulluk sınırı olarak alınmıştır. Gıda yoksulluk oranı, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Fertlerin gıdanın yanı sıra gıda dışı ihtiyaçları da bulunmaktadır. Bu ihtiyaçları göz önüne almak için gıda yoksulluk sınırına, gıda dışı mal ve hizmet payının da eklenmesi gerekmektedir. Bu yoksulluk sınırının belirlenmesi amacıyla da toplam tüketimleri gıda yoksulluk sınırının hemen üstünde olan hanelerin toplam harcama içindeki gıda dışı harcama payı (%57) esas

alınmıştır. Buna göre gıda ve gıda dışı mal ve hizmetleri kapsayacak şekilde yoksulluk sınırı belirlenmiştir. Gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak alınmıştır. Çalışmada ayrıca özellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk sınırları da hesaplanmıştır. Bu bağlamda, satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1 \$, 2.15 \$ ve 4.30 \$ değerleri yoksulluk sınırları olarak tanımlanmıştır. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması, satınalma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$'ın altında kalanlar yoksul olarak belirlenmiştir. 2002 yılı itibariyle satın alma gücü paritesine göre 1 \$= 618 281 TL'dir.

Görelî yoksulluk: Bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hane halkı görelî anlamda yoksul olarak tanımlanır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilir. 2002 yoksulluk çalışmasında, eşdeğer kişi başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si görelî yoksulluk sınırı olarak tanımlanmıştır. Görelî yoksulluk oranı ise, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, görelî yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Eşdeğerlik ölçüğü: Her ilave hane halkı üyesinin aileye getirdiği ek harcamanın öncekiler kadar olmadığı ve yaş-cinsiyet farklılıkları nedeniyle hanedeki fertlerin tüketimlerinin birbirinden farklı olduğu varsayımları altında her bir hane halkı büyüklüğünün kaç yetişkine denk olduğunu ortaya koyan katsayılarıdır. Bu katsayılar kullanılarak hane halklarının gerçek büyüklükleri hesaplanmış, hanelerin kaç eşdeğer fertten meydana geldiği belirlenmiştir. Ayrıca eşdeğerlik ölçüğü, Türkiye genelindeki ortalama hane halkı büyüklüğü dikkate alınarak iki yetişkin ve iki çocuktan oluşan dört kişilik hanenin eşdeğer büyüklüğüne göre düzeltilmiştir. Böylece farklı büyüklük ve bileşimlerdeki (yetişkin ve çocuk sayısı itibariyle) hane halkları arasında karşılaştırmalar yapmak mümkün hale gelmiştir.

EK- 7 : GEÇİNME ENDEKSİ HESAP TABLOSU

A) Yiyecek Maddeleri	Vasıfları	Ölçü birimi	Haftalık sarfiyat miktarı	Birim ortalama fiyatı (kr.)		Haftalık masraf (kr.)	
				1939	1948	1939	1948
1-Ekmek	Buğday	Kgr.	21	18	25	378	525
2-Et	Koyun	“	2	130	180	260	360
3-Balık	Taze	“	2	200	300	400	600
4-Pirinç	Tosya	“	3	95	105	385	315
5-Fasulye	Kuru	“	1	50	80	50	80
6-Sebze	Mevsimlik	“	4	30	40	120	160
7-Meyve	Mevsimlik	“	2	40	60	80	120
8-Patetes	Sarı	“	2	20	30	40	60
9-Peynir	Beyaz	“	0,5	150	180	75	90
10-Zeytin	Siyah	“	1,5	100	140	150	210
11-Yoğurt	Çiftlik	“	1	60	90	60	90
12-Şeker	Toz	“	1,5	100	110	150	165
13-Kahve	Kuru	“	0,3	500	600	150	180
14-Çay	Rize	“	0,1	800	1000	80	100
15-Tuz	Sofra	“	0,5	20	26	10	13
16-Sabun	Hacı Şakir	“	0,5	170	200	85	100
17-Tereyağı	Saf	“	0,5	350	400	175	200
18-Zeytinyağı	1. asitli	Litre	1,5	150	200	225	300
19-Yumurta	Taze	Sayı	10	6	10	60	100
Haftalık gider toplamı						2833	3768
B)Giyecek eşya	Vasıfları	Ölçü birimi	Yıllık sarfiyat miktarı	Birim ortalama fiyatı (kr.)		Yıllık masraf (kr)	
				1939 Yılı	1948 Yılı	1939 Yılı	1948 Yılı
1-Gömleklilik bez	Keten	Metre	25	300	350	7500	8750
2-Pamuk	Adana	Kgr.	12	180	200	2160	2400
3-Yün	Beyaz	Kgr.	2	1700	2300	3400	4600
4-Çorap	İplik	Çift	15	80	120	1200	1800
5-Kumaş	Yünlü	Metre	15	1700	2400	25500	36000
6-Fotin	Deri	Çift	5	2000	2400	10000	12000
7-Y. çarşafı	Patiska	Metre	20	150	250	3000	5000
Senelik gider						52760	70550
Haftalık gider						1014	1357

C) Teshin ve tenvir	Vasıfları	Ölçü Birimi	Yıllık Sarfiyat Miktarı	Birim ortalama fiyatı (kr.)		Haftalık masraf (kr.)	
				1939 yılı	1948 yılı	1939 yılı	1948 yılı
1- Elektrik		KW.	75	15	18	1115	1350
2- Gaz		M.C.	200	9	12	1600	2400
3- M. Kömür		Ton	1,5	3550	4000	5250	6000
4- O. Kömürü		Kilo	50	10	15	500	750
5- Odun		“	300	5	7	1500	2100
Senelik gider						9975	12600
Haftalık gider						192	243
D) Diğer masraflar	Vasıfları	Ölçü Birimi	Yıllık Sarfiyat Miktarı	Birim ortalama fiyatı (kr.)		Haftalık masraf (kr.)	
				1939 yılı	1948 yılı	1939 yılı	1948 yılı
1- Tabak	Porselen	Sayı	6	120	200	720	1200
2- Kaşık	Maden	“	10	40	70	400	700
3- S. Bardağı	Cam	“	4	9	50	120	200
4- Gazete	Günlük	“	365	5	10	1825	3650
5- K. Kalem	Siyah	“	16	10	15	160	240
6- Kâğıt	2. H.	Kilo	2	100	120	200	240
7- Kitap	Okul	Sayı	10	200	300	2000	3000
8- İlaç	Mütenevvi	Kila	0,2	1000	1200	200	240
9- Vergi	“	–	–	–	–	1500	2500
10- Sigorta	“	–	–	–	–	900	1200
Senelik gider						8020	13170
Haftalık gider						154	253
E) Ev kirası (Haftalık gider)						600	1000
F) Nakil vasıtaları (Haftalık gider)						180	360

Tablo 2.6.2

Maddeler	Haftalık masraf (kr.)		1939 yılı 100 birim olacak şekilde endeks	Muhtelif fasıllara ait bölünme oranları	
	1939 yılı	1948 yılı		1939	1948
Yiyecek maddeleri	2833	3768	133.00	56,97	53,98
Giyecek eşya	1014	1357	133.82	20,39	19,44
Teshin ve tenvir	154	253	164.28	3,09	3,62
Ev kirası	600	1000	166.66	12,07	14,32
Nakil vasıtaları	180	360	200.00	3,62	5,16
Diğer masraflar	192	243	126.66	3,86	3,48
Toplam	4973	6981	140.39	100,00	100,00

ÖZGEÇMİŞ

Talat İLBAHAR 1962 yılında Kayseri Develi’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Develi’de tamamladı. 1985 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezunu oldu. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimini 2007 yılında tamamladı. Halen Kırşehir İl Müftü Yardımcısı olarak görevine devam etmektedir.

İletişim Adresi:

Yenice Mah. Atatürk Bulvarı Serkan Apt. No:52/9
40100 / Kırşehir

Tel: 0 535 874 93 47

e-mail: t.ilbahar38@hotmail.com